

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Kívánságok
Kabdebó Tamás verse

A lázadó
Sárándi József költeményei és a
költészetét faggató Rideg István írása

A Rádióban
Salamon István beszélget Mándy Ivánnal
és Mándy Ivánról

A becserkészett cserkész
Solymár József gondolatai Pusztai János
emlékei alapján

Tarjáni Tavasz
Diósi Pál szociológus szemével

Kölcsönhatások a népzeneben
Ládonyi Emese írása

Új költemények
Ágas Lehel, Oláh András, Pardi Anna,
Zsibói Gergely tollából

Nagy Márta: Dombon
(részlet)

ÁGAS LEHEL 1967-ben született Budapesten. Az ELTE BTK filozófia-tanár szakán szerzett diplomát. Néphagyománnyal, Nagy Lászlóval, illetve egy-egy mai szerzővel kapcsolatos esszéket, kritikákat ír. Verseket az utóbbi időkben. Isaszegen él, a helyi művészeti iskolában zenét tanít. A Túlpart együttessel XX. századi klasszikus magyar költők verseit dolgozza fel népzenei ihletettséggel.

BARÁTHI OTTÓ 1944-ben született Hatvanban. Jelenleg Salgótarjánban él. 1968-ban Budapesten közgazdász oklevelet, 1975-ben szakközgazdász diplomát és közgazdaságtudományi doktori címet, 1995-ben környezeti menedzser másoddiplomát szerzett. 1967-től publikál rendszeresen. Legutóbb megjelent művei: *A Dolinka krónikája* (2006); *Egy évtized Salgótarján gazdasági, társadalmi életében* (2006). Az *Ember és környezete* című válogatáskötete – a *Palócföld könyvek* új folyamában – e sorokkal egy időben került nyomdába.

DIÓSI PÁL 1942-ben született Budapesten. Népművelő, szociológus, a szociológia tudományok kandidátusa, a Diódata Szociológiai Kutató és Tanácsadó Iroda tulajdonosa, az *Új Ifjúsági Szemle* szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Tarisznyalettár* (2000).

GYÖNGYÖSI ISTVÁN Budapesten él. Szakíró, a Szent István Egyetem docense, a KSH vezető főtanácsosa. Számos makrogazdasági, társadalomstatisztikai, demográfiai tanulmány szerzője.

HANDÓ PÉTER 1961-ben született Salgótarjánban. Jelenleg Sóshartyánban él. Költő, író. Kötete: *Képek egy feledhető jelenből* (1992).

KABDEBÓ TAMÁS 1934-ben született Budapesten. Jelenleg Dublinban él. Író, műfordító, költő. Legutóbbi kötete: *Summa Summarum* (2003).

KOPPÁNY ZSOLT 1955-ben született Budapesten. Költő, író, drámaíró, kritikus, esszéista, a *Central European Time* szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: *Amikor a belgák tolatnak* (2003).

KOVÁCS TIBOR 1959-ben született Losoncon, de valójában a Gortva patak menti Balogfalváról származik. 1984-ben magyar-történelem szakos diplomát szerzett a pozsonyi Comenius

Egyetemen. Ezt követően a dunaszerdahelyi Csallóközi Múzeum, majd a rimaszombati Gömöri Múzeum (ma Gömör-Kishonti Múzeum) történésze. 1986-tól tanít. Jelenleg Rimaszombaton él és dolgozik.

LÁDONYI EMESE 1983-ban született Budapesten. Az ELTE BTK néprajz-történelem szakán V. évfolyamos hallgató. Kultúrtörténet, történelmi antropológia és a „századforduló” néprajz tudománytörténete áll érdeklődése fókuszában.

NAGY MÁRTA Balassagyarmaton élő képzőművész. 1986-ban, a X. Országos Akvarellbiennálén tűnik fel munkáival. Egerben földrajz-rajz, majd a budapesti MKF-en rajz-művészettörténet-ábrázoló geometria diplomát szerzett.

OLÁH ANDRÁS 1959-ben született Hajdúnánáson. Mátészalkán élő magyar-történelem szakos pedagógus, költő.

PARDI ANNA 1945-ben született Vésztőn. Jelenleg Budapesten él. Költő.

PETRŐCZI ÉVA 1951-ben született Pécsen. Jelenleg Budapesten él. Költő, kritikus, irodalomtörténész, műfordító. Legújabb kötete: *Dido utolsó üzenete* (2006).

RIDEG ISTVÁN A karcagi Gábor Áron Gimnázium pedagógusa. Legutóbbi kötete: *Alföld és irodalom* (1997).

SALAMON ISTVÁN A Magyar Rádió munkatársa. Interjúkat, riportokat készít.

SALAMON NÁNDOR Művészettörténész, művészeti író. 1984–1995 között a Szombathelyi Képtár igazgatója. Kutatási területe a kortárs magyar művészet.

SÁRÁNDI JÓZSEF 1945-ben született Cserepesmajoron. Jelenleg Leányváron él. Költő, író, újságíró. Legújabb kötete: *Birtokviszony* (2006).

SOLYMÁR JÓZSEF 1929-ben született Tállyán. Jelenleg Solymáron él. Tucatnyi regényt, elbeszélést, szociográfiát írt, filmet forgatott felnevelő falujáról, Mátraballáról.

ZSIBÓI GERGELY 1974-ben született Kolozsvárott. Húsz esztendeje él Magyarországon, Kisterenyén. A Miskolci Egyetemen magyar szakos diplomát szerzett. A kisterenyei Váci Mihály Gimnázium pedagógusa.

Tartalom

<i>Kabdebó Tamás</i>	Kívánságok (vers)	3
<i>Oláh András</i>	fagyöngy és jégcsapok; az utolsó busz; hiába; túlélő; [csak a csendet] (versek)	3
Palóc tükör		
<i>Gyöngyösi István</i>	Az én Palócföldem	6
<i>Diósi Pál</i>	Tarjáni Tavasz / Hat program 330 látogatója a salgótarjáni József Attila Művelődési Központban	12
<hr/>		
<i>Sárándi József</i>	Egy analfabéta magyar világproletár bevallása; Mezsgyén; Ráktérkép; Demodiktatúra; Képpen maradni (versek)	27
Írókról, költőkről, nyelvről		
<i>Rideg István</i>	Az Isten proletárja avagy a magányos lázadó	32
<i>Koppány Zsolt</i>	A zsellér arisztokráciája	45
<i>Salamon István</i>	Mándyval és Mándyról a Rádióban	51
Felvidéki kötődés		
<hr/>		
<i>Ládonyi Emese</i>	Szlovák–magyar kölcsönhatás a népzeneben és a népköltészetben a Felföldön	61
<hr/>		
<i>Zsibói Gergely</i>	Epilógus; Négy haiku; Triptichon, Címtelen búcsú (versek)	69
Képi beszéd		
<i>Salamon Nándor</i>	Nagybányától Egerig – és? / Portré Kozma István festőművésze	71
<hr/>		
<i>Pardi Anna</i>	Az utas, ha Bartók (vers)	78
Jeles palócok		
<hr/>		
<i>Solymár József</i>	A szurdokpüspöki regös cserkész: Pusztai János	79
<hr/>		
<i>Ágas Lehel</i>	Lázhullám; Madaram (versek)	86
Könyvszemle		
<i>Baráthi Ottó</i>	Nógrád és szomszédsága mint „Kincsesbánya” / A VendégVáró sorozat Látnivalók Nógrád megyében című kiadványáról	88
<i>Petrőczy Éva</i>	Egy huszonéves trubadúr – a Reviczky utcából / Udvardy Balázs: Fetrengő dallamok	91
<i>Kovács Tibor</i>	A gyász vírusának karanténba zárása mint naplóregény / Hajtman Béla: „Már nyugosznak a völgyek”	92
<i>Handó Péter</i>	A teljesség felől	94

E számunkat a Balassagyarmaton élő Nagy Márta grafikáival illusztráltuk.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; főmunkatársak: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*), Pál József (*Salgótarján*); szerkesztők: Handó Péter, Keller Tamás; szerkesztőségi titkár: Bagyinszky Istvánné (telefon: 32/310-140) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.); Felelős kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Studioban (*Salgótarján*)

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, *Andrássy út 45.*) • 2007-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

Kedves Olvasóink!

Ez a lapszám még 2006-ban készült. Így nem tudjuk, az év eleji gazdasági változások hogyan érintik lapunk költségeit. Ez a szám még változatlan áron és módon jut el olvasóinkhoz.

Támogatónk:

A *Palócföld* elismerései:

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

KABDEBÓ TAMÁS

Kívánságok

A valóságból amit látok
Sorokba gyúrva pézsmilálni
lelki gyomrom korgásait
otromba rímekbe fonni
egyedül a sokaságban
árnyékgombás külvilágban
tubicákkal turbékolni
a jelennek szemet hunyni
fogam belső csikorgását
sántikáló versbe súgni
gerlicékkal versenyt búgni
a kereplést amit hallok
istenes imává írni
Káromkodni, bűnt megbánni
magamat sohasem szánni
soha soha meg nem szűnni
nyakat törni szakadatlan
megmaradni nyakazatlan
élni furfangos bolondul
kacagni ha könnyem csordul.

OLÁH ANDRÁS

fagyöngy és jégcsapok

mikor ágyába fektetett
bennünket a vágy és tested
patakmedrében elmerültem
megjelölted azt a délutánt
mint sajátodat
mint egyetlen a hétköznapok
iszapeső-áztatta pillanatai közül
mikor kiforgatva mindenemből
elraboltál végleg
*s mint szívós fagyöngy az út menti
fákat – felélted gyanútlan életem*

* * *

*észrevétlen szivárogtál belém
s növekedtél miként a jégcsapok
veled a végtelen hajolt fölém
a múlhatatlan
– lám így iramlanak elő
a hadrafogható közhelyek –
s ha az iskolakert gesztenyéi alatt
átfut a nyár az ősz
s fehér kendőbe csavarodnak a fák
velük fázunk belülről mi is*

az utolsó busz

füstös és alkoholszagú volt az éj
tangák tánca vonzotta tekintetem
tenyéryni emlék – de a szív sebe mély –
s az a lány nem álmodott semmit nekem

üres volt a város – a gyulladás akut –
a csatornában szennyes ár csobogott
öklömmel vertem egy részeges kaput
míg rám rivalltak az odvas ablakok

foghíjas utcák kószáltak mellettem
a Sóstó kihalt volt akkor s elhagyott
kamasz hold könyökölt egy őszi kertben

fénybe öltözött városról álmodott
kacéran riszálta hátsóját egy busz
s fönt dörgött a menny: Isten húzta a tust

hiába

eső áztatta ezt a hétfőt is...
a felhőrojtos ég alatt szürkén
kucorogtak a nedves háztetők
- az utca egyetlen nagy tócsa volt

a hömpölygő ár árnyakat sodort
a fölrobbanó kráterek között
a csatornák duzzadó erében
kétség s fájdalom jaja lüktetett

tudtad hogy hiába hogy rád nem vár
senki a sarkon – siettél mégis
hogy ölelhesd a szétázott reményt

nedves hajad az arcodba lógott
vártad hogy az ég ott tán rád szakad
s hogy magadba zárd síró álmaid

túlélő

mikor megjelentél álomban
nem tudtam ki vagy
csak hasonlítottál valakire
azt gondoltam
talán azért jöttél hogy szeress

a száraz fahasábok mosolyra
gyúltak a kandallóban
s a fények testeden játszottak

a szomszédban kutyák marakodtak
de lelkemben már hajnalodott

akkor hideg lett hirtelen
érthetetlenül hideg
s ébredéskor eszembe villant
hogy én ismét csak
egy rászédett túlélő vagyok

[csak a csöndet]

csak a csöndet látom az emberekben...
a tér fölött átúszó fellegek megváltoztak
s megváltoztak a hírlapot kínáló rikkancsok is
egyedül maradtunk most is – ostobán esetlenül...
szökjünk el újra... zarándokoljunk
a semmibe gurított múlt után...
bolondozzunk egy kicsit a feledékenységre
apelláló éjszakában... a fák súlytalan árnyékában...
a bennünk áradó folyóban...
vagy légy gyáva őrangyalom: hogy lehessen
megszentelt maradékunk az elgörbült idő...

GYÖNGYÖSI ISTVÁN

Az én Palócföldem

„A mai érdekhajhászó, szelídebben kifejezve közönyös, minden lelkesedést elnyomó, mindennel megalkuvó közhangulat nemesítésére üdítően fog hatni... Nógrád vármegye, hazánk egyik legértékesebb része természeti és művelődési viszonyainak leírása, bemutatása”.

(Mailát István Géza)

A mottóul választott sorok gróf Mailát István Géza *Nógrád vármegyéről* című könyvéből valók, 1911-ből (Magyarország vármegyéi és városai országos monográfia). Kilencvenhárom évvel később meghívom Önöket egy képzeletbeli palócföldi barangolásra – hátha még most is jót tesz. Szeretem ezt a vidéket, s bár nem vagyok szülőtte, ezernyi hajszálgöyökér köt hozzá. Huszonkét éves koromtól huszonkét évet tevékenykedtem ezen a mindig felfrissülést ígérő, festői és titokzatos, az itt élőknek és az idelátogatóknak is meglepetéssel szolgáló történelmi, néprajzi tájon.

Három különleges sajátossága aranyozza be e földet: ápolt néphagyományai, egyedi kultúrája, s ízes, gyönyörűséges nyelvjárása.

A téma sokszínűsége miatt nem törekedhettem teljességre. Felvillantok néhány gondolatot a palócság eredetéről, a gyökerekről, a történelem adósságairól. Ezt követően a mögöttünk hagyott évszázadban végbement változásokról, Palócföld gyöngyszemeiről, a nyelvjárás sajátosságairól, a palócok jellemvonásairól rajzolok képet. Kutatom megmaradásuk legfontosabb okait és jelenünknek szóló üzenetét. Végül rövid pillantást vetek Önökkel együtt a rendszerváltás óta megtett útra.

Utazásunk első állomása a történelem. A palócság eredetéről, a gyökerekről szóló források sokfélék, és a tartalmuk ellentmondásos. Palócföld a néprajzi szakirodalom szerint fiktív tájfogalom, mellyel Hont, Gömör, illetve Heves, Borsod és Nógrád történelmi megyék területét, a feltevészerűen palóc népesség lakóhelyét jelölik, és ez tükröződik a közfelfogásban is. Az elnevezés a lengyel, illetve orosz plevec, polovec szóból származtatható, jelentése mezei nép. Ez a korabeli fő foglalkozási viszonyokat tükrözi. Más összefüggésben vizsgálva, ez volt a szóban forgó néprajzi tájon élő magyar parasztság népi neve. Palócság és magyarság a lelkületében, hagyományaiban, habitusában gyakorlatilag ugyanazt jelentette. A lakosság egységes palóc elnevezése azonban – különösen a területi adatok bizonyossága szerint – tudományosan sem hiteles. Köztudott a szónak pejoratív jelentése, a palóc ugyanis ragadványnévként is szolgált (például potyó, japány stb.), amit maguk a palócok is visszatetszőnek, sőt ízléstelennek, kiábrándítóknak tartottak.

Egyes korabeli írásos emlékek Bélapátfalvát és környezetét jelölik a palócok eredeti településhelyének. Véleményem szerint egészen a legutóbbi időkig számottevő

az ismerethiány, ez idáig a múltnak csak néhány szeletét sikerült feltárni. „A történelem csinálódik, de ehhez az embernek nincs köze, moshatja a kezét” – vallja Ormos Mária történész és vele együtt mi is, nem kevesen. Történet és történelem természetesen van akkor is, ha azt teljesen és tökéletesen nem ismerhetjük meg. A történészek e népcsoport iránti érdektelenség vagy egyéb, számunkra jelenleg még nem ismert tényező okán valamit „megspóroltak”. A kilencszázas évektől eltelt csaknem félezer esztendő t csupa kérdő- és hiányjelekkel illethetjük.

A kutatóműhelyekben a szemléletet a sokféleség itatja át. Egyes nézetek szerint a csatlakozott kabarokra (e hipotézisünket, illetve sejtésünket Kazár község neve illusztrálja), míg mások szerint az avarokra vezethetők vissza. Más források szerint a palócok a honfoglalók által kijelölt szakaszon határőrszolgálatot láttak el.

Módszertani szempontból egyértelmű, hogy nem lehet összehasonlítani a korábbi évszázadok palócságát a jelenlegivel sem területben, sem lélekszámban, mert nincs azonos mérce. A múlt nem vetíthető a jelenre, és stílszerűen szólva a „jövő sem a régi”. Nem jobb vagy rosszabb a helyzet, inkább csak gyökeresen más. Mivel Nógrád megye és Palócföld közé a közvélekedésben gyakran egyenlőségjelet tesznek, mondván Nógrád a „palócok országa”, mondanivalómat leszűkítettem az észak-magyarországi régió e területére. Kiállja a próbát, ha forrásként, illetve etalonként a XIX–XX. század fordulóján végrehajtott népszámlálás adataiból meríték néhány jellemző adatot.

Nógrád vármegye területe 1900-ban 716 560 katasztrális hold volt, ez átszámítva 4124 négyzetkilométer, ami a jelenlegi területnél közel kétharmaddal (62%-kal) nagyobb. Az akkori 239 097 fős lélekszám mintegy 5%-kal haladta meg a legutóbbi, ezredfordulós népszámlálás adatát. Így az egy négyzetkilométerre vetített népsűrűség a XX. század során 58 főről 86-ra nőtt. A nemzetiségi arányokat vizsgálva: száz évvel korábban a népesség hozzávetőleg 70%-a volt magyar és 27%-a „tót atyafi”. Magyarul a lakosság 80%-a beszélt, írni-olvasni 56%-a tudott. Katolikus vallású volt a lakosság kétharmada, evangélikus az egyötöde, nem egészen 4% volt az izraeliták és 2% a reformátusok aránya. (A 2001. évi népszámlálási adatok alapján a mintegy 200 ezer válaszadó 88,5%-a vallotta magát valamilyen egyházhoz tartozónak, ezen belül a Szécsényi kistérség lakóinak 96,9%-a, a balassagyarmatinak 95,4%-a, a salgótarjáninak viszont csak 79%-a.)

A palócok számát e megyében a vizsgált időben – a városokban és a 7 járási központban élők számának korrekciójával – több mint százezer főre becsülhetjük.

Palócföldön a táj szimbóluma a Cserhát, a Börzsöny, a Karancs, hatalmas bazalt fennsíkként a Medves, és nem utolsósorban a Mátra hegylánca. Tágabb értelemben a Cserhát–Mátra–Bükk hegyvonulattól északra a Rimáig, keletre a Tarnáig, nyugaton Hont vármegye határáig terül el. Természetes növénytakarója az erdő, Nógrád az ország legerdősültebb megyéje, a fás növényi együttélés a termőterületből 46%-kal részesedik. A megye területének 51%-a – az MTA egy korábbi tanulmánya alapján – 12%-nál meredekebb lejtőjű, és ezen belül a földterület kerekén negyedének a lejtőszöge a 25%-ot is meghaladja. A dombság ölelő karjaiban, szűk medrű folyók – az Ipoly, a Zagyva, a Galga – közelében, erdők, fás ligetek árnyékában hétényolc évszázadon át egy háttérben élő, különös, kiváltság, rang és társadalmi elismertség nélküli csoport, a palócság alakította, fonta egymásba az általában 8–10 nagycsaládból álló, így többnyire azonos családnevek által benépesített aprófalvak

láncolatát. Ehhez kötőanyagul erkölcsét, hitvilágát, egymásrautaltságát, keményszívűségét és vaskos humorát használta. Két példát említek szemléltetésként: a korabeli adatok tanúsága szerint Órhalom 322 adófizetője között 13 családnév 180 adózót képviselt, Hügyag község 266 adófizetője között pedig 10 név jutott 151 családfőre.

Nógrád megye a palóc népművészet fellegvára. „Palócország meseország” – vallják olykor a palócok. Természeti kincseiket és kultúrájuk gazdagságát elég két gyöngyszemmel illusztrálnom. Gondoljunk csak a 19–24 millió évesre becsült, alsó miocén korból származó ipolytarnóci ősmaradványokra (25 ősi cápafajt, 2762 lánynom alapján 11 további állatfajt, ezenkívül 65 növényféléseget, valamint tíznél több fajt sikerült azonosítani). Az összeurópai természeti örökségként számon tartott település e nevezetes helyére kirándulva minden megtett lépésünkkel 15 ezer évet teszünk meg a hajdan volt világ nyomain vissza az időben. Szokás e helyet ősvilági Pompeiként is említeni. Másik példám a magyar múltnak egy különleges színfoltja, a Cserhát szívében álló, középkori faluszerkezettel, festői környezettel és szép népviselettel megáldott hollókői ófalu, amely 1987-től a világörökség részét alkotja.

De szólhatok a múlt felbecsülhetetlen értékeiről, köztük a 17 végvár romjairól Drégelytől Somoskőig, valamint ezek történelmi háttéréről. A megyében – amelyet a magyar pesszimizmus „sötét saroknak” is nevez – a fellelhető műemlékek száma több mint 300. Nem kell bizonygatni, mekkora vonzerőt képvisel a horpácsi Mikszáth-kúria, a mohorai várkastély vagy Szécsény, ahol II. Rákóczi Ferenc 1705. szeptember 7-én országgyűlést tartott.

Határtalannak is nevezhetjük e vidéket, mert a két országra szakadt nép között nincsenek és nem is lehetnek örökérvényű elválasztó vonalak, csak olyanok, amelyek az Európai Unióban feloldódnak, s léteznek a parányi mérföldkövek, melyek segítik az „utazót” a megismerésben.

Madách Imre Alsó-Sztrégován látta meg a napvilágot, a nagy palócként emlegetett Mikszáth Kálmán pedig mindössze néhány kilométerrel odébb, a délszlovákiai Szklabonyán. Elgondolkoztató, és némi kuszáltságra utal, hogy a helyi lakosság egy részét nagyobb büszkeséggel tölti el az alacsony színvonalú, európai mércével nem jellemezhető falusi fürdő, mint Mikszáth szelleme és irodalmi hagyatéka, akinek keserű szavai mintha máig érvényesek lennének: „Az irodalom nem kell senkinek. Hiszen nem a komoly célok országában vagyunk. Könyvet itt nem vesz senki, szellemi terméket meg nem becsül, itt mindig a személyekre megy a játék.” Mikszáthnak egy másik gondolata az értékörzésre vonatkozik a múlt időben: „Kergetik elődjeiket az évek és napok... Mindent magukkal visznek apránként, amit pedig mégis itt hagynak, azt átalakítják útközben úgy, hogy nem marad semmi a régi állapotában, csak a hegyek”. Az olvasó talán meg sem lepődik azon, hogy a nagy író egyik karcolatában a gyümölcsfa-összeírás kérdésköréről is „anekdotalizált”.

Az észak-magyarországi régió mostani területe nem fedi le teljesen a palócság életterét, így aztán a szétszabdalt északi megyék népessége Dél-Szlovákiában kisebbségben, szórványban a Vágtól a Bodrogig éppúgy megtalálható, mint Nógrád, részben Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben. Úgy becsüljük, határainkon innen és túl körülbelül 250 községben éltek palócok, lélekszámuk 180–190 ezerre

tehető. A közigazgatási határok nem estek egybe a természetföldrajz és a nyelvjárás határaival.

Egyes szakirodalmi forrásoktól eltérő meggyőződésem, hogy a táj bája mellett elsősorban a karancs- és a zagyvavidéki palócok nehezen utánozható dialektusa, a diftongusszerű nyitott „a” és zárt „á” magánhangzók kiejtése jelenti a helyi, e terület határain túl is emlegetett specifikumot. Íze, zamata van, és a palócok egyedülálló észjárásának is tükrözi. Ha azt halljuk, hogy „egyenes úton nehéz zöldságra vergődni”, hogy „nem ér az a legény egy font kócot sem, akinek egynéhányszor be nem lékelték a fejét”, mármint a lakodalom harmadik napján kitört verekezésben, esetleg azt, hogy „a pálinka foglyos itok”, „a bor csak lakodalomba való, ahol ingyen adják”, akkor egyértelművé válik, hogy megérkeztünk a palócok ősi földjére. Ha például olyan ízes szó hangzik el, hogy csühéreg, ami az anyja szoknyája körül settenkedő, ölébe bújó kisgyerekek jellemzésére szolgált, akkor ismét jellegzetes palócföldi példára bukkantunk. Ha e vidéken valaminek a hollétéről érdeklődünk egy idős palóctól, ezt a választ kapjuk: Ott van, la', ami egyes vélemények szerint a közismert francia szólás adaptációja. Mindezzel összefüggésben a palócokat sokan holmi furfangos, cikornyás beszédű csodabogaroknak tartották, ugyanúgy leszűkítve jellemüket, vágyaikat, szenvedélyeiket, mint ahogyan jó száz évvel azelőtt a magyarokat sem tudták a külföldiek elképzelni gatyá, fokos, gulyás és csípős paprika nélkül.

Az viszont tény, hogy a palócok meglehetősen „körülményes” emberek voltak, belőlük nehéz volt az „igazat” kicsalni. Azt vallották, hogy bizonyos igazságokat, komoly dolgokat csak mosolyogva szabad kimondani. Különbösen is, szerintük „a tintát az ördög találta ki, a törvényt pedig a fiskálisok úgy kifigurázzák, hogy az olajos istennyila is eltéved rajta.” Ha valamit kértek szükségükben vagy rászorultságukban, akkor mondták csak el az előljáróiknak, amikor már éppen elmenőfélben voltak. Ha leánykérőbe mentek, akkor sem tárták fel sokáig a szándékaikat, amíg alaposan mindent ki nem puhatoltak. Úgy vélték, ha nyílt, őszinte kérdésekre elutasító választ kapnának, az csúfság lenne, ezért aztán kerülgették a lényegét, mint macska a forró kását. Előbb a telkes gazdák portáján keresték a jövendőbelit, mondván a pénz beszél, a kutya meg ugat, de ha e kutakodásuk nem járt sikerrel, a következő fő szempont az volt, hogy legalább dolgos legyen a választott leány. A „kiteszik a szűrét” szólás szintén palóc szokásra utal. Ha a háznál leánykérőben járó legény az általa „véletlenül” otffejtett szűrt hajnalban visszalopódzva a pitvarban találta, az azt jelentette: szedheti a sátorfáját.

Földrengésszerű, olykor követhetetlen, még kevésbé előre látható világváltozások közepette a palócok máig ható relatív megmaradását, túlélését – elemzéseim szerint – hat alapvető tényező biztosította:

Rejtőzködésük, a dimbes-dombos földrajzi környezet lelket formáló erejével.

Kiváltságnélküliségük, mert az önmegvalósítás göröngyös útját maguknak kellett bejárniuk.

Szegénységük, mivel annak egyetlen előnye van: motiválja az együvé tartozást, az összefogást, a természet- és földszeretetet, a kemény munkát, a „kaparj, kurta” szemléletet.

A legalább három generációt magában foglaló tekintélyelvű, archaikus család-szerkezetük a vérségi összetartozással, a munkába és az erkölcsi rendbe történő

belenevelődéssel. E beágyazódásban és struktúrában mindenki tudta a maga dolgát és helyét, ami életének eligazodási pontja is volt az adott közösségben.

Mély vallásosságuk, amelynek köszönhetően „térdig hóban vagy derékgig sárban”, az évszaknak és életkoruknak megfelelő színes népviseletükben elmentek a sokszor több kilométerre lévő parókiára. (Közismert, hogy a női népviselet hazánkban Palócföldön a legváltozatosabb és leglátványosabb színvilágú; napjainkban is több mint 15 népviseleti csoportot számlálhatunk, Bujáktól Órhalomig, Kazártól Cserhátsurányig.) Mindez együtt jár a hagyományörző, múltba tekintő tisztelettel, amit joggal nevezhetünk „világnyelvnek”.

Nyelvük, szokásaik, identitásuk és – jórészt szájhagyomány alapján – történelmük megőrzése. Megmaradásra a mai rohanó világunkban akkor van némi esély, ha a múlt örökségét értéként, a maradandóságát jövőt formáló kincsként kezeljük.

A palóc családok jellemzője a gyökerek mély tisztelete, hiszen vallották, minden fa a gyökeréből táplálkozik. A szülőföld pedig a készen kapott táj, amibe beleszületnek.

Az ősi családmódelemből azonban csak nyomokban maradt valami. A családszeretet máig ható üzenetként a legfontosabb építő, ennek pedig véleményem szerint három pillére fogalmazható meg 1. a gyerek a tőke, az unoka a kamat 2. jól megértjük egymást 3. nem magunkért, hanem másokért élünk, mint ahogy egy régi bölcsélet tanítja, a gyertya mondja, azért égek, hadd lássa a fényemet más.

A turista szemével megkapó látványosság a környezet, amely a mezei nép, a mezőgazdaság számára sanyarú adottság. Itt a legalacsonyabb az országban a termő- és szántóföld aranykorona-értéke. Ez a táj az elbizakodottság, az önhittség nélküli életre tanít. Arra, hogy minden kis eredményért olykor duplán, az arc verítékével kell megdolgozni. Fülembe cseng Zorba, a görög idevágó gondolata: „Táncolni kell, Uram, a zene majdcsak megjön valahonnan.”

Ezért is fejlődött olyan dinamikus a több mint száz éves iparkultúrával rendelkező vidék bányászata, ipara, közlekedése, vagy a rendszerváltásig eltelt emberöltőnyi időben a mezőgazdasági nagyüzemek kiegészítő- és melléktevékenysége. Paradoxonként is felfogható, válságos időszakban pedig jelzésértékű, hogy amíg országosan évről évre három-négyszáz veszteséggel záró nagyüzemet regisztráltak, addig Nógrád megyében, Magyarország legmostohább adottságú terméshatárvidrajzi és közigazdasági környezetben 1973-tól számítva egyet sem. Az 1980-as évek vége felé a világ összes málnatermésének 1%-át Nógrád megye ültetvényeiről takarították be.

Hihetetlen élményt jelent az egykor jól működő szénbánya múzeumként történő megtekintése, amely Európa három bányamúzeumának egyike. Ám e vidék névjegyét fafaragók, idős Szabó Istvánnal az élen, fazekasok és festőművészek is gazdagították. Itt váltak nevezetessé történelmünk nagyjai, Drégelypalánkon, Szécsényben, Romhányban. Legnagyobb tudósaink közül kettőt említek: Szentgyörgyi Albert gyermekkorának legszebb éveit a szandaváraljai Kiskérpuszta aranyozta be, a talajkémia és térképészet nagy öregje, az ország nemzeti kincsének első feltérképezője pedig a szintén palócföldi Keybig Lajos volt.

A palócoknak sajátos identitásuk, kultúrájuk, zenei hagyományuk van (például dudaszó, táncművészet), de jellegzetes a szakácművészetük is. Nevezetes a sztrapacska, a csombokos haluska, a krumplis ganca, a bacsaszelet vagy a palócleves íze és illata.

Hogy a leköszönt évezred utolsó, mintegy félemleröltőnyi időszakában milyen változások zajlottak a Palócföldön, azt a statisztikatörténészek majd egy későbbi tanulmányukban feldolgozzák. A rendszerváltás előidézte mélyreható változások Palócföldet többszörösen sújtották. A gazdaság válsághelyzetbe került. A szerkezetátalakítási és foglalkoztatási folyamatok felgyorsultak. Megszűnt a bányászat, a kohászat, leépült, illetve visszafejlődött a nehézipar, atomizálódott a mezőgazdaság, óriásivá nőtt a munkanélküliség, alacsony a piacképes szakmák aránya, általánosan mondható a tőkehiány, újratermelődött az itt élők szegénysége. Nincs miből megtakarítani. A központi támogatás csepegve érkezik, az országunkba beáramló külföldi tőke elkerüli a megyét. Nézzünk röviden néhány tényre. Az egy lakosra jutó bruttó hazai termék Nógrád megyében az 1997–2002 években az országos átlagnak 53–57%-át tette ki, a megyék közötti rangsorban elfoglalt helye a jelzett hat évben háromszor volt a legutolsó, háromszor pedig utolsó előtti. Úgy tűnik, viszonylag lassú a kibontakozás, a fejlődés, egy valaha virágzó megye elszegényesedési folyamatának, perifériára szorulásának vagyunk a tanúi.

Bízva bízunk azonban, lesz innen felemelkedés. Az utóbbi években létrehozott hírközlési beruházások, ipari parkok, a felzárkózást célzó vállalkozásfejlesztési övezetek, a privatizált gazdasági egységek fejlődése, de mindenekelőtt az itt élők szorgos munkája meghozza gyümölcsét. Egy korszak lezárult, és egy újnak a nyitányát éljük. Számptalan új kihívás, kockázati tényező mutatkozik, érdektérületek ütköznek. Az előre megírt forgatókönyveket gyakran átírja az élet. Az átmeneti visszafejlődés időszakát rövidesen felváltja a felzárkózás, a felemelkedés időszaka, ez felel meg ugyanis a társadalmi és gazdasági fejlődés parancsának. Palócföld ma még kevésbé felfedezett és kiaknázott kincs a vidékfejlesztésben, de a falusi turizmusban is. Tudatos fejlesztéssel nemcsak olyan határainkon túl is jegyzett sporteseménynek, mint az atlétikai ugrógála, hanem idelátogatók sokaságának lesz majd néhány napra otthona a kistájak, a kistérségek egyedülállóan szép világa. A receptet erre az itt élőknek kell megtalálni kezdeményezőbb, alkotóbb, leleményesebb, nyitottabb szemlélettel.

„Nem az idő halad: mi változunk. Egy század, egy nap szinte egyre megy”-vallotta Madách Imre.

Az időutazásnak végéhez érkeztünk, nagy utat ettünk meg. Két vezérlő motívumon közül erősebb a szeretet, hiszen amit szeretünk úgysem felejtjük el sohasem.

Zárszó helyett, emlékeimben kutakodva

Így láttam, így éltem meg, s így őrződik e vidék, s a lakói a lelkemben. Megbecsülést, tiszteletet és számptalan, máig tartó, ihletet adó szeretetet kaptam. Ha arra járok, nem haladok, annyi a kedves ismerős. Barátok állítanak meg, akár csak egy-egy kedves üdvözlő szóra, ölelésre. Más, lehet, másképp látná, de hát ez az én látómezőm, az én Palócföldemről.

Tarjáni Tavasz

Hat program 330 látogatója a salgótarjáni
József Attila Művelődési Központban

A kutatásról

A DIÓDATA Szociológiai Kutató és Tanácsadó Iroda a salgótarjáni József Attila Művelődési Központ megbízásából 2003. március 29. és május 15. között szociológiai célvizsgálatot végzett a JAMK hat nagytermi programjának résztvevői körében. A kiválasztott programok mindegyike belépődíjas rendezvény volt (valamennyi a JAMK Fő téri épületében). A felvételi tervben is hat rendezvény látogatóinak vizsgálatára készültünk, de időpont egyeztetési tévedés miatt a Salgótarjáni Szimfonikus Zenekar április 29-i koncertje helyett május 15-én a tavaszi évadzáró hangversenyen készült a felvétel.

A kutatás célját úgy határoztuk meg, hogy képet kell adnunk a látogatók összetételéről, társas helyzetéről, a programválasztást segítő információforrásokról, a látogatók döntéseinek időzítéséről, a programokkal való globális és többszempontú elégedettségükről. Belépődíjas programokat választottunk, így vizsgálnunk kellett a belépők árának elfogadhatóságát és az indokoltnak tartott árkülönbségeket. Kérdőívünkben lehetőséget adtunk kötetlen észrevételekre is.

Az adatfelvételt a Művelődési Központ munkatársainak közreműködésével kiosztott, önkitöltéses, standard szociológiai kérdőívvel végeztük. Ebből adódóan minden alkalommal a megcélzott elemszámnál több kérdőívet adtunk, az előre megadott szempontok szerint kiválasztott látogatóknak. Kérdőívünket március 6-án, a Budapesti Kamaraszínház vendégszereplésén próbáltuk ki, amikor Miller *Lefelé a hegyről* című darabja szerepelt a programban. A kilenc kiadott kérdőívből nyolcat adtak vissza, a válaszok alapján egy eligazító mondattal kellett kiegészítenünk kérdőívünket. A próbafelvétel nem csak kérdőívünk működőképességének ellenőrzésére volt alkalmas, hanem az estéről-estére kiadandó kérdőívek számának jól körülhatárolt becslését is lehetővé tette.

Az egyes programok várt látogatottsága alapján tervezett felvételi elemszám, a kiadott és a program befejezésekor visszakapott kérdőívek száma így alakult:

A program	várt nézőszám	valós nézőszám	tervezett megkérdezés	kiadott kérdőívek	feldolgozható % a nézők arányában
03. 30. Magyar Színház					
Veszedelmes Viszonyok	600	580	80	115	76 13.1
03. 31. Veszedelmes Viszonyok	300	420	60	80	64 15.2
04. 27. Nógrád Néptáncgyűttes					
Tánc Világnapi Gála	500	520	40	55	40 7.7
05. 02. Dixieland Fesztivál első Gálakoncert	300-500	500	40	60	50 10.0
05. 03. második Gálakoncert	300-500	350	40	60	50 14.3
05. 16. Salgótarjáni Szimfonikus Zenekar					
Évadzáró Koncert	500	360	40	60	50 13.9
Σ		2730	300	430	330 12.1

A feldolgozható kérdőívek mellett 17 olyan kérdőívet is visszakaptunk, amelyekből több személyes adat is hiányzott, esetenként a véleménykérdésekre egyáltalán nem válaszoltak. Ezeket nem tartottuk alkalmasnak a feldolgozásra. Az életkor és az iskolai végzettség hiányát önmagában nem tekintettük kizáró oknak.

Egészében véve a kiadott kérdőíveket a szokásosnál magasabb arányban kaptuk vissza és közöttük az önkitöltéses felvételeknél megszokottnál magasabb volt a feldolgozható esetek aránya. Úgy látjuk, hogy ennek több oka volt.

Egyrészt a munkánkat válaszaikkal segítők számára felajánlott, sorsolással elérhető ajándék (tíz darab kétszemélyes színházbérlet a JAMK következő évadjára) kellően vonzó volt a programok látogatói körében. Hozzá kell tennünk, hogy a nevüket, címüket megadóik közül is többen beírták a kérdőívbe, hogy a sorsolásban nem kívánnak részt venni. Ők többnyire távol élnek Salgótarjától, feltehetően kevésbé tudnák igénybe venni a bérlet nyújtotta színházlátogatási lehetőségeket. A Nógrád megyében élők közel kilencven százaléka biztosította esélyét az ajándék megszerzésére, függetlenül attól, hogy a Salgótarjában, vagy más településen lakik.

Másfelől a magas feldolgozhatóság azt jelzi, hogy sikerült olyan megoldást találnunk a korábban mindig kérdezőbiztosok közreműködésével felvett kérdőívre, amelyben nem jelentett nehézséget a válaszadás. A kérdőív szerkezete, a kérdések szövege és a válaszadás módja egyaránt jól szolgálta céljainkat.

Tanulmányunkban a teljes elemszámmal akkor dolgozunk, ha egy kérdés minden megkérdezettet érintett. Azoknál a kérdéseknél, amelyek a válaszadók egy részénél értelmetlenek lennének (pl.: a megkérdezettel érkezett gyerekek száma, a jegy árának elfogadhatósága) ennél alacsonyabb az elemszám. Szintén 330-nál kevesebb személyre vonatkoznak az olyan keresztkapcsolatok, amelyeknél a táblázat függőleges oszlopában (független változó) a nem tudja, nem válaszol, nem kellett kérdezni eseteket figyelmen kívül hagytuk, hiszen érdektelen, hogy mondjuk mekkora társasággal jött az, aki nem tudta megmondani, egyedül vagy társasággal érkezett. Adatközléseinknél emiatt mindig megadjuk az éppen érvényes esetek (N) számát.

A salgótarjáni régiók szerinti lakóhely csoportjait összevonással képeztük. A városban élők városrész megjelölései alapján megkülönböztetjük a városközpontot, a város külső lakóövezeteit és a megyeszékhelyhez csatolt, de karakterüket ma is őrző falvakat. Tudjuk, ez a hármás felosztás elnagyolt és ennél finomabb tagolás is lehetséges, de ekkora elemszámnál a precízebb bontással csak táblázataink üres, vagy majdnem üres celláit szaporíthatnánk, érdemi információinkat nem.

Az életkort eredetileg tíz évjáratos korcsoportokban kódoltuk, és az arányok áttekintése után, összevonással képeztük a 20 évjáratot átfogó csoportokat. Azt láttuk, hogy a jobb áttekintést biztosító összevonással is érzékelhető marad az életkor idősebbek irányába eltolódott megoszlása. Döntésünk melletti érvként az alapmegoszlás görbe mindkét változatát közöljük dolgozatunkban.

A személyi adatok közül az iskolai végzettség válaszokat szintén összevonás után használjuk. Az „egyéb iskola” válaszok tartalma négy esetben a középiskolai végzettség azonosítását tette lehetővé. Egy megkérdezett nem jelölte, hogy milyen egyéb iskolát végzett, ezt válaszhiányként kezeltük. A 8 általános alatti végzettséget (2 személy) és a 8 osztályt végzetteket (6 személy) a „legfeljebb 8 általános” csoportba soroltuk.

Ezekkel a korrekciókkal álltak rendelkezésünkre 330 megkérdezett válaszaik, akiknek összetétele a fontosabb demográfiai változók mentén így alakult:

Nemek szerint:	%	Lakóhely településtípusa szerint:	%
férfiak:	26	Budapest:	4
nők:	74	megyeszékhely:	73
Életkor szerint:	%	más város:	9
30 évesig:	13	község:	13
31 - 50 éves:	50	külföldön él:	1 (2 személy)
51 - 70 éves:	33	A nógrádiak lakóhelye:	% (N = 305)
71 évtől:	2	Salgótarján	78
nem válaszolt:	2 (8 személy)	más város:	9
Iskolai végzettség szerint:	%	község:	13
legfeljebb nyolc általános:	2	A salgótarjániak közül az egyes régiókban él:	% (N = 237)
szakiskola, szakmunkás-képző:	4	városközpont:	25
középiskola:	36	külső városrészek:	42
főiskola, egyetem:	56	csatolt falvak:	19
nem válaszolt:	2 (6 személy)	nem válaszolt:	14
		besorolhatatlan:	0 (1 személy)

A válaszadók túlnyomó többsége (306 személy) társasággal érkezett a vizsgált programokra, és közülük 25 százalék gyerek(ek)kel jött a ház valamelyik rendezvényére. A 75 gyerektársasággal érkezett felnőtt közül egy gyereket 78 %, két gyereket 21 %, és három vagy több gyereket mindössze 1 % hozott el. Gyerek(ek)kel elsősorban a Nógrád Néptáncgyűttes és a Salgótarjáni Szimfonikusok fellépéseire jöttek a látogatók, a többi programra csak mutatóba hoztak magukkal gyerekeket.

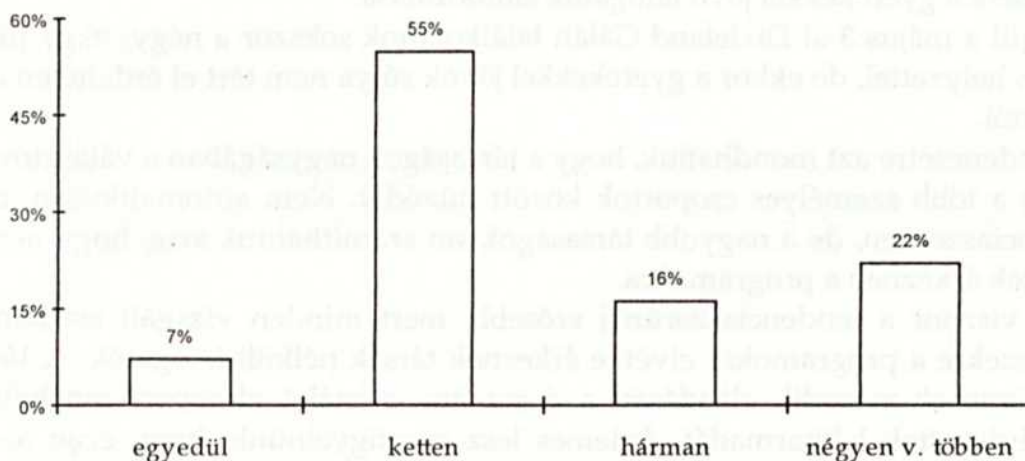
A megkérdezettek egyetlen helyen, a salgótarjániak városon belüli lakóhelyére vonatkozó kérdésnél tartózkodtak említésre méltó mértékben a válaszadástól. A 237 érintettől 14 százalékban válasz nélkül visszakapott kérdés azt jelzi, hogy a kérdőív végéhez közeledve valószínűleg lankadt a megkérdezettek türelme. A válaszadás tapasztalataink szerint 4–8 percet vett igénybe. Emellett feltehetően az is szerepet játszott, hogy a város tagoltsága, a városrészek közhasználatú elnevezése sokak számára nem egyértelmű. Volt, aki ezt lakóhelyének utcanévét beírva igyekezett áthidalni, mások inkább elhagyták a válaszadást. Más kérdésekben ennél jóval alacsonyabb volt a válaszhiány, mint ahogyan az interjúkérést sem utasították el két-három esettől eltekintve.

A kérdőívek szétosztásában és munkánk céljának megismertetésében a Művelődési Központ sok munkatársa segített, az első színházi előadás alkalmával hozzájuk csatlakozott tíz hostess képzésben résztvevő középiskolás is. Valamennyiüknek köszönettel tartozom segítségükért. Rajtuk kívül köszönet illeti a JAMK megkérdezett látogatóit, akik szándékainkat megértve készséggel vállalták az együttműködést. A ház látogatói és dolgozói nélkül ez a kutatás nem jöhetett volna létre. És külön köszönettel tartozom a NKÖM Közművelődési Főosztálynak a kutatás céljait messzemenően megértő, erkölcsi támogatásáért.

A megkérdezettek társas helyzete, összetétele

A vizsgált programokon megkérdezett látogatók domináns többsége (93%) többemagával jött a rendezvényekre. A társas helyzetet részleteiben áttekintő ábra plasztikusan mutatja, mekkora társaságok keresték fel a vizsgált tavaszi rendezvényeket.

Hányan érkeztek a programokra (% , N = 330)

1. ábra

A látogatók domináns kapcsolatának a páros helyzetet tekinthetjük, amely leggyakrabban két felnőttet jelentett, mellettük meglehetősen ritka volt a felnőtt-gyermek kapcsolatban érkezettek súlya. Jelentősnek látjuk a három személyes csoportot, ezt valamelyest meghaladta a négy vagy ennél is több személyből álló társaságok aránya, és csak az egyedül érkezett látogatók súlyát tekinthetjük elhanyagolhatónak. A páros helyzet dominanciája jelentős eltéréseket takarhat, ezért célszerű az együtt érkezett látogatók arányait a programok szerint elkülönítve is áttekintenünk:

Hányadmagával érkezett, a programok szerint (% , N = 300)¹

	egyedül	kettesben	hármásban	négyen v. többen	Σ
Veszedelmes viszonyok 1	12	55	16	17	100
Veszedelmes viszonyok 2	6	70	13	11	100
Nógrád Néptánc Együttes	2	35	28	35	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	6	56	26	12	100
Dixieland Gála 1	2	62	10	26	100
Dixieland Gála 2	12	42	8	38	100
Σ	7	55	16	22	100

1. táblázat

Táblázatunk celláiban kövér kiemeléssel jelöltük az átlagos értékektől jelentős mértékben eltérő adatokat. A *Veszedelmes viszonyok* március 31-ei előadásán kimagasló arányúnak találtuk a programok közönségét egyébként is meghatározó, páros helyzetet. Két programon jelentősen meghaladja az átlagos mértéket a hármásban érkezettek súlya: a Nógrád Néptánc Együttes és a Salgótarjáni Szimfonikusok

előadásainak közönségében. Sőt, az első programon a tipikusnál gyakrabban találunk joggal „nagycsoportnak” számító, legalább négytagú társaságokat is. Ezzel összefügg, hogy a Tánc Világnapja közönségében a szokásosnál jóval kisebb volt a kettesben érkezők aránya.

Mindhárom programnál következményei is vannak az együtt érkezők átlagosnál kisebb, ill. nagyobb számának, ugyanis a páros helyzet dominanciájával csökken a gyerekekkel érkezők súlya, a nagyobb társaságok magasabb arányával viszont növekszik a gyerekekkel jövő látogatók előfordulása.

Végül a május 3-ai Dixieland Gálán találkoztunk sokszor a négy, vagy többszemélyes helyzettel, de ekkor a gyerekekkel jövők súlya nem tért el érdemben a megszokottól.

Mindenesetre azt mondhatjuk, hogy a társaságok nagyságában a választóvonal a két, és a több személyes csoportok között húzódik. Nem automatikusan, csupán tendenciaszerűen, de a nagyobb társaságokban számíthatunk arra, hogy nem csak felnőttek érkeznek a programokra.

Az viszont a tendenciaszerűnél erősebb, mert minden vizsgált esetben igaz, hogy ezekre a programokra elvértve érkeznek társak nélküli látogatók. A *Veszedelemes viszonyok* második előadásán a domináns mértékű alcsoport meghaladta a megkérdezettek kétharmadát, érdemes lesz megfigyelnünk, hogy ezen az estén milyen kevesen hoztak magukkal gyereket. Nem véletlenül, hiszen a darab témája a játszómá vá „finomult” csábítás, konfliktusa pedig abból adódik, hogy ezt a játékszabályt nem mindenki fogadja el. Finoman fogalmazva: az életünket természetesen is átszövő erotikára felépített, mégis kisszerű, pszeudo Don Juan története nem egészen gyerekszínházi téma. Kiváló darab, valódi pojácát farag zsinóron mozgott hősből, akinek bukása a szerző szándéka szerint sem vezet katarzishoz. Abszurditása okán fordítása Örkény Istvánra szabott feladat volt. Úgy gondoljuk, a nézők 12, majd 5 százaléka tévedésből hozott gyerek(ek)et a darab megtekintésére.

A társasággal érkezett látogatók (306 személy) döntő többsége: 74 % csak felnőtt társakról számolt be, 25 % hozott magával gyereket, 1 % nem válaszolt kérdésünkre. Ezek az arányok a hat estén így alakultak:

Gyerekek a társasággal érkezett látogatókkal, a programok szerint (% , N = 306)²

	csak felnőttek	gyerek(ek)kel	nem válaszolt	Σ
Veszedelemes viszonyok 1	87	12	1	100
Veszedelemes viszonyok 2	92	5	3	100
Nógrád Néptánc Együttes	23	77	-	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	57	40	-	100
Dixieland Gála 1	86	12	2	100
Dixieland Gála 2	80	20	-	100
Σ	74	25	1	100

2. táblázat

A kiemelések átláthatóvá teszik, hogy a *Veszedelemes viszonyok* második előadásán megkérdezettek átlagon felüli mértékben felnőtt társasággal érkeztek, és ennek megfelelően elvértve voltak velük gyerekek. Azt mondhatjuk, hogy a darab nézői közül inkább ők értették, kiknek is szól ez az előadás. Előző este ezt kevésbé találtuk ismertnek.

A mélyen átlag alatti, és magasan átlag feletti értékek a következő programnál diagonális elrendezésűek. A hat vizsgált estéből a Nógrád Néptánc Együttes műsorán voltunk tanúi igazi családi programnak. Gálaműsorukra – elsősorban az együttes utánpótlásának tekintett gyermektáncosok fellépésének köszönhetően – a közönség jelentős része gyermekekkel érkezett. A felnőtt látogatók hozták magukkal a családot, a szomszédságot, az óvodai és iskolatársak szereplésére kíváncsi, vagy annak gondolt gyerekeket.

Hasonló, bár nem ilyen markáns arányú gyermekközönséget találtunk a Salgótarjáni Szimfonikusok évadzáró koncertjén. Ekkor a zeneiskola érintettsége révén hoztak magukkal sokan gyerekeket. Itt nem a gyerekszereplők váltották ki a döntéseket, hanem a zenészek családtagjainak, növendékeinek (és szüleiknek) részvételével vált gyerekprogrammá az este.

A két sokgyerekes közönség eltérő érintettségét precízen jelzik a tisztelet-, és ajándékjegyek arányai. A táncprogramon az átlagos 25 % alatti: 12 százalék, a koncerten viszont meglehetősen magas: 54 százalék számolt be arról, hogy nem kellett fizetnie a belépőjegyért. Ha a JAMK munkatársai kizárólag ismerősöknek adtak volna kérdőíveket (lelkük rajta, ha így történt) akkor is belterjes közönségről kellene beszélnünk. A ház nyilvántartása szerint 280 fizető néző mellett (feltehetően tradíciók alapján) 82 tiszteletjegyet adtak erre a programra és ez sem kevés.

A Nemzetközi Dixieland Fesztivál két gálaestjén sem a felnőtt, sem a gyermek-társaság arányai nem tértek el jelentős mértékben az összes megkérdezettre jellemző értékektől.

Együttvéve a társas helyzetnek ebben a dimenziójában három alkalommal találtunk jellegzetes képet. Egyikük azt jelzi, hogy az aznapi közönséget többé-kevésbé informálnak tekinthetjük a program mibenlétéről, ezért viszonylag kevesen jöttek gyerekekkel. Meg kell jegyeznünk, hogy célszerűnek tartanánk a plakátokon, a színlapokon feltüntetett életkori ajánlást. A másik két estén a program közreműködőinek tulajdonítjuk a gyerekek jelentős arányát.

A gyerekekkel érkezett megkérdezetteknel azért figyeltük a felnőtt-gyerek kapcsolatot, hogy lássuk, mennyire hat a hagyományos családi munkamegosztás, amelyben a gyerekek programjai többnyire az anyát terhelik. Itt kontroll lehetőségünk is van, mert a gyerekekhez fűződő kapcsolat részleteit három korábbi budapesti vizsgálatból ismerjük. Ezeket 1999 novemberében és 2000 őszén a Belvárosi Ifjúsági Házban és a Kispesti Munkásotthonban, ill. 2002 őszén Angyalföldön a József Attila Művelődési Központban végeztük.

A megkérdezettek kapcsolata a társaságukban lévő gyerekekkel (%, N = 75, ill. 141, 73 és 69)

a kapcsolat	%	1999. november	2000. ősz	2002. ősz
anya	54	51	48	45
apa	17	31	28	33
rokon a nagyszülők korosztályából	12	8	16	19
idősebb testvér	3	7	1	3
szülő korú rokon	1	2	4	1
egyéb kapcsolatban vannak	13	1	3	0
Σ	100	100	100	100

A cezúrákkal sávokra osztott kapcsolatszerkezetet egészében a budapesti adatokhoz közelínek tartjuk. A felső sávban a szülők dominanciáját láthatjuk, a középső sáv a nagyszülők tehervállalását mutatja, míg az alsó sávban további családtagok és egyéb szereplők jelennek meg. A sávos szerkezet felső és alsó tartományán belül a fővárosi felvételekhez képest érdemi eltéréseket találtunk. Három adatunkat jelöltük kiemeléssel. Az anyák és apák szerepvállalásában markáns eltolódást láttunk. Salgótarjánban a fővárosi felvételekhez képest lényegesen magasabb az anyák tehervállalása. Budapesten a belső és a külső kerületekben egyaránt gyakrabban találkoztunk gyerekeket kísérő apákkal, ez most sokkal ritkábban fordult elő.

A középső sáv adatait azonos súlyúaknak tartjuk, az alsó sávban a figyelemmel kísért rokon kapcsolatokat sem mutatnak érdemi eltérést. Az egyéb kapcsolatok mindhárom budapesti kutatásban elhanyagolhatónak mutatkoztak, mostani felvételünkben viszont a nagyszülőkkel azonos nagyságrendben jelentek meg. Úgy gondoljuk, itt a pedagógusok jutottak szerephez. Tapasztalataink arra intenek, hogy a fővárosból kilépve célszerű e kapcsolattípus konkrét tartalmát is kérdeznünk, mert számítanunk kell a Budapesten elhanyagolhatónak talált viszony érdemi megjelenésére.

Az együtt érkező társaságok nagysága és a gyerekközönség közötti kapcsolatra már utaltunk, de átfogó bemutatásával adósak vagyunk. Ezt a kapcsolatot tekintetjük át a 3. táblázatban:

Gyerekekkel jött, az összetartozók száma szerint (% , N =306)³

	csak felnőttek	gyerek(ek)kel	nem válaszolt	Σ
ketten jöttek	81	17	2	100
hárman jöttek	60	40	-	100
négyen vagy többen	68	32	-	100
Σ	74	25	1	100

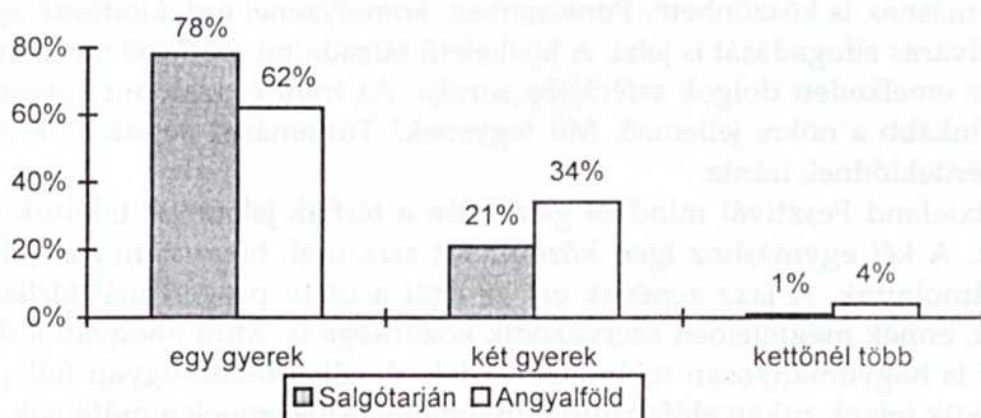
3. táblázat

Kiemeléseink alapján belátható, hogy a megkérdezettek körében a párhelyzet elsősorban a felnőttek esti programját jelenti. A három vagy több személyes társaság lényegesen gyakrabban ad lehetőséget a felnőttek és gyerekek közös szórakozására. Ennek a helyzetnek belső összetevőiről nincsenek adataink, de egy személyes tapasztalatom ide kívánczik. Minden programon részt vettem a kérdőívek szétosztásában, így módomban állt megfigyelni a közönség érkezésének mintegy félórás periódusát. Elvértve találkoztam gyerekekkel érkező szülőpárokkal. Inkább egy, de gyakrabban több felnőtt nő társaságában láttam a programokra hozott gyerekeket. Elképzelhető, hogy ez elsősorban ott volt igaz, ahol éppen megfordultam és a színházterembe vezető másik oldali lépcsőn, folyosón a párok hozták gyerekeiket, de annak kevés a valószínűsége, hogy hat estén, hatszor sikerült „rossz pillanatban, rossz oldalon” elhelyezkednem.

A gyerek(ek)kel érkezők kapcsán még célszerű annak jellemzése, hogy az így jövő látogatók hány gyereket hoztak a programokra. Összesen 75 megkérdezett jött gyerekekkel. A gyerekek számát olyan oszlopdiagramon követhetjük, amelyen feltüntetjük a 2002. őszi felvételünk megfelelő adatait. Az akkor vizsgált programok

között volt egy kifejezetten gyerekes családoknak szánt program, a Szent Mihály Napi Búcsú, az ottani adatok egy megkérdézett kivételével erről szólnak.

Hány gyerekkel érkeztek a programokra? (% , N = 75, ill. 73)

2. ábra

A vizsgált programokra elhozott gyerekek száma elsősorban a jellegzetes magyarországi családszerkezetet tükrözi. Domináns módon egy, számottevő arányban két, és elhanyagolható mértékben három gyerekkel jöttek az előadásokra. Salgótarjánban ugyanúgy, mint Angyalföldön. A 2002. évi felvétel kevéssel magasabb gyerekszámait feltehetően nem a két település családszerkezeti különbségeiből adódnak, hanem abból, hogy Salgótarjántól eltérően Angyalföldön egyértelműen családi népszórakoztató program közönségét jellemzik.

A társas helyzet különböző összetevői után a megkérdézettek összetételének alaposabb áttekintése a feladatunk. A bevezetőben ismertettük, hogy a vizsgált programok közönségét elsősorban a női látogatók határozták meg. Az átfogó adatok azonban – mint többnyire az átlagértékek – sajátos differenciákat rejthetnek, ezért szükséges a programok szerinti metszet áttekintése:

A nemek szerinti megoszlás, programok szerint (% , N = 330)⁴

	férfiak	nők	Σ
Veszedelmes viszonyok 1	24	76	100
Veszedelmes viszonyok 2	30	70	100
Nógrád Néptánc Együttes	20	80	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	8	92	100
Dixieland Gála 1	38	62	100
Dixieland Gála 2	36	64	100
Σ	26	74	100

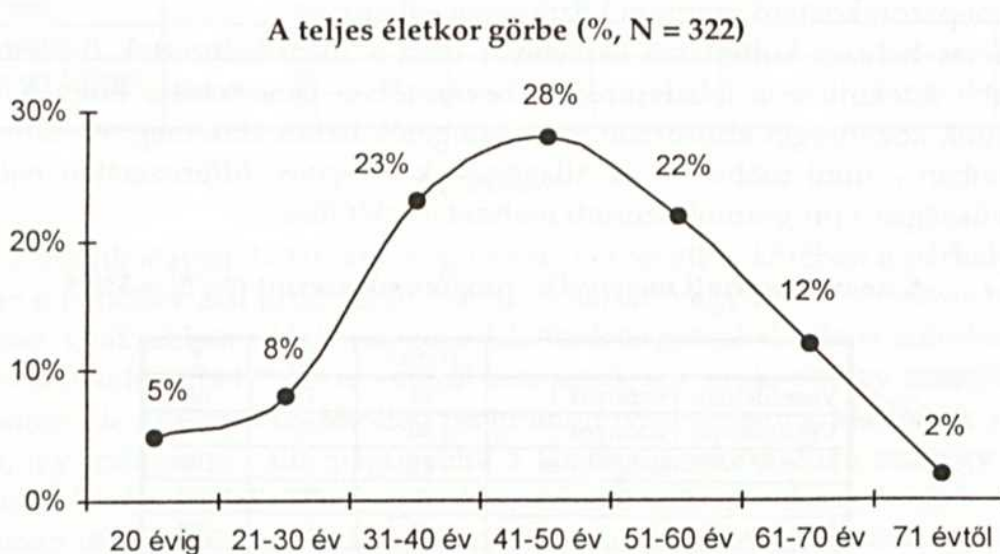
4. táblázat

Kiemeléseink előtt azt kell hangsúlyoznunk, hogy a nők dominanciáját minden programra jellemzőnek találtuk. A keresztkapcsolatok révén tetten érhetünk sajátos érdeklődésre vagy szerepelvárások elfogadására utaló jelzéseket. Ezek azonban nem írják felül az alaptendenciát: a kultúra ünnepi eseményein alapvetően a nőkre számíthatnak Salgótarjánban.

Három alkalommal találtunk az átlagértékektől érdemben eltérő arányokat. A Salgótarjáni Szimfonikusok koncertjén az általánosan érvényes trendnél is markánsabb volt a nők túlsúlya. Erre az estére elvétve jöttek férfiak a Művelődési Központba. Úgy gondolom, hogy a nők ilyen fokú dominanciája a zenei érdeklődés mellett másnak is köszönhető. Pontosabban: komolyzenei érdeklődésük egy társadalmi elvárás elfogadását is jelzi. A közkeletű társadalmi (bal?)ítélet a szimfonikus zenét az emelkedett dolgok szférájába sorolja. Az iránt érdeklődni kevésbé férfias vonás, inkább a nőkre jellemző. Mit tegyenek? Tudomásul veszik és a férfiaknál jobban érdeklődnek iránta.

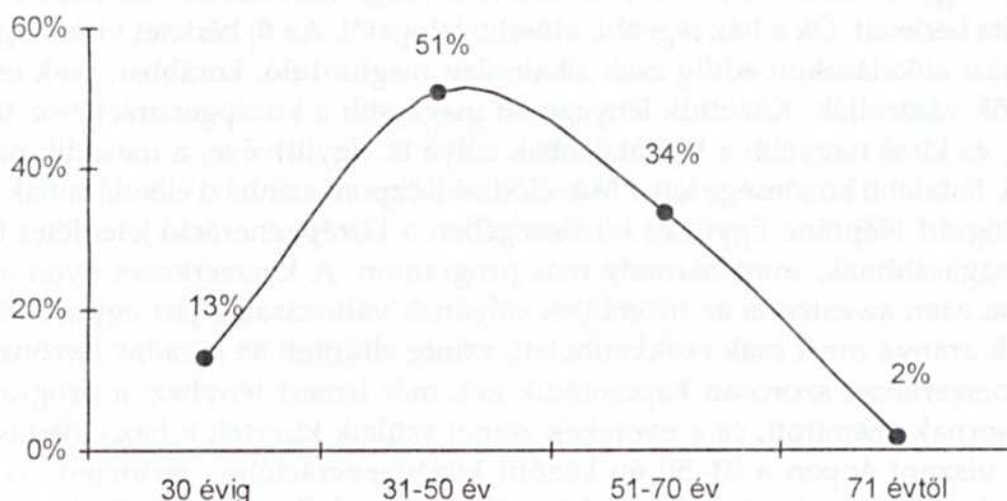
A Dixieland Fesztivál mindkét gálaestjén a férfiak jelenlétét találtuk átlag felettinek. A két egymáshoz igen közeli adat arra utal, hogy nem mérési hibával kell számolnunk. A jazz zenének ezt az ágát a többi programnál férfiasabbnak tekintik, ennek megfelelően szerveződik közönsége is. Mint ahogyan a dixieland előadói is hagyományosan többnyire férfiak. A gálaesteken ugyan felléptek nők is, egyikük felénk ritkán előforduló színvonalon értője ennek a műfajnak, de ők is csak a szabályt erősítették. A magyar élvonalra és a mellettük megnyert, több nemzetet képviselő előadókra más programoknál érdeklődőbbnek találtuk a férfiakat.

Az életkori tagolódás bemutatásakor első lépésben az ismert életkorúak legfinomabb, tíz éves korcsoport bontásait vettük figyelembe, majd a programok szerinti metszethez is használt, összevonással képzett változatot. A válaszhiányokat elhagyva az alábbi képet kaptuk:

3.1 ábra

Életkor görbe az összevonások figyelembevételével (% , N = 322)

3.2 ábra

Már a 3.1 ábrán is követhető, hogy a haranggörbe jobboldala telitettebb, de ezt kissé elfedi a közel szimmetrikus elrendeződés. A 3.2 változatban az idősebbek túlsúlya jobban érzékelhető, mert szimmetria helyett itt jobbra eltoltt görbét látunk. A programok szerinti keresztkapcsolatot az utóbbi tagolásból képeztük:

Életkori csoportok, a programok szerint (% , N = 322)⁵

	30 évig	31-50 év	51-70 év	71 évtől	Σ
Veszedelemes viszonyok 1	9	31	55	5	100
Veszedelemes viszonyok 2	19	49	32	-	100
Nógrád Néptánc Együttes	8	73	19	-	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	16	52	28	4	100
Dixieland Gála 1	4	63	33	-	100
Dixieland Gála 2	21	56	23	-	100
Σ	13	51	34	2	100

5. táblázat

Négy programnál is az átlagostól jellegzetesen eltérő életkori szerkezetet találunk. Ezeknél a már ismert kiemelésekkel jeleztük a fontosnak látott adatokat. A Magyar Színház április 30-ai előadásán jóval idősebb látogatókkal találkoztunk, mint bármely más alkalommal. Ennek megfelelően a középgenerációhoz tartozók súlya elmaradt az általánosan jellemzőtől. Ekkor és a másnapi előadáson is a megkérdezettek közel kétharmada bérleti programként látta a produkciót, 80-80 százalékuk Salgótarjában él, ezek nem magyarázzák, mi okozhatta a jelentős életkori eltolódást.

Feltételeztük, hogy a két bérlet terjesztésében lehetnek olyan eltérések, amelyek a korszerkezet különbségét eredményezhetik. Ennek tisztázására megnéztük, miképp alakult a bérletek „karrierje”. Az idei évad az első, amelyen két párhuzamos bérlettel látogathatóak a JAMK színházi előadásai. A Művelődési Központ a közönségszervezés során nem a korábbi, egyetlen bérlet hagyományos közönségét

tekintette a második sorozat célközönségének. Máshol kereste az új vásárlókat. Így történt, hogy a korábban is bérletvásárló közönség, döntően az első napi sorozatra vásárolta bérleteit. Ők a ház régebbi, idősebb látogatói. Az új bérletet viszont gyakran a színházi előadásokon eddig csak alkalmilag megforduló, korábban csak esetleges látogatók vásárolták. Köztük lényegesen magasabb a középgenerációhoz tartozók aránya, és kissé nagyobb a legfiatalabbak súlya is. Együttvéve, a második napi bérlettel új, fiatalabb közönsége lett a Művelődési Központ színházi előadásainak.

A Nógrád Néptánc Együttes közönségében a középgeneráció jelenlétét találtuk jóval magasabbnak, mint bármely más programon. A korszerkezet ilyen arányeltolódása ezen az estén is az idősebbek súlyának változásával járt együtt. Az 50 év felettek aránya most csak csökkenhetett, szinte eltűntek az előadás közönségéből. Ez a korszerkezet szorosan kapcsolódik két, már ismert tényhez: a program gyermekműsornak számított, és a gyerekek zömét szüleik kísérték a ház előadásaira. A szülők viszont éppen a 31-50 év közötti középgenerációhoz tartoznak. A műsor látogatóinak sajátos korösszetétele közvetlen kapcsolatban áll az előadás tartalmával. Úgy gondoljuk, a program tervezésekor ezzel a közönséggel biztosan számolhattak a Művelődési Központban.

A Dixieland Fesztivál első gálakonzertjén ismét a középgeneráció súlya haladta meg az átlagot, bár ekkor az eltolódás a legifjabbak távolmaradásával párhuzamosan történt. A következő estén viszont ellenkező előjelű átrendeződésnek lehettünk tanúi, a legifjabbak aránya ekkor volt a legmagasabb, és az 51 év felettek mutatkoztak kevésbé érdeklődőnek. E két program közönségének korszerkezetét akkor érthetjük meg, ha figyelünk a programok különbségére. Az első estét jellegzetesen nosztalgiaconcertnek tekinthetjük, amelyet a szakma nagyágyújának számító Benkó Dixieland Band fémjelzett, míg a következő nap műsorában több hely jutott az újabb zenészgenerációnak.

Kissé karikírozva: a Benkóékkal fellépő Joe Muranyi játszott ugyan Luis Armstrong zenekarában, de ez éppolyan „dicséret”, mint az egykori vicc poénja „az elvtársnő látta Lenint”.

Nem a véletlen, hanem a hagyományos, ill. a frissebb zenei anyag szervezte az idősebbeket az első, és a fiatalabbakat a második estére. Tegyük hozzá, ez a különbség nem csak az életkorszerkezeten hagyott nyomot, de a közönség lakóhely szerinti rekrutációjában is eltérésekkel járt együtt. Az első gálaesten lényegesen magasabb volt a helyi közönség súlya, a második program szélesebb körből vonzott érdeklődőket. Nem túlzás, ha az első programot protokoll színezetűnek tekintjük.

A megkérdezettek lakóhelyének átfogó megoszlása azt mutatja, hogy a JAMK vizsgált programjai elsősorban a szűken vett helyi közönséget vonzzák. A megyében, ill. azon kívül az alábbi lakóhely szerkezetben élnek:

A megkérdezettek lakóhelyszerkezete (% , N = 330)

Salgótarján:	72
más nógrádi város:	8
nógrádi község:	12
más megyében:	3
Budapesten:	4
külföldön:	1 (2 személy)
Σ	100

Eddig sorozatban láthattuk, hogy egyes programok közönségét sajátos jegyek jellemzik. Nem kivétel ez alól a lakóhely sem. A döntően lokális vonzású programok sorozatát két este közönsége bontja meg, egyikük szerényebb, a másik erőteljes eltérésekkel:

A lakóhelyi szerkezet, programok szerint (% , N = 330)⁶

	Salgótarján	más nógrádi város	nógrádi község	más megye	Budapest	külföld	Σ
Veszedelemes viszonyok 1	80	7	11	1	-	1	100
Veszedelemes viszonyok 2	80	3	16	1	-	-	100
Nógrád Néptánc Együttes	78	-	20	-	-	2	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	88	6	6	-	-	-	100
Dixieland Gála 1	62	18	6	8	6	-	100
Dixieland Gála 2	38	16	18	10	18	-	100
Σ	72	8	12	3	4	1	100

6. táblázat

A vizsgált programok közül négy alkalommal találtunk említésre méltó sajátosságot a látogatók lakóhelyében. A Tánc Világnapi Gála látogatói között a nógrádi községekből jelentősen többen érkeztek, mint bármely más alkalommal. A program és a „családi” közönség ismeretében nagyobb tévedés kockázata nélkül állíthatjuk, hogy ez a sajátosság a táncosok rekrutációjának velejárója. Feltehetően amiatt, mert a táncosok jelentős arányban a megye községeiből kerültek az együttesbe.

A Salgótarjáni Szimfonikusok koncertjén a Salgótarjánban élők súlyát találtuk kiugróan magasnak. Úgy látjuk, ez a társulat döntően a megyeszékhelyen élő (már láttuk, elsősorban nőkből szerveződő) közönség érdeklődésére számíthat. Érdeemes előre bocsátani, hogy e két program látogatóinak egymást némiképp ellenpontoszó lakóhelyi tagolódása az iskolázottságban is hasonló, de erősebb szelekcióval jár.

Az eddigieknél nagyobb differenciákkal talákoztunk a két dixieland program látogatói között. Már az első estén is félreérthetetlenek a korábbiaknál tagoltabb lakóhelyi adatok. A salgótarjániak túlsúlya egy kevéssel csökkent, említésre méltó arányban jöttek más nógrádi városokból, és már biztosan a mérési hibát meghaladó mértékben tüntek fel a megyehatáron kívülről érkezettek. Utóbbiakról érdemes tudnunk, hogy a budapestieken kívül Hajdú-Bihar, Heves, Pest és Jász-Nagykun-Szolnok megyei megkérdezettek találtunk, tehát főleg a Nógrád körüli megyéket érte el a programok hatása.

Ezek a tendenciák a második Dixieland Gála alkalmával jóval erősebben jellemezték a közönséget. A helyben lakó látogatók aránya már alig haladta meg az egyharmadot, a megye más városai mellett a községekből is érdemben érkeztek érdeklődők, és a más megyében élők mellett a budapestiek súlya is számottevővé vált. Erről az estéről bizvást állíthatjuk, hogy a többi programoktól eltérően nem a salgótarjániak és nem is a nógrádiak „házi mulatsága”, hanem egy nemzetközi fesztiválhoz méltó, nagy vonzerejű esemény volt.

Az egyes programok látogatóinak sajátosságaihoz a lakóhely kapcsán a salgótarjániak városon belüli lakóhelye révén kaptunk érdemi információt. Erre irányuló

kérdésünk 237 személyt érintett, nem is mindegyikük válaszolt, így más kérdéseinkhez képest óvatosan kell bánnunk az adatokkal. Az érintettek lakóhelye így oszlik meg Salgótarján lakóövezeteiben:

Salgótarjániak a város egyes régióiban (%, N = 237)

városközpont:		25
külső városrészek:		42
csatolt falvak:		19
nem válaszolt:		14
besorolhatatlan:	0	(1 személy)

A keresztkapcsolatok áttekintésekor az egyetlen besorolhatatlan választ nem vettük figyelembe, így összesen 236 megkérdezett adataira támaszkodunk.

A salgótarjániak városon belüli lakóhelye, programok szerint (%, N = 236)⁷

	városközpont	külső városrészek	csatolt falvak	nem válaszolt	Σ
Veszedelemes viszonyok 1	28	47	13	12	100
Veszedelemes viszonyok 2	25	49	10	16	100
Nógrád Néptánc Együttes	10	32	48	10	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	27	32	27	14	100
Dixieland Gála 1	35	36	16	13	100
Dixieland Gála 2	21	53	-	26	100
Σ	25	42	19	14	100

7. táblázat

Az erősen szignifikáns adatok ellenére, egyetlen program közönségéről állíthatjuk biztonsággal, hogy a keresztkapcsolat alapján sajátos összetételű. A Nógrád Néptánc Együttes előadására domináns módon a városhoz csatolt falvakból jöttek a salgótarjáni látogatók. Ez a helyzet egybevág az előző táblázatban kiemelt tapasztalatunkkal: a megye községeiből erre a programra jöttek a legnagyobb arányban a látogatók. Az együttes tagjaira vonatkozó megállapításunkat azzal egészíthetjük ki, hogy valószínűleg a szigorúan vett városlakókat is kevésbé találhatjuk meg a néptáncosok között.

A látogatók összetételének befejező mozzanataként az iskolai végzettséget kell áttekintenünk. A tanulmányunk elején bemutatott összegző adatok egyértelműen azt jelzik, hogy a kiválasztott programok közönsége sokkal iskolázottabb a magyar népesség egészénél. Ennek alapján könnyen belátható, hogy a Művelődési Központ programjai szelektív módon szólítják meg a város és környezete lakosságát. Vonzóak az itt élők leginkább iskolázott rétegei számára, és keveset kínálnak azoknak, akiknek nem állt módjukban legalább középiskolai végzettséget szerezni. Amikor a keresztösszefüggéseket vizsgáltuk, arra voltunk kíváncsiak: képes volt-e felülírni ezt az alaphelyzetet a tavasz programsorozat hat előadásának valamelyike, vagy egyenként is igaz, hogy e programok a „művelt nagyközönség” kedvét szolgálják? Ezt láttuk:

Legmagasabb iskolai végzettség, programok szerint (% , N = 330)⁸

	legfeljebb 8 általános	szakmunkásképző	középis-kola	főiskola, egyetem	nem választott	Σ
Veszedelmes viszonyok 1	3	3	46	47	1	100
Veszedelmes viszonyok 2	3	5	36	53	3	100
Nógrád Néptánc Együttes	-	7	53	35	3	100
Salgótarjáni Szimfonikusok	6	-	24	70	-	100
Dixieland Gála 1	-	8	34	58	-	100
Dixieland Gála 2	2	4	18	74	2	100
Σ	2	4	36	56	2	100

8. táblázat

A kiemelések három programhoz kapcsolódnak. A Nógrád Néptánc Együttes és a Salgótarjáni Szimfonikusok programjain az iskolázottságban látott elmozdulások ellentétes irányúak. Az első esetben az iskolai végzettség domináns súlyú csoportja a középiskola lett, az egyébként meghatározó, felsőfokú végzettség pedig a második csoportnagyságot adta. A zenekari évadzáró koncert közönségében a többnyire domináns főiskolai, egyetemi végzettségűek aránya lényegesen magasabb a szokásosnál, ezzel párhuzamosan kevesebben fejezték be tanulmányaikat a középiskola elvégzésekor.

Ezen a két estén többször is talákoztunk ellentétes irányba mutató tendenciákkal, de ilyen markánsnak egyik sem mutatkozott.

Harmadikként a Dixieland Fesztivál második gálaestjén megismert iskolázottsági adatokból emeltük ki a középiskolai és a felsőfokú végzettségűek arányait. Ekkor is a magasabb végzettség irányába láttunk érdemi eltolódást. Emlékeznünk kell a lakóhely kapcsán megismert adatokra. A most megismert iskolázottsági különbség együtt jár a program lokálison túlmutató vonzásával.

Természetesen megnéztük a lakóhely és az iskolázottság kapcsolatát is. Most talákoztunk először az elemszámból adódó korláttal, pontosabban a más megyéből és a Budapestre e programra érkezettek alacsony számából adódó korláttal. Mindkét alcsoportban magasabb a felsőfokon iskolázottak aránya a megkérdezettek jellemzőinél (73 és 92 %) de ekkora elemszámnál nem is várhattuk, hogy szignifikáns adatokhoz juthatunk. Olyan keresztösszefüggést eddig sem használtunk elemzéseinkben, amelyekben a p értéke 0,05 felett maradt, nem lenne korrekt, ha most átlépnénk a szakmában általánosan elfogadott kereteket.

Azt viszont fenntartások nélkül állíthatjuk, hogy a Dixieland Fesztivál kevésbé kommersz gálaprogramjára nem csak távolabbról jöttek az érdeklődők, de magasabb iskolázott közönséget is vonzott. Ez nem csak az első esti dixieland műsorra, de minden vizsgált programra érvényes megállapítás.

Dolgozatunk első nagyobb fejezetét azzal zárjuk, hogy a társas helyzet és az összetétel vizsgálata elősegítette a hat program több sajátos jegyének megismerését, megállapításokat tett lehetővé vonzásukról, és időnként tartalmi jegyeikre utaló mozzanatokhoz is eljutottunk. Ezt követően az informáltság és a programlátogatásról hozott döntések elemzésével foglalkozunk.

(Folyt. köv.)

JEGYZETEK:

- ¹ A táblázathoz $\chi^2 = 40,78724$ és $p < 0,001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- ² A táblázathoz $\chi^2 = 89,30210$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- ³ A táblázathoz $\chi^2 = 16,10074$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.
- ⁴ A táblázathoz $\chi^2 = 16,14849$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.
- ⁵ A táblázathoz $\chi^2 = 44,17239$ és $p < 0,001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- ⁶ A táblázathoz $\chi^2 = 80,79986$ és $p < 0,00001$ értékek tartoznak, igen erős szignifikanciát jelezve.
- ⁷ A táblázathoz $\chi^2 = 33,67309$ és $p < 0,01$ értékek tartoznak, erős szignifikanciát jelezve.
- ⁸ A táblázathoz $\chi^2 = 35,83867$ és $p < 0,05$ értékek tartoznak, szignifikáns adatokat jelezve.

Nagy Márta: Kivágott fák

Egy analfabéta magyar világproletár bevallása

nemcsak a számtani alapműveletekkel állok hadilábon
anyanyelvemet is törve beszélem
nem vagyok tisztában a helyesírás szabályaival
csupán annyit gyanítok azt sem bizonyosan
a *hiülye* állapothatározót
pontos jó helyett elipszilonnal írjuk
ennyi talán még sok is ahhoz
hogy másfél kilós agyvelőm számítógépkezelőjeként
benne legyek mindenféle cégkódexben
a *Hét évszázad magyar verseitől*
a *Bűnrossz versek anthológiája*
ezredvégi magyar pantheonjái
ez utóbbiban közölt förmedvényemről
kedvesem azt mondta „annyira rossz hogy szinte már jó”
agyőt intettem neki én ugyanis fordítva gondolom
a *Falusi íletkép*
egyszeri és megismételhetetlen ellenremekmű
„ami sehogyan sem fért bele ebbe a kötetbe”
mégis belefért (ötödik ciklus 207. old.)
mi több a *Magyar és nemzetközi Ki kicsoda 2006*
1487. oldalán *Saramago José* Nobel-díjas portugál költő
és *Sarandon Susann* Oscar-díjas amerikai színésznő
között található a rólam írt szócikk
eszerint könyveim jelentek meg vannak előkészületben
díj-dátum et cetera
ki ez a borotválkozás közben rám meredő rosszarcú férfi
ki egy lángelme hasonmásaként
naponta talpra áll és búskomoran is dolgozik
mániákus őszinteségeért
számtalanszor szitává lötték a lelkét
mégsem tudja abbahagyni az igazmondást
a kolduspénzt sem hozó ars poéticát
mikor Isten visszfényétől kitisztul borgőzös feje
szövegére az ítélkező tanácstalanok is odafigyelnek
első gondolatuk hogy elintézzék
szemükben szálna pusztá léte merő szemrehányás
ám ha szakadékba löki valamelyik tökéletlen
Jahve onnan is kivezényli

pedig benne sem hisz feltétlenül
csak kapiskálom hogy írásaimat Ő diktálja
és ha tetszik nekem
ha nem
„saját kezemmel” cenzorozom

Mezsgyén

Mi volt ez a képzelődéssel kezdődő ámokfutás?
Párbeszédek a személytelen fenevadakkal,
s harcom az éjszaka rám uszított konkrét kutyákkal?
Miert bősített az ököllel bezúzott ablakok mögött rettegők hallgatása?
Féltemben lennék félelmetes pokolfajzat,
s fékevesztett cseréptörő zsonglőr?
Ki volt az öregasszony?
Dzsekim zsebéből apró döglött halakat húzott elő.
Teleholdnál olvastam az *Álmoskönyv*ben:
hallal álmodni szerencsétlenséget jelent.
Nyakam szeghettem volna,
mikor a megtépázott bögrecsárda tetejéről leugrottam.
Köszönöm Neked, részeges ácsok, tetőfedők védőszentje,
hogy ismét Isten kötényébe estem.
Micsoda szerencsém volt, Uram-Atyám!
Meg is kérdeztem a kerítéstől:
„Hogyan férhettem át léceid keskeny résén!”
Emlékszem – felelte –, hogy gyerekkorodban vékony derekad volt.
Utoljára a nyugdíjas postás házaspár
ajtájának kémlelő ablakát törtem be fél téglával.
Zárban volt a kulcs, hát kinyitottam.
Manyika néni meg sem lepődött a dolgon:
„Maga mindig ilyen hóbertos, Jóska” – mondta kedvesen,
és harmadéves Champaign pezsgőt bontott.

Ráktérkép

*„Vesztesnek születünk,
nem nyerőnek.”*

Ady Endre

*„Akasztott embernek
kötél a barátja.”*

Rákosi Mátyás

Nem annyira kilátástalan a helyzet
mint amennyire igen
Hányszor elabortált engem
a még álmában is öntelten nyáladzó hatalom
de mindig visszaszült megtartott
a düh és a derűtség hogy így vagy úgy
odasózzak az önmaguk örökkévalóságában
tetszelgő rezsimeknek

Miben rejlik a hatalom varázsa?
Miért szálltok felé mámorosan akár a pillangók
s a „zúgó éji bogarak” a petróleumlámpa
forró üvegének?
Hiszen tudjátok emeletes eszű barátaim
hogy megperzselődtök s úgy fogtok élni bénán
mint a tudathasadásos agyaggalambok

Én magányos lázadó vagyok de látom
hogy ti meg holt lelkeként bolyongva
jól fizetett állásokból fertőzitek
rákosítjátok el vírusszárítók sugallatára
ezt az általatok hazának hazudott
gigantikus szemétdombot
és szakadt guberálóit

Szédelgő pancser zsúrfiúk áltatják
a potenciálisan hajléktalan
szerencsétlen tömegeket
Államférfi? Köztük egy se
Vérrel kitömött pénzéhes bábuk ezek
rabszolgái mohó telhetetlenségüknek

„a jognak asztalánál” Lajos bankár
közénk dobta népnymorító „csomag”-ját
Mondván: *itt legalább három millió magyar fölösleges*
Hullanak is a reményvesztettek kötelelességtudóan
akár a pelyva

Eddig négy és fél hitványul komédiázó
„operett-társulatot” tapsoltam ki
a (vissza) forgó lepusztult színpadokról
de hamarosan öklök tömege látja el bajukat
mert eladtak és elraboltak mindent
ami ért itt valamit
még az emberek „szépbe szőtt hitét” is kioltották
az istentelenek

Demodiktatúra

Kívül gomolygó köd
Belül homály vagy sűrű pára
Kihangosított bazaltkemény
Hazugságokból épül belénk
A Vezér felségjel nélküli palotája
Farkasvakon hályogos szemmel
S rettegve nézzük
Az elmék hasadását
És azt hogyan válik a vér
Szívünk utcáin kóborló
Áldozati füstté
Hasztalan a szegények
Páriák hívőn-hitetlen néma imája
Nem tudhatunk nem gondolni
Gomolygó sűrű köd
Leple alatt a lelkünket
Rohasztó Leprára
Mert épül belénk megint
Kihangosított bazaltkemény
Hazugságokból A Vezér
Felségjel nélküli palotája

Képben maradni

a költői szó igéző erejével

Nem nézek tévét.
Rádiót sem hallgatok.
Újságot sem járatok.
Számítógép
s net nélkül élek.

Undorítóak
a régi-új gyarmatosítók
birodalmi hazugságai,
ámításai.

Szemem előtt tobzódik
a komprádor burzsoázia,
mely pénzért, vagyonért
idegen kezekre játszotta
ezt az alig országot
s a kivéreztetett majdnem-életet.

Jó idő van.
Ülök a szabadtéri fapados budin
s naphosszat hangosan mondom
Ady Endre verseit:
Lelkek a pályván-tól
A Tűz márciusá-ig
miközben teszek
a szenvedeleget – agresszív
kiválasztott, áruló „értelmiségre”.

RIDEG ISTVÁN

Az Isten proletárja avagy a magányos lázadó

Sárándi József: Birtokviszony, Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 2006.

A költői magatartás soha nem lehet céltalan. „A pók nem engedi semmibe futni fonalát” – mondja Sárándi József.

Újabban szeret gazdag anyagból válogatni. Ezt tette a *Trubadúrdalban* (2000; Válogatott szerelmes versek, 1968-2000), a *Rendszerdöntögetőben* (2005; Kortörténeti adalékok, emlékirat), s ezt teszi most is a *Birtokviszonyban* (2006). Négy évtizednyi tér és idő van mindegyikben. Bőséges témák és formák mindenütt.

A *Rendszerdöntögető* szellemi önéletrajz és -utaztatás volt a próza és a vers tükrében. Nagy kérdése volt: milyen vagyok én a korban, és milyen a kor bennem. Laza volt a szerkezet, de mégis valami összetartó habitus fogta egybe az írásokat. Ilyen a plebejus költő a 20. század végén! Nem tartozik sehova.

Sárándi József botrányhős lesz, amikor 1985-ben kizárják a tatabányai *Új Forrás* szerkesztőségéből: Nagy Gáspár *Öröknyár, elmúltam kilencéves* című versének közléséért. (Az a híres vers Nagy Imre rehabilitálását, emlékének ápolását, a holtak kijáró „antigonéi” temetést rejtjelesen követelte: „a holtakat el kell temetNI”.) Onnan, „ahol tizenkét esztendei munkával sikerült egy sehol nem jegyzett vidéki periodikából kéthavonta megjelenő, országosan ismert folyóiratot szerveznem” – írja az írószövetségnek. Lehet, hogy csak kapóra jött a Nagy Gáspár-vers egy szellemi tábor szétveréséhez?

De botrányhős lesz 1994-ben, a tokaji író táborban is, ahol hozzászólásával, műhelyvallomásával elutasítja a posztmodern-követőket. Több millió embert érez maga mögött, pedig nem próféta, még csak nem is politikus. Csak egy „egyedi példány”, aki „remete-harcmodorban küzd”.

Rendszerdöntögető-beli „fő műve” lassan ért be. Jó fél esztendeig írta az *Isten proletárja* (2005) című szintézisriportját, amelyben Körmendi Lajos húsz kérdésére ad választ. Változatos formákban (esszé, leírás, emlékezés, vers, anekdota, társadalompolitikai fejtegetések stb.) sorakoznak a dacos, elégedetlen, folyton sértett ember önveszélyesen igazmondó, magabiztos, nyers, sőt durván kegyetlen ítéletei. A mélyponton megfogalmazza dezillúzióját, tehetetlenségérzetét, teljes politikai bizalmatlanságát, a közállapotok állandó romlását is.

A 9. kérdésre – Mit jelent számodra az erkölcs, a tartás, a jobbító indulat, igazmondás? – adott válaszaiban jutunk el az egész Sárándi-életmű titkainak kulcsához.

Kijelenti: „Nem vagyok moralista. Rosszat a jóval csak a mesékben lehet legyőzni. Nietzsche szerint »az erkölcs a gyengék erénye«.” Távol áll tőle a hatalom prókatori gondolkozása is, mely szerint a morál a törvény megtartása: „korosztályunkat is engedelmes alattvalóvá próbálták idomítani” – írja.

Nem hódolni kell, de beleszagolni a történelembe! És ehhez „szükséges a fufang”. „Bizonyos információmennyiség birtokában elkerülhetők vagy elodázhatók az egyéni és társadalmi csapdák.”

Nem kell szolgai módon megfelelni a mindenkori elvárásoknak, hanem élni kell az életet. Az alapvető értékeinkért, érdekeinkért való folytonos harc, az ellentétekben, a drámában való érzékelés és gondolkozás Sárándi József egyik életeleme, fő magatartásformája lesz: „a kivárni tudás fegyelme kell ellenfeleink meglepetésszerű hirtelen lebénítéséhez”.

Sárándi költői igazságszótó szerepet vállal: „ahol nincs igazságszolgáltatás, ott helye van az önbíráskodásnak”. Ehhez „örökös készenlét” szükséges: „Az ellazulás, a figyelemkihagyás több, mint hiba: bűn”. Már a pályája elején, második kötetében, a *Tűzoltók napjában* (1976) leírta a jelszót: „Tétel: a macska lazíthat, az egér nem”.

A felnagyított költői ego nyilván egyik legnagyobb tartalmi-eszmei feladatának az önbecsülés és a személyiség védelmét tekinti: „Korunk emberének a személyiségét fenyegeti végveszély”. A költői forma energiáinak legfőbb iránya, célja pedig az igazmondás. Ars poeticaként emeli ki a riportban: „Mit jelent számomra az igazmondás? Emberi, költői hitvallást. Az önmagam iránt is kíméletlen igazmondást tartom az emberrel, művésszel szembeni legkorszerűbb jellembeli és esztétikai követelménynek”. Ibseni elképzelés. Vajon mire ment vele?

Sárándi 1972 óta Leányváron él. Kivonulása, „neoszecessziója” a lírai én, a „magányos vándor” személyiségjegyeiből is fakad: „örzöm zsványtanyámat a hozzátartozó felségterületekkel együtt”. Emberi, természetes és életközeli látásmódja, „neoszecessziója” antiglobalista és antikozmopolita: semmiképpen sem emeli erkölcsi magaslatra a kincstárvá vált kommerszet, a road show-t, hanem éppen ellenükre küzd ki, „tanul ki” sajátos, egyéni zsványnyelvet. A riportban maga mondja *A barbárság kora* (1980) című kötetének költői nyelvéről: „kikísérleteztem a magam reflexív és önreflexív szemléletéhez egy olyan gondolathordozó, ha tetszik, brutális költői nyelvet, melyen minden tabunak számító jelenséget, témát új fogalmi metaforáimmal megírhatom”.

„Kard ki, kard”. A leányvári „szigetlakó” szabadszájúsága a megvetés vágáns erejével lesz képes harcra kelni. Ennek a költői nyelvnek majd a groteszk lesz – nem véletlenül – a legfontosabb esztétikai minősége, mert a groteszk egyszerre képes az ellentéteket kifejezni: hiszen egyszerre kelt nevetséges és ijesztő hatást.

Az ördög szépsége (1996) szerelmes ciklus önkiélése, tobzódó erotikája, szemtelket vadító túlhajtása, szokatlansága (már-már „neoszecessziós” egzotikum), a testiség, a feltűnéskeltés művészi kifejezésében Adyt felülmúló stílusa is a *Trubadúrdal* című kötetben – egyfajta groteszk tiltakozás a nyers (akár zsarnoki) személyiség védelmében és „egy jövő nagy élet-reneszánszának” hiányában. A költői én szinte gyilkos öntetszalgéssal, szégyentelenül provokál.

Az írás iszonya (2002) című kötetben pedig három groteszk politikai vers, a *Demodiktatúra* (2002), a *Ráktérkép* (2000) és a *Közjáték a Kárpát-medencében* (1993) beszél „kihangosított bazaltkemény / Hazugságok”-ról, „tetszeglő rezsimek”-ről, s „szabadságból, egyenlőségből / és testvériségből a Kárpát-medencében bukásra” álló helyzetről. S miközben kimondja az igazságot, ugyanakkor a *Ráktérkép*ben megvallja önmagáról az „öklök tömegé”-vel vizionáló költő, hogy „Én magányos lázadó vagyok”.

Mit tehet egy radikális költő ott, ahol „nincs igazságszolgáltatás”?

Először is a személyiség védelmét kiterjeszti az elégedetlen tömegekre. Aztán „igazmondása” mindenütt felrakja a kérdőjeleket! Miközben – a közelmúlt eseményei is igazolják – a hagyományos viselkedési (erkölcsi) normák áthágása természetes lehet a politikai életben. Az adott szó, a „társadalmi megegyezés” már nem kötelez a választások kampánya után, 2006-ban sem.

Nem kétséges, Sárándi bizony kortüneteket rögzít akkor, amikor a *Búcsúcédulák* (2005) című versében plebejus szkepticizmusával tömegek életérzését fejezi ki.

Búcsúcédulák

Vajúdnak
s egeret szülnek
a hegyek
Pofozkodnak békeszerző
háborús bűnöseink

Szeretnék tőlünk kicsikarni
öröknek hitt hatalmuk
búcsúcéduláit

Leányvár, 2005. XI. 7.

A 20. század derekán, a hatvanas években Sárándi József Váci Mihály felfedezettjeként nagy elszánással érkezett az irodalmi életbe. Kapja is Vácitól a jobbnáljobb tanácsokat. „Nyersen kell élni, a legmélyebbre tipródni, – dallal, könnyes dühökkel edződni, robotolni – abból lesz valami, ember, szenvedést érző-értő lélek” – írja a tanítványnak levelében barátkozásuk idején, 1965-ben Váci Mihály. A tanács megfogon. Így aztán már Sárándi első kötete, az 1973-ban kiadott *Vándor az aszályban* kedvező fogadtatásra, nagy visszhangra talált. És 1976-ban jelenik meg a második, a *Tűzoltók napja*, „az egyik legkedvesebb munkám”. Ezért már 1977-ben(!) József Attila-díjat kap, mert elmondja benne hányatott élete során kiküzdött, súlyos igazát.

A minta még hosszú ideig Váci Mihály előtte: „sorsomra döbrentő, megrendítő találkozásomat a kortárs magyar költészettel Váci Mihály verseinek köszönhetem. Ostorozott és ölelt.” Máig tiszteli benne a jóért, a társadalmi igazért mindig küzdeni kész harcos emlékét. Váci Mihály lélek-égetése még 2000-ben is friss Sárándi költői univerzumában: „túlhajszoltan, reményeimben elvéznultan kaptam meg 1966 elején Váci levelét: (...) maga a falusi, a parasztyerek – az ács merészel ilyet; írni!”

Nézzünk csak bele a *Tűzoltók napja* című kötetbe! Látni fogjuk, hogy az olykor hátborzongató igazmondásra való hajlam, a költői öntudat által nagyra növelt ego miként fejlődik, erősödik már itt is!

A *Tűzön végzik* című dal társadalmi síkjában látomásos hevület érik:

„Tűzön végzik az acsargó,
véremre-szomjas dögök.”

Felvállalja sorsosait a *Mennyei olajfa* című versben:

„Volt kapások ebédcsillaga
Versemben is metafora.”

Megszólal az önvád is:

„Másik életedre nézz! a konok-
szorgalmú proletárra és
szégyelld magad.” (*Napló*)

Vagy: „magányra cseréled

Konok proletár hited”. (*A láncok természete*)

Szószólóként felháborodó a „megélhetésiekre”:

„Kinek nálamnál jobban ment sora
Osztályom terhét hagyta rám
Mit érdekelte őt a nép s haza.” (*Az öklök szobrai*)

Ezek után következik a *Birtokviszonyba* is beemelt vers, a *Frontátvonulás* (1974), amelyben önmagáról egy József Attilá-san kiábrándult, negatív személyiségképet fest fel, kísérletet téve az önmeghatározásra:

„S ki vagyok én
ki csalt
mert rendre csalattatott.”

Disszonáns hangok is keverednek már a sorsvállalásba, mert az önbecsülés egyre veszélyeztetettebb lesz. A kor szorongást kelt a népfiben:

„Féltemben félek egymagam
Büvölnek bika-hatalmak
Ó hazám révült Európa
Te kicsorbult tompa kardvas”.

Még ma, harminckét év után is korszerű ez a vers.

Akkoriban nem egymás mellett, hanem egymás ellenére van a hatalom és a plebejus „szegénylegény” költő (s ma is):

„Üldözőim hazája e föld
Szabadságuk a cellám rácsa”. (*Negatív*)

Láthatjuk, Sárándi József habitusa, fő tájékozódási irányai már a *Tűzoltók napjában* kialakultak. Talán nem felesleges azonban megjegyeznünk, hogy a kötet *Ima* (1976) című legszebb szerelmes verse – bár a férfi szerelmi, szexuális kapcsolatát, nő iránti hódolatát a legintimebb részletességgel fejti ki – még nagyon távol áll *Az ördög szépsége* ciklus erős-barbár-pornográf erotikájától!

Végül érdemes felfigyelnünk arra, hogy milyen pontosan rajzolja meg önmaga felnőtté vált lelke állapotát, amikor kétfelé, a múltra és a jövőre tekint: „olykor úgy hihettük: istené vagyunk csizmástól”, illetve: „a történelem nemcsak hozzánk képest váltott tüneményes gyorsasággal más minőségbe – jócskán lelépte önmaga utolsó tízezer éves »csoszogó« tempóját is.”

2005-ben a „szigetlakónak” a csaknem négy évtizedes költői pályájára visszatekintve tapasztalnia kellett, hogy „jobbító” indulata majdnem mindig csak gyanakvást, megvetést, kirekesztést hozott rá: „szerencsés esetben is naivnak, ostobának néznek, s kérdezik: ki ez a hülye, aki akar még valamit a lejátszott játszmák játszmájában?”

Nem célunk vizsgálni azt a körívet, amiben a társadalmi, politikai, gazdasági, művészeti stb. változások során a szellemi erjedés ehhez a megállapításhoz eljutott,

csupán a Váci-követő és Ladányi-rokonnak mondott költő néhány ide vezető művét szeretnék a következő kötetéből, *A barbárság korából* felmutatni.

Már a kötetcímadó versben az írja:

„Nekem a szép is gyanús
mert itt minden mást mutat a lényegénél.”

Az *Azonosságzavar* című nagyversben pedig némelyeknek egyenesen fülsértő az általa elkövetett „jobbító” támadás, amikor nyersen odacsördíti a vádat a túlsó oldalra: a Kádár-rendszer nem legitim, mert Magyarország a szovjet birodalom egyik tartománya.

„Túl a hazának álcázott tartományon (...)
Egy patyomkin-ország kozmopolita népének
röghöz kötött fiaként mondom:
NEM LÉTEZÜNK!”

Ezek után nem véletlen, ha a szélre sodródott ember személyiségépítése korlátait is felrója, Adyra emlékezve:

„Élni s hódítani vágytál Utódod
túlélni szeretném a felszínen-maradtakat
lemondva mindenről mi úgysem enyém”. (Ady, 1977)

Érzi, sőt tudja, hazájában a „magyar rög” felemássága az egyik legnagyobb pányva:

„csak ami itt van:
az alig-ország s a majdnem-élet
hol a bátrak is rettegve élnek”. (Utószezon)

És most vegyük kézbe a költő legutolsó, még majdnem nyomdászágú kötetét, nyissuk ki a *Birtokviszonyt!*

Legelső verse a *Fegyvered a toll*. Még 1979-ben keletkezett.

Jelen korunk túlzottan is determinált, és túlzottan is tehetetlen. Sárándi érzi már ezt 1979-ben. Reakciója a megvető gesztus:

„Kinek, s minek akarsz megfelelni?
Bábu holtan is lehetsz a férgek játszmájában.”

Figyeljük csak, micsoda szillepszisz! A *férgek* szó jelentését szó szerint és átvitt értelemben is alkalmazza. (Talán Kassáktól tanulta el az ács?)

Reakciója a mégis-önbecsülés:

„Fegyvered: a *Toll*, s amennyit gondolni mersz,
akkora birodalmad.”

Említettük, Sárándi 1985-ben vált meg az *Új Forrástól*. A Szovjetunióban abban az évben lesz Gorbacsov a főtitkár. Mégis a szkepszis, a fátumszerű elrendelődés hatja át a költő közérzetét *A példátlanokhoz* (1985) című versben. Ő akkoriban elégedetlenkedik, amikor Gorbacsov meghirdeti reformkísérleteit: 1986-ban a glásznoszttyot, azaz a nagyobb nyíltságot, a nyilvános társadalmi ellenőrzést a hatalom működése felett, és röviddel rá, 1987-ben a peresztrojkat, a gazdasági irányítás és szemlélet átalakítását, amiben a magyarok már „elől jártak”.

„Besúgó lehetsz
esetleg hentes
az utód húsdarálójánál

Ha szerencsés vagy
világgá mehatsz
merengve a részvétlen időn
mely szorongásos életed volt
egy ésszerűnek tetsző
lepusztult álmogyárban”

Körmendi Lajos is ekkoriban, 1984-ben írja meg a korszak egyik legértékesebb versét, a *Körúti békét*. Körmendi versében állóképpé merevedik a lehetőség, s a köztes állapotban a lélekállapotból léthelyzet lesz, azaz Magyarország kórképe: „Mennék. Nem tilos. De nem szabad.”

E könyv legelső ciklusa az 1968 és 1972 között összegyűlt *Újságversek 1-6*. Ez sajátos híreket közöl a múlttól-máról.

Az *Örökség* az áligazságok, a kiüresedés, a képmutatás iróniája. Ma is a szlogenek, az ámítások korát éljük:

„mozgalmi ünnepekre
megtelnek jelszavakkal
az üzemek falai (...)
hogy megőrizhessük
az illegalitás
haladó hagyományait” .

A *Song a sörözönről* abszurd, képtelen látomás a nagyot akarásról. Ugye ismerős ennek mai leágazása: „Nagy a jólét! Dübörög az ország!” Mennyire jellemző a nyitány:

„Rügyek ürügyén tört ki a tavasz,
s Bodobácsék mit csináltak –”

S a vízözönszerű sörivászat után a zárlat egészen meghökkentő:

„Marsnak szegzett rakéta-bárkán
exportálták a hon szerelmét.”

A *Song európa elrablásáról* című versben már a cím jelzi a változást, az értékvesztést, mert köznevesíti Európát. Egyszerre József Attilá-s és adys a vers. Itt a kádári gulyásszocializmus okozta személyiség-feladás a támadás célpontja:

„Viszi a szél a bőség indulóját
messzi földekre, hol reményben is
szűkölködnek mai rabszolgák.

Ima morajlik, átok fogan,
készülődnek a koldus népek,
s indulnak gömböc-éhhel
kóstolni az ingyen-rétest.”

A *Leltár* értelemszerűen a „prágai tavasz” elfojtása és a magyar „új gazdasági mechanizmus” korában, 1968 táján keletkezett. A csaknem zsigerbeszédben a makro- és mikrovilág hierarchikus rétegződését fedezzük fel. Milyen a világtörténelem? – „az egymásra uszult népek / a magukra uszult népek” világa. Milyen a magyar történelem? – „a reformokkal foltozott haza / az el nem apadó fekete krónika” világa. Milyen a kisember lehetősége a mikrotörténelemben? Nem marad neki más, mint a viccekbe öntött bosszú:

„s az ökölbe szorult délutánok
a hőzöngéssel telefüstölt csapszékekben
hol összefutunk s szeszektől
fölbégázva dal helyett is
viccekkel ütünk rést
a keserűség vastagodó burkán”.

A következő *Ki kicsoda?* ciklus az önmeghatározás és az identitástudat sajátos kérdéseivel foglalkozik. Záró verséről, a *Búcsúcédulákról* már szoltunk. Nyitó verse az *Álmatlanul* (1968) ugyanúgy feleselő, visszabeszélő, szájaló, mint a párja. Nincs benne semmiféle buzgó reformhangulat:

„Álmaink fölött emelt pallósú veszély (...)
De nem szabad sírni
hőzöngeni itt
hol a gond éhes szájként
harapni magához emel
s ha nem dobsz neki valamit
holnap már duplán követel (...)
míg szabadon sújthat
ölelhet őszinte szavam
sem el nem adom
sem föl nem kötöm magam.”

E ciklus és az egész kötet egyik legkiemelkedőbb, legérdekesebb verse a címadó *Birtokviszony* (1976).

Nehéz meghatározni a műfaját. Ha úgy tetszik: csak egy versbe áttett kroki, tréfás karcolat. Ám, ha úgy tetszik: micsoda jellemkép, mert személyt jellemez. A költő kisemberré zsugorítva játssza el a szerepét: nagyzol, pózol, jó képet vág a dologhoz, miközben belső elégedetlenséget leplez. Vagy: micsoda helyzetdal a vers, hiszen egy elképzelt helyzetből, a birtoklás következtében fennálló helyzetből fakadó érzést fejezi ki. Mindenesetre egyszerre nevetséges és némi empátiával: félelmetes-fájdalmas. Tehát groteszk a kép. A *Tűzoltók napja* megjelenési évében írta, de abba a kötetbe nem került be. Viszont annyira fontos, hogy ma, 2006-ban is a vállán viszi a kötetet.

Parafrázisos a kezdés: „enyém a hatalom”, „a gazda én vagyok”. Egyszerre asszociálhatunk itt a bibliai Miatyánkra: „Tied az ország és a hatalom”, és a népi demokrácia alkotmányára: „minden hatalom a dolgozó népé”.

„enyém a hatalom
1600 négyzetméteren
a gazda én vagyok
öröklött telkemen”

Az élete fonákjára szorított kisember, a plebejus költő megalégedettsége mintha csak Berzsenyi Dániel nemesi megalégedettségének (*Osztályrészem*; 1799) vagy Kosztolányi Dezső polgári megalégedettségének (*Boldog, szomorú dal*; 1917) allúziója, nagyzóló megfelelője lenne:

„mintha repterem lenne
s pályaudvarom
szavaim potyautasok
szélben mondatvonaton

kádban élvezem a tengert
kertem van éléskamrá
tegnap cserepeztem
ma versírás a szakmám"

Berzsenyi-szerűen a boldogság netovábbja, hogy még versírással is foglalkozhat!
A kiharcolt női-férfi egyenjogúság és a pénztelenség (merthogy nincs) iróniája, továbbá a lelki értékek devalvációja mímelt, zavartalan ősnnyugalommal keveredve árad a versből. Megmosolyogni való, de meg is borzongat.

„feleségem dolgozik
védi egyenjogom
pénz minket nem boldogít
ha semmis a lelki vagyon"

A harminc évvel ezelőtti megkövült: mert ma is ez a helyzet, sőt!
Hahotás, petőfis, patópálos a befejezés. A zsánerkép itt lesz legtökéletesebb.

„nyugodtan éldegélek
nem bánt senki
ki merne ellenem
szót emelni?"

Már tán hibbantnak is hiszik. Kedvére beszélhet, szájalhat, onthatja mondatvonalait az udvarán, a zsványtanyán. Ki törődik már vele!

Fojtott, de fortyogó gög van a tettetett tárgyilagosság mögött. A zsánerkép hőse bármelyik pillanatban képes lenne felugrani és megöklözni a „harmóniáját” háborogató betolakodót.

Nagy művészi erőt, esztétikai értéket hordoz a vers formai több- illetve sokarcúsága. A groteszk álnagyítás, a hiperbolikus fricska „zsványtanyás” szabad hőse korunk hőse, egy saját érdekeit érvényesíteni nem tudó „zokogó majom”.

Szeretném kiemelni a ciklusnak címet adó verset is, mert sűrített, pontos nyelve kíméletlen diagnózist állít fel az oktató és az oktatott viszonyáról. A *Ki kicsoda?* 1977-ben keletkezett.

Már a nyitány visszás:

„X-professzort kerestem a szobájában
ahol Y professzor rivallt rám”.

A tárgyalásban az undor levezetése, kiírása következik:

„Vetélytársa emberének nézett?"

Végül a befejező csattanóban bekövetkezik a személyes kiszolgáltatottság bevallása:

„Osztályharc ez, s mi ellenfelek vagyunk
tudván egymásról, ki kicsoda.
A bökkenő csupán az, ő dönt
sorsom felől.”

A *Ki kicsoda?* olvastán óhatatlanul megfogalmazódik bennünk is a kérdés, ma a multik dáridója korszakában milyen tér nyílik meg a szegényember gyermekének küzdelme előtt.

Mintha csak erre adna választ a *Ki kicsoda?* ikerverse, *Az idomítottak* a könyv másik oldalán. Ez is az elhatárolódás és kijelölés verse. Csak még vitriolosabb. A következő év, 1978 termése.

Először elhangzik a tétel kimondása, s rögtön utána az indoklás:

„Nem akarnak ezek semmit
csak pénzt
mert a Pénz az istenük”.

Aztán ennek a következményét jelzi, a pórázon tartás állapotát, a romlótök-létet:

„szolga-illedelmesek s puhák
Mintha romló tökbe bökném ujjam”.

A költemény büszke elutasítással fejeződik be, s némi reménnyel:

„Ők az idomított új nemzedék
a büszkén-betörtek
törtető serege
Mikor lemondok
a rólam lemondókról
törvényt-tagadó kivételnek
tudom magam
kinek talán
a jövőn sem kell osztoznia”.

Ez a ciklus tartalmaz még egy prózaverset is. Ez *A kivégzett többes szám*. A „zsványtanyán”, Leányvárott írta 2005. október 15-én.

A költő elhatározza, hogy körülnéz a világban (azaz Esztergomban). És mit lát? Azt, hogy a változás könnyörtelen. Egyes dolgok elévülnek, önmaga leépül, az elvesztett fiatal nemzedék különválik tőle. Megszűnik köztük a kohézió. Az utak elváltak már. Megszűnt a közösséghez való kötődés: „A többes számot időközben kivégezték.” Tehát a madáchi hangulatot továbbgondolva: nincsen már „mi”. Egyetlen közös, de egymástól függetlenül létező érzés van a költő és a fiatalok viselkedésében, az, hogy dühösek valamire: „A sodró és sodródó dühöket persze értem. / Tőlük pendülök, hangolódok.”

A *Régi és új kortárs vakoknak* ciklus címadó verse egy aprócska gyöngyszem. A kis epigrammában a költő egyszerre vallja meg a rokonságot (hozzátartozást vagy hozzárendelődést) és az alázatot a művészet iránt. De ő nem kételkedik, nem kérdőjelezi meg a nagy mester, József Attila zseni voltát.

Régi és új kortárs vakoknak

„Semmiel sem volt
különb nálunk.”
(Hajnal Gábor: 1963.)

Kétezer-három Költészet Napján
fűzbarka vagyok József Attila
kopott, sárba taposott kalapján.

Sárándháza, 2003. április 11., péntek

A *Lárium-fárium, kell a legendárium, nekem: a Körmenidiárium!* (2005) című versben felhorgad Sárándiban a barát és a költő dühe, mert úgy érzi, hogy költőbarátja még nem kapta meg a neki megfelelő és kellő méltatást, még nem tárták fel embersége

és művészete igazi értékeit, a barátja emlékével visszaélnék, eredményeit meghamisítják:

„Nő a hamuka: szirdarja,
kamudarja.”
„Mész az ESŐ sorja között,
de meg nem ázol...”

Ebbe a ciklusba tartozik a *Sorsjáték* (2005) is. A magyar egészségügyi állapotok közepette vajon hány közeli és távoli rokona, barátja, ismerőse ment már el mellőle, mire megírta ezt az emlékeztetőt, mementót. Epigrammaszerű rövidvers. Éppen a fukar egyszerűségével, szótlanságával fejt ki döbbenetes hatást. Van egy elégikus és egy ódai része. A változás, a fejlődés dialektikus folyamatában (körforgásában) a pusztulást végül egyfajta prosperitás követi. Az elmúlás és születés törvényének keserű tudomásul vétele, megértése ez a vers. De inkább – hiszen a magyar glóbuszon vagyunk – a halódás, a haldoklás a hangsúlyozott benne. A könyörtelen halál közeledésének jelei, főnevei súlyosan és idegenül kopognak egymás után, egymás alá, pontosan ötször. Az ötödik megpecsétel. Ige nincs is a versben. Mégis csupa fokozás, csupa dráma a vers. Ebben a „neoszecessziós” halálversben kíméletlen, hátborzongató a nyers igazmondás.

Sorsjáték

Kardiológia.
Urológia.
Proktológia.
Urna.
Kolumbárium.
Herbárium
a testünkkel
trágyázott
föld színén.

Sárándháza, 2005. VI. 12.

A soron következő *Pepita kutyafülek* 1-21. ciklus bizarr, különös-furcsa, szokatlan bölcsességeket tartalmaz. Ezek hol tragikusak, hol komikusak.

6. Kontinensközi igeidők

„Elvész az ország,
ha kihalnak az aszkéta szívek.”
(Ady)

Kihaltak.
Elveszett.

8. Tücsökkirály

Ajtóm alatt beosont
a tücsökkirály.
Nagyon akart közölni valamit,
de kommunikációs
zavaraink voltak.

A *Hiányuniverzum* című ciklus *Első verstársulásában* négy szerelmes vers olvasható. A költő ide helyezte a kötet legkorábbi versét, a *Szerelmes delfinet* (1967) és a legkiemelkedőbb, még a *Birtokviszony*nál is érdekesebb „elégikus dalocskát”, az *Emlékek sorfala előtt*t.

A rendkívüli szigorúsággal szerkesztett kötetben elfoglalt helyére maga a költő, Sárándi József hívta fel a figyelmemet. A vers 1968-as születésű. Talán Juhász Gyulá-san, talán Krúdy Gyulá-san rezignált intonációjú. A szép elsiratása.

- Tudod, mi volt 1968-ban? - kérdezte tőlem a költő, mikor este telefonon felhívott.

- Tudom.

- Tudod, hogy a szerelmes ciklusba felvett egyik versem milyen sikeres lett, politikai áthallás lett a felvidéki magyarság körében?

- Mi a címe?

- *Emlékek sorfala előtt*. Szamizdatként terjesztették egymás között.

Tudjuk jól, hogy 1968. augusztus 20-án (az alkotmány és a kenyér ünnepén) szovjet, magyar, bolgár, lengyel és kelet-német csapatok vonultak be Csehszlovákiába a „prágai tavasz” elfojtására. .

Nos, ez a négy versszakos mű két- illetve háromütemű nemzeti, azaz magyaros verselésű.

Már a sorok szótagszámai jeleznek némi zaklatottságot: 9,8,10,8 - 9,9,9,8 - 8,8,8,6 - 8,8,8,8.

Ha pedig a sorokon belüli ütemegységeket megkeressük, illetve azok szótagszámait megszámloljuk, akkor rögtön látni fogjuk, melyek azok a „kiugrató” sorok, ahol megzökken a vers zenéje. Ahol eltérés van a megelőző versszak megfelelő sorainak egységeitől.

Ezek:

„csillaghullós / augusztusi / éjek” (4,4,2 szótagszámú ütemegységek)

„Piros sajkák / úsznak a vízen” (4,5)

„gyűlnek köréd / ficánkos / fények, (4,3,2)

bongnak a / mélység / gongjai. (3,2,3)

Nem halparádé / készül itt, (5,3)

gyászolni / gyűlik a / folyó, (3,3,2)

a sírás / partjai / között (3,3,2)

csönd-himnusz / hallható. (3,3)

Emlékek / sorfala / előtt (3,3,2)

vonul a / búcsú-fájdalom, (3,5)

mossa a / lélek / faltjait, (3,2,3)

Téged mos / belőle, / hagyom.” (3,3,2)

Mindösszesen csak négy sor van az egész költeményben, amit kihagytunk: az 1., 2., 4. és a 6. sor.

Ezek lehetnének a semlegesek:

„Harmonika sír / az ifjúságból, (5,4)

folyó hozza a / dallamot” (5,3)

„hintik belé a / fénymagot.” (5,3)

„pipacs-ruhádnak / fodrai.” (5,3)

Azt látjuk tehát, hogy a magyaros vers zenéje „háborog”. Ezt a belső zaklatottságot csak fokozza az xaxa félrímeltetés. Az alig zabolázható forma valami alig leplezhető tartalomról árulkodik.

A vers szerkezetileg jól elkülöníthető két részből áll. Az alapsötétség és az alapszend ellenére a vers első fele még hang- és fénydús: – ha csak képzeletben is – „harmonika sír”, „csillaghullós (...) éjek”, „fénymagot”, „Piros sajkák”, „pipacs-ruhádnak”, „ficánkos fények”, „bongnak”, „gongjai”. A vers második fele a „Nem” tagadással kezdődik.

Itt már csak egyetlen hanghatás van, a „sírás partjai” de az is inkább csak a csönd, pontosabban az ember érzékei által átminősített „csönd-himnusz” által érzékelhető. A színhatás végleg eltűnik: a kép teljesen kiszürkül. Valami egyetemes siratás lesz úrrá a versben.

A harmonika szomorú hangja a múlt ifjúságából sír fel. A „csillaghullós augusztusi éjek” kifejezés a szomorúság toposza. Ha a verset egyszerre érezzük szerelmi dalnak és politikai allegóriának is, akkor az „augusztusi éjek” már bekattintják a politikai allúziót.

A második versszakban hosszabb látomásként tárulnak elő a múltból – de csak jelzés formájában – a kedves (akár a személy, akár a forradalom) pipacs-ruhájának fodrai, amint piros sajkákként úsznak. A piros, a pipacs-ruha egyaránt színe a fiataliságnak és a forradalomnak, tehát a politikai utalás továbbra is él. Azonban kellemetlen, bántó fény- és hanghatások érik el a piros színt: „ficánkos fények” veszik körbe, és hozzá mélybe húzó gongok bongnak.

A vers második felében a nyárközépre utaló, tisztavirágokat kísérő halparádé helyett minden elkomorul, gyászba vált. Az „Emlékek sorfala” egyaránt kapcsolódhat a személyhez vagy a „prágai tavaszhoz”. A „búcsú-fájdalom” az elmúlást, a keserű lemondást jelzi. A „lélek foltjai” kifejezésben ambivalens módon keverednek az örömteli vágyak és a kapott halálos sebek érzetei. A „lélek foltjai” a „Téged” metaforája. A személyes névmás nagybetűsítése a nagyságot, az áhítatot jelzi. Azt, hogy *Valaki* vagy *Valami* volt a távozó, akit elsiratunk. Az utolsó versszakban már nincsenek is tájelemek. A vers itt válik teljesen és kizárólagosan személyessé. De egyszerre egyénivé és egyetemessé.

Íme, így válhat egy Sárándi-írta szerelmes vers a politikai szabadságvágy allegóriájává, emlékművévé. Remekmű ez a költemény!

A *Fragmentumok 1-17.* darabjai mindent a fonákjáról szemlél(tet)nek: fintor, fricska, irónia, jópofaság, különleges észrevételek a mikrovilágunkról. A szellemi játékok, képtelen, nonszensz érzékletek, riadalmak, miniatűrű gyűjteménye ez.

A *Sercli* szellemes bravúrja abban áll, hogy éppen a túl kevés információ tornáztatja meg az agyunkat.

Sercli

„Aludttejben fuldoklik
a püspöklila plüsselefánt.”

Először a látvány szintjén fogható fel ez az enigma. A talány megfejtése eszerint: a kenyér vége olyan, mint a fuldokló püspöklila plüsselefánt. Tudniillik a fuldokló püspöklila plüsselefánt a sercli, a kenyérvég metaforája. De a rejtvényt át lehet vinni valamiféle cinkos, kárörvendő, gonoszkodó azonosítással valamely nekünk nem tetsző személyre is. Jól megjárta: valaki olyan, mint az a plüsselefánt, ami az aludttejben fuldoklik. Így lesz a fuldokló plüsselefántból az úrhatnámság metaforája.

Az *Ezek itt* (2005) című elmélkedésben a porta gazdája aggódik, és érzékleteiben egy sajátos, mondjuk úgy, hogy „neoszecessziós” egzotikum má vált mű-világ nyomasztó-riasztó jelenlétéről tudósít.

A *Ligetünk* (2005) a *Birtokviszony* méltó párja, kiegészítése lehet akár: közel harminc év távlatából. A porta gazdája már öregedő, és ingerlékenységével éppenséggel arról riadozik, hogyha már minden elhagyottan, vesztesre áll a természetben: egy váratlanul megjelenő garázda sárgarigó füttye miatt, a titokzatos kertben „Kifogja szeretni édes kis angyalomat?” Filozofikus prózavers. Ha a kert, a természet nyugalma, harmóniája egyszer megbomlott, következésképp nem bomlik-e meg a gazda, az ember nyugalma, boldogsága.

Remekül erősíti fel itt is (máshol is) Czirok Ferenc grafikája a szöveg érzésvilágát, naiv-természetes és túlfinomult-modern „szecesszióját”.

A könyv legutolsó verse szabad vers. Az *Egy analfabéta magyar világproletár bevallása* (2006. február) a címe. Már a cím létrehoz egy asszociációs bázist. Miért analfabéta? Miért világproletár? Miért bevallás? Kikkel kollaborál? Valamilyen adósságnak a bevallása következik? Vagy egy elítélt bevallását olvassuk?

A vers imitációval, szerepjátszással kezdődik. A költői én álhülyének tetteti magát. (Hašek *Svejkje* is csinált már ilyet a világirodalomban!) Azért teszi így, hogy szabálytalanul elmondhassa igazát. A középkorban is sokszor a hülyéskedő bohócok mondták ki az áment!

Íme az első hangok:

„anyanyelvemet is törve beszélem
nem vagyok tisztában a helyesírás szabályaival”.

Walt Whitman-es őszinteséggel, lávaszerűen ömlik ki belőle az önvallomás:

„ki ez a borotválkozás közben rám meredő rossz arcú férfi
ki egy lángelme hasonmásaként
naponta talpra áll és búskomoran is dolgozik
mániákus őszinteségeért
számталanszor szitává lötték a lelkét
mégsem tudja abbahagyni az igazmondást
a kolduspénzt sem hozó ars poeticát
mikor Isten visszfényétől kitisztul borgőzös feje
szövegére az ítélkező tanácstalanok is odafigyelnek
első gondolatuk hogy elintézzék
szemükben szálfák pusztá léte merő szemrehányás
ám ha szakadékba löki valamelyik tökéletlen
Jahve onnan is kivezényli”.

A könyvben mindössze két vers keletkezett az idén, 2006-ban. Ez az egyik. A másik ennél jóval rövidebb és tömörebb, az *Üzenet a kegyosztóknak*.

Üzenet a kegyosztóknak

Nem volt kenyerem a hízelkedés.
Dagadtra pofozták lelkem arcát,
mégsem idomultam.

Vénségemre hasonuljak?
Be is baszna.”

Leányvár-Sárándháza, 2006. I. 17.

Hiszen a „szegénylegény” plebejus költőt hazájában, a már „alig-országban” felbőszítik a gazdasági elithez és a hatalomhoz el- és átpártolt „hazug” értelmiség elkötelezett, „idomított”, silány, hitvány „hízelkedő” árulásai...

Nos hát, Sárándi József itt van, köztünk van. Sárándi József még tartja magát. Nem néz se jobbra, se balra, de mint „magányos vándor”, plebejus költő, Isten proletárja – folyton lázadva, egyre keserűbb őszinteséggel – egymaga halad tovább rég, negyven éve megkezdett költői útján. Úti batyujából, kenyeres tarisznyájából most is kibontott nekünk az asztalra egy szakajtókendőnyt, negyven éve terméseiből hozva, ismét egy jó falásnyit, hogy hátha megéheztünk már mi is az „igaz” szóra!

Karcag, 2006. július 2–5.

KOPPÁNY ZSOLT

A zsellér arisztokráciája

1981-ben ugyanúgy megremegett a kezdő költő lába, mint annak idején a *Nyugat*-hoz bekopogóé. Íróvá avatódni. Ez volt a *Kortárs*-ban a megjelenés. A Lipótváros falusiasan csöndes, Dunára bambuló, klasszicizáló házsora a Magyar Tudományos Akadémia fölött rejtett és rejt ma is egy oda nem illő valami szürke betonkockát, valami lakótelepi ridegséget. Messziről, mint a ragyogó kirakat-fogak közé beillesztett próbakorona, melyet majdcsak kicseréli egyszer a fogorvos a hibátlan porcelánra. Ebben a fura modernizmusban mégis volt valami megkapó, de már odabent. Félkörben kapaszkodó lépcsősor fagömbökben csúsztatott vastag kötélkorláttal. Odafönt székelt az *Élet és Irodalom* szerkesztősége. A földszinten a *Kortárs* és a *Nagyvilág*. Jobbra, külön kis kuckóban a versrovat, gazdája, ha az ember ebédidőben járt arra, vígan falatozott, előtte gyűrött papíron szalonna, kenyér, paprika,

paradicsom. Dús hajkorona, vastag szemüveg, kíváncsi, kedves tekintet. *Takács Imre* fogadta az ifjút. Ül csak le, kérsz egy katonát? Na! Bort. Hazai. Semmi pancsolás. Elhárító mozdulatok. Amire csak annyi volt a válasz, hogy magyar író az iszik, micsoda dolog ez a megbocsáthatatlan absztinencia! A pályakezdő meg csak nyelt egyet, hogy mester, térjünk át a versekre, mert most az a legfontosabb. Úgy nézett Takács Imrére, mint egy gyönyörű nőre, mert ha megjelenik az az átkozott, ötször átírt, agyongyötört vers a *Kortársban*, az olyan, mint a szerelem, kitör az összes boldogsághormon és gáta szakadnak. Addig azonban csak kívánjuk a nőt, méricskéljük, de ez a nő túlságosan is nyugodt, ez a nő férfi és költő is egyben, ami nem egészen magától értetődő, de minden hímnemúsége ellenére gyermek. Fiókjában meg ott lapul a kézirat, de kit érdekel, a falatot le kell nyelni, leöblíteni a jó kis hazaival, a kezdő meg csak várjon a sorára. Fölszikkasztott volna Kosztolányinak ez a sora is: „mily kézirat volt fontosabb tenéked...”, de nem, mert nagyon is fényes volt a nappal, és ez a kozmoszba tekintés egy ötven éves nagy író haldokló sóhaja. Csak várni. Várni. Szerényen. Pedig az idősebb költőtárs szavai is eszébe jutottak: – Fiatal vagy. Még nincs mire szerénynek lenned!

Költőnél huszonhat év lényegében középkorúság. Bár vannak kivételek. És ebben a pillanatban Takács Imre akkurátusan összegyúrta a papírt, egy morzsa el nem hibbant. Bort töltött, de nem ivott, csak maga mellé tette, ki tudja, mit hoz a szükség. – Ezt. Ezt a verset lehozom. – És két hónap múlva ott fénylett mű, a *Kortársban*, amolyan félhosszú költemény, de egész lapot betöltő. Ekkor teljesült be a szerelem. Költő vagy! Pedig dehogy voltál az! Takács Imre volt a költő. És maradt haláláig. Az aktív. Azóta más utakon, de vissza-visszatér. „Egy életmű lezárulása után viszont mindig föl kell venni a harcot a legnagyobb ellenféllel, a feledéssel” – írja *Bakonyi István* vadonatúj, Takács Imréről írott kismonográfiája utószavában. Hogy mennyire lesz sikeres ez a harc, megjósolhatatlan. Mert így folytatja: „S ez alól a legnagyobb léptékű életművek sem kivételek!” Ezért teremtette az Isten *János* *Zoltánt* és küldte a Nyírségbe, hogy öröködjön a strázsán. *Kalász László* és *Ratkó József* máris visszatértek a köztudatba. A kérdés már csak az, meddig maradnak, meddig lesznek szelíd kísértetek, és mikor kell visszatérniük – odaátra. Ha átmenetileg is. Mert az életművek leválnak szerzőikről, és a föltámadás csodája napra nap megeshet. *Bakonyi István* Székesfehérvár és környékének őrizője. *Tamás Menyhért* után *Bella Istvánról* írt monográfiát a Balassi Kiadó sorozatában. És könyvében meg is jegyzi, hogy *Bella* még élő szerző volt, az életmű még alakulófélben, de milyen más olyasvalakiról írni, mint Takács Imre, aki már nincs köztünk 2000-től lényé által éppúgy, mint – valljuk be nyugodtan – versei által. A versek sohasem halnak meg. Ellentétben írójokkal. Legföljebb tetszhalottat játszanak a művek. Exhumálásukhoz nincs szükség ÁNTSZ-engedélyre...

És jelen van az emlékeinkben. Azokéban, akiknek még mindig nincs mire szerénynek lenniük. Akik emlékeznek azokra a régi, nem túlságosan szép időkre. Amikor is Takács Imre egyszerre csak eltűnt a *Kortárs* versrovatának éléről. Hogy önként és dalolva, vagy némi rásegítéssel, e sorok írójának nincsenek halálpontos információi. Csak arra emlékszik, hogy vége volt a *Kortárs*-béli publikációknak, véget ért egy álom, a boldogsághormonok fölszívódtak és eszkalálódott a folyamatos, előregyártott szenvedés. A „retúrversek” korszaka. Ment a vers és már jött is vissza. Hogy csiszolni kolléga, csiszolni! De az Ég megadta az újabb találkozást.

Egy másik mester, *Zolnay Vilmos*, aki hetvenévesen, feleségével együtt az önkezű halált választotta, a prózaírás felé is kacsintgató költőpalántának azt javasolta, hogy egy jó dolog létezik – Kukorelly Endre kifejezésével – a *komonizmusban*, s ez a Művészeti Alap. Oda kell bekerülni. Igen ám, de ahhoz Írószövetségi tagság igényeltetett, ahhoz meg legalább két kötet. Az esély: nulla. Márpedig meg kell próbálni! Nyugdíj, és a híres-nevezetes Szigliget! Fillérekért abban a csodálatos kastélyban és arborétum-kertjében. Fiatal házasként aztán eljutni a Balaton-felvidékre nászút címén... De be nem engedtek. Nincs beutaló, kérem, tessék odébbállni! És Takács Imre, mintha a semmiből. Egyszer csak ott termett. Ővele aztán beleláthattunk a titkos írói élet valamennyi zezzugába. Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes-mámorban, meg a nagy nyugatosok varázslatában élve – utólag megvallva –, az ember nem olvasott Takács Imrét. Ő volt a szerkesztő. Hogy mit írt, hogyan élt, erről semmit sem tudott a pályakezdő. Csak sorstársától hallotta, a másik verseivel-bombázótól, hogy ez a Takács még kosárfonó is volt! És akkor itt hever ez a méretes kötet, nemes borítóval. *Tükre a csillagoknak*. Tele gyöngyökkel tele aranyporral. A székesfehérvári Vörösmarty Társaság jóvoltából. Bakonyi István, ahogy örködik. A sokak által magárahagyott strázsán. Szinte egyszerre a verskötet és a kismonográfia. Hatalmas löket, mely félő, hogy az oly divatos, és ma már nélkülözhetetlen marketing nélkül nem jut el – legalább az iskolákba. „...kortársai már részei az iskolai tananyagoknak, míg ő még mindig nem, bár tisztában vagyunk azzal, hogy napjaink irodalmának milyen szűk tér jut az oktatásban. Ha alapos műelemzésekről nem is lehet szó, az azért fontos volna, hogy egynéhány Takács-vers szóba kerüljön az érettségi vizsga előtt álló diákok magyaróráin.” Az elhagyott strázsák őrei nem olyanok, mint a katonák. Kellőképpen naivak. Ezért is bírják erővel, szusszal. Mert amit Bakonyi elvárna, az teljességgel lehetetlen. Mégis hisz. Mert hit nélkül az őriző belehal a küldetésbe. De így folytatja: „...életműve kiválóan összevethető kortársaiéval, azokéval, akik 1945 után mélyről jöttek, s a »fényes szellők« szellemiségét hozták a legújabb magyar líra világába. Ugyanakkor szinte mindannyian megjárták a poklot azután, hogy hittal álltak az új világ szolgálatába. Hamarosan azonban tapasztalniuk kellett a diktatúra következményeit, a becsapottság, a szellemi megalázás számos megnyilvánulását.” Pontos láttelelet egy korról, ahol a kvázi közösségi lét meggyilkolta az individuumot. De kik is voltak a kortársai? Takács Imre 1926-ban született Rábasömjénben. Korosztálya nagy költői, *Nagy László*, *Juhász Ferenc*, és a később érkező *Csoóri Sándor*. De *Csanádi Imre* is. Meg *Simon István*. A bartóki vonal, a népiségből merítő költői forgószél kiapadhatatlan táplálói. Takács Imre legnagyobb állami kitüntetése a József Attila-díj volt. Furamód a diktatúrában ennek a díjnak még volt értéke. A már régen Kossuth-díjas szintű Nemes Nagy Ágnesnek *A lovak és az angyalok* című kötete a korabeli könyvhéten papírszalaggal átkötve állt a könyvhalmok előtt, hirdetve: a költőnő József Attila-díjas!

Takács Imrét persze nem érdekelte az ilyesfajta elismerés. Magányos volt. Így ír *Poeta benedictus* című prózakötetében: „Úgy emlékezett anyám, szerda volt. Mácsikot gyúrt. Akkor még János bátyám házában laktunk, amit a három Takács egymás mellé került és cserélt telke közül a János bátyáméra épített öregapám... Én nálunk az ötödik voltam, de előttem hárman meghaltak. Így a bátyám öt évvel volt idősebb nálam. Gondolom, hogy a magányosságra való hajlamomban ez közrejátszott.” *A magány klinikájának* háromsorosai így futnak ki a semmibe: „Kettős értelmű napsütés

/ Fölfoghatatlan kikelet / A nyár még túlvilági // Hol vagy te lucskos őszi rét / Futottam mint aki vesztett / Békémet megtalálni // Röptettem akkor madarat / Aki a szívembe csípett / A madár visszaszállt rám // Fekszem a mennyezet alatt / Iszom a citromos vizet / A magány klinikáján". Édesanyjának is szép emléket állít, alapos, kemény faragvány *A lenyugvó nap* című hosszúvers, melyből elég idézni az első két versszakot: „A csodás akarat fája kicsavarva. / Kiszakadt gyökér a lába, / fekete harizsnyában. // A keze megtört virág, / kifoltosodott szírom-csomó. / E földre megjött az ősz, / betakarította a szenvedést.” Itt még alig érzékeljük azt a Bakonyi-féle megjegyzést, hogy Takács Imre „nehézkés” költői nyelven írt. A legtöbbször a poeta doctusra mondaná az ember, hogy olyan – nehézkes. De Takács Imre? Bár ha összehasonlítjuk Nagy Lászlóval, semmiképp sem nevezhetjük par excellence poeta laureatusnak. A kétféle költői „odafordulásnak” valami különös kevercse a Takács Imre-i költészet. Dalversei inkább „koszorúsak”, mint a modernizmusba hajló, meggondolt művei. Ez a zsellér arisztokráciája. Még akkor is, ha ő maga már egy másik világban érett felnőtté, de első kötetének címe nem véletlenül: Zsellérek unokája, 1955-ből.

A posztmodern úgynevezett szövegirodalmi tobzódásakor, a nyolcvanas évek második felében a költő ódivatú, lejárt lemezzé változott már akkor is, ha kötetét fejezetekre osztotta. Az meg egyenesen hányingerkeltő volt, ha apjának-anyjának verset ajánlott, róluk írt, in memoriamot, vagy hommage-t. Takács Imre, aki négy- szemközt azt mondta egyszer, hogy elég a nyavalygásból, olyan verseket kell írni, amiben ott lüktetnek az atommagok, mert ez már egy másik világ. Ő maga azonban szép emlékműveket állított mindkét szülőjének, nem is egyet. A válogatott versekben van egy egész ciklus, ahol megidézi a művészi „rokonságot” is. Berzsenyi és Babits, Picasso és Giacometti, Bartók és Henry Moore. Kassák is. Alig ismerünk költőt e hazában, aki ne tisztelgett volna a nagy elődök, ritkábban kortársak géniusza, talentuma előtt. De Takács meg tudja mutatni azt is, mi a valódi modernség, és annak esszenciája: „Hiszen új lett a fészek és új a tojás, / kívülem kocsonyásodik az új csíra-agy, / ellenem szegül, nélkülem szerveződik, / ami bennem is vágy, akarat, / s lasszót hiába dobnék a radar-boronára, / amíg az a lakható eget boronálja –/ kút leszek, felezője a kinti és benti mozgalomnak, / s mint kutak vize: lényege önmagamnak, / tükre a csillagoknak.” Ez a kötet címadó versének utolsó szakasza. Az Apokalipszis megszelídített variánsa. Meg sem próbált Juhász Ferenc után lépkedni. Mert alapvetően lírai alkat. Akinek legvadabb invokációja is – ugyan görcsös – de gyermeki sikoltás. Hiába a robusztus *A férfi tánca* virtuskalandja. Az ilyen versszakok: „Sokezer millió éve / kívánkozom erre a mozdulatra. / Most az inaim erősek, tébolyítón zendül a zene hangja. // Ujjaim úgy mozognak, / mintha még a körmöm is értené ezt a ritmust. / Távoli zenekar szól, / számat sem kell kitátanom rájuk; no, cigány, húzd!” És az utolsó sorok ebből a hosszúversből: „S ne törjön többé szálka / az ifjú lábba, / ne fájjon a hűtlenhez hűtlen / szív szúrása. / Legyen szabad, / veletek együtt lépő / férfi tánca.” Mindezekről függetlenül, Takács Imre óhatatlanul arisztokrata. Nem genealógiai szempontból. Bár ki tudja? Nem véletlen, hogy Törőcsik Mari egyik tévéinterjújában megjegyezte, *Soós Imre* ez a mindössze huszonhét évet élt színészseni – arisztokrata volt. Elárulták a mozdulatai. Olyan mélyről érkezett, mint Takács. Nem tudjuk visszafelé fölfejtetni a hetediziglent. Főképp akkor nem, ha mindez az Isten akarása. És ne feledjük.

A költő: teremtő. Mint minden művész. Igaz, csupa kisbetűvel. És csakis így lehet analóg *Simone Weil* maximájával: „Isten mindenható, mert ő a Teremtő. A *Teremtés lemondás*. (kiemelés tőlem, K. Zs.) Ő mégis mindenható abban az értelemben, hogy lemondása önkéntes: tudja és óhajtja a következményeit.” Istennel szemben a művész is ugyanezt teszi, de biztosan nem tud semmit. Csak érez. A zsigerek mélyén. És állja a következményeit. Amelyben nincs sok köszönet.

„Aratáskor nemcsak a kivételes életpillanatot örökíti meg, hanem a lét alapjait biztosító kenyérről versel”. És Bakonyi idéz ebből a költeményből, és rá kell jönnünk, hogy a költők egyetlen közös „meta”-DNS-láncon függenek, esetünkben egy nagy előd, a Nyugat első nemzedékéből már írt hasonlót úgy, hogy nem tudhattak egymásról, bár Takács olvashatta, de ennek esélye egészen minimális, gyakorlatilag számszerűsíthetetlen. „Vágtam tovább a sovány rendet, / a kalással hullott az álmom. / Vigyorgott a nap a kaszámon, / s nem küldtek szellőt a kertek.” *Juhász Gyulánál* meg: „hull a hó és álmom hull a hóban.” Két gyönyörű festmény, az egyiket a nyár fűti, izzítja, a másik pedig fehér, mint a halotti lepel.

És közelébe ér, tudtán kívül, egy olyan költőnek, akinek verselése valóban arisztokratikus, de a barát *Maár Gyula* szavaival „olyan igénytelen volt, akár a kecske”, s akinek a szájából hatalmas dicséretnek számított, hogy őt, a neves filmrendezőt kiváló intellektusnak tartotta. Takács Imre *Babits* című versében ér ehhez a költőhöz, szinte észrevétlen. „Elnémulok majd / megfulladok / emberből ez maradtam / fájó torok // kezetlen-lábatlan hős / egy gondolat / bűneimért a szavak / irgalmaznak.” Ez a költemény első része. A „kezetlen-lábatlan” kép így jelenik meg a pályatársnál, akit *Pilinszky Jánosnak* hívtak. „Mint tagolatlan kosárember, / csak ül az idő szóttalan, / nincs karja-lába már a vágynak, / csupán ziháló törzse van.” A *Mire megjössz* dübörgő futamában a végtagjaikat veszített katonákat jeleníti meg *Pilinszky*, akiket „csak úgy”, fölakasztatnak a vonaton a kabátok helyére, a kampókra. Dermesztő performansz. Az immáron klasszikus költőtárs jóbarátságba keveredett Takács Imrével, mivel 1981-ben bekövetkezett haláláig igen gyakran fordult meg Székesfehérvárott, mert itt élt-él unokaöccse, a volt múzeumigazgató, *Kovács Péter*. Ennek állít emléket Takács Imre a címadó írással. Poeta benedictus. Lám, túl a tudós- és a koszorús költőn, megjelenik az *áldott* is. Telitalálat. *Pilinszky* áldott volt, a neokatolikus költészet világnagysága. *Mauriac, Bernanos, Claudel, Max Jacob*. Hozzájuk mérhető író. Mert írt prózát is. Esszét. Halhatatlant. A homlokegyenest más indíttatású költő, Takács és *Pilinszky* jól megvoltak egymással. Halálban gyökereztetve mindketten. Az ital jótékony átmenetisége nem oldhatta azt, ami eredendően tragikus. Jogosan írja Bakonyi István, hogy Takács Imre írásától a *Pilinszky*ről kialakult kép lesz-lett teljesebb. Benedictus. A mise állandó, legtöbb esetben az ötödik tétele - ahol a szöveg kezdőszava is egyben. Mennyi misztikus kód. Ötödik seb is akár. Ha a művészet szakrális, márpedig az, akkor viszont semmi csodálkoznivaló nincs abban, hogy a hangsúlyozottan „istenes” *Pilinszky*, és az elfedő-fölvillantó Takács Imre barátok lehettek. Áldottak voltak hát mind a ketten. És áldott az emléküik is. Takács Imre megverseli a jóságot, *Pilinszky* nem írt volna hasonlót, legföljebb szóban közölte volna: „Jó ember szeretnék lenni, / akarok is már az lenni. / És aki jót tesz jó által: / megérdemel egy pohárral.” És ennél többet nem is vár el. Nem kér cserébe. Ez a vallomás bőven elegendő Jézusnak, hogy Takács Imrét is maga mellett tudja a paradicsomban. Meg is köszöni, előre. *Tisztelgés*

Isten előtt. Az első két sor így hangzik: „Tisztelgek a teremtő isten előtt, / poharát feltöltöm borral ismételten.” Bor és vér. Kétsorosok ömlenek szakadatlan. Az utolsó három mint bőr a bőrhöz, megérinti a megérinthetetlent. „A bikavér vörös, majd feketedő. / A kés az asztalunkon tövig rozsdá. // Valami acél-kapu mégis ragyog, / valami gyenge kórus szól azértis! // Vézrik, teremtő isten, a homlokod. / És foszló ingem alatt vérezek én is.” Az isten – kisbetű. Ez is jelez valamit. A kételyt? Vagy éppen a bizonyosságot? Hogy az isten mi magunk vagyunk? A költő nem tárja elénk. Titka marad. Hinni is meg nem is. Valami ilyesmi. Mert a magány szorítja, nem ereszt. És akkor hiába minden imádság. „Valami történik velem – / nem tudok odafigyelni. // Nem a remény vagy félelem / akar emelni, leteperni – // a pőrén kattogó idő / éli föl, aki maradtam. // Ritka perc, ha életem / törvénye mégis visszapattan.” Ezek a sorok az igazi Takács Imre-i magánysorok. Valami örökös szorítottság az idő által.

Van-e a Takács Imre-i költészetnek végső tanulsága? *Ars poeticája*? Kell-e ilyesmit keresnünk a válogatott kötet lapjain? *A fejszével ütött harangok* című poémája talán ideillik.

Bűnöm a hallgatás volt,
néma tűrés.
Aztán a kondulás volt,
keserűség.
Végül az értelmetlen,
ronda lárma –
a fejszével ütött harangok
jajgatása.

Meg kell őrizni ezt a költészetet is. És ez nem holmi apológia. Mert mögötte van, ott dereng az aranyfedezet. Ha én volnék a kultuszminiszter, a nagy megszorítások idején is szétosztanék akár ingyen minden valamirevaló monográfiát, legyen az kicsi, vagy több száz oldalas, hogy karnyújtásnyira legyen a magyartanárok polcain. Köztük Bakonyi István eddigi kismonográfia-trilógiáját is. Ha már nem olvasnak verset a diákok, a tanár mesélhet a költészetéről ezen könyvek által.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Takács Imre (2006): *Tükre a csillagoknak*. Székesfehérvár: Vörösmarty Társaság.
Bakonyi István (2006): *Takács Imre*. Budapest: Balassi Kiadó.

Mándyval és Mándyról a Rádióban*

– *A Társszerzők című novellája nagyon jellemző arra a korszakra, amelyben belépett az ön életébe a Rádió. Vagy talán előbb történt?*

– Persze, hogy előbb történt, jóval előbb történt. Akkor már szinte kilépett, vagy én léptem ki a Rádióból. És társszerzők mellett próbálkoztam, mert másképp egyszerűen nem ment a dolog. Nem ez volt a rádiós pályafutásomnak – némi iróniával mondhatom – az aranykora. Jobban szerettem, amikor egyedül írtam.

– *Mikor volt az első találkozása a Rádióval?*

– Az első találkozásom körülbelül tizenöt-tizenhat éves koromban volt, de akkor még mint rádióhallgató, a Hotel Adriában, ami egy harmadrangú, de inkább rangtalan szálloda volt, ott éjszaka hallgattam rádióadásokat. Pethes Sándor hangjára emlékszem, aki egy egyébként ostoba hangjátékban egy elkésett vendég figuráját játszotta. Ez megmaradt bennem. Volt valami varázsa ennek az éjszakai rádióhallgatásnak. Mint szerző mikor léptem be? Azt kell mondanom, nagyon jól indult a dolog. Novellát kértek tőlem, ami ősi műfajom, emellett lépett elő később a rádiójáték is, ami meglepő módon nagyon emlékeztet a novellára. Akkor egy novellát kértek tőlem, és azt kérték, hogy én olvassam fel. Ez a Szobatársak c. novella volt, nem tartozott egyébként a legjobb írásaim közé, de mindenesetre az enyém volt. Az én hangom szólalt meg ebben. Na most a harmadik mondat után leállítottak, azt mondta a rendező – igaza volt egyébként –, hogy ezen a poros hangon egyszerűen nem lehet megszólalni. Mert nem is hallják, hogy megszólaltál volna. Úgyhogy ha megengeded, átadjuk egy színésznek, és majd ő felolvassa ezt a novellát. Ez megtörtént.

– *Ez mikor volt?*

– Szobotka Tibor idejében volt, tehát a Rádiónak egy igen jó korszakában, amikor még tudták és megbecsülték, hogy mi az irodalom. Elöttem még Rába és Vidor, Rába György és Vidor Miklós mondták el a verseiket.

– *Érdekes, amit mondott, mert úgy tudom, hogy 1946-ban, amikor Szobotka Tibor volt az Irodalmi Osztály vezetője, még novellapályázatot is írt ki a Magyar Rádió. Ezen nem vett részt?*

– Nem, nem vettem részt. Volt egy másik pályázat, az azt hiszem a Művészeti Tanács pályázata volt, és miután 1946-ban én is első díjat kaptam – egyébként rengetegen kaptak első díjat – a Kultuszminisztérium pályázatán, Szobotka Tibor

* A felvételeket Mándyval és Kopányival 1991. december 6-án, Varga Géza rendezővel 1997. február 24-én rögzítettem. Elsősorban a hangjátékíró Mándy érdekelt, hiszen ha valaki, ő jól tudta, hogy mi a rádió, milyen lehetőségei vannak a hangjáték műfajának – és élt is ezekkel a lehetőségekkel; hangjátékait a műfaj klasszikusai között tartjuk számon. Az itt közölt Mándy-interjúnál az író állandó dramaturgjával és barátjával, Kopányi Györggyel együtt ült a mikrofon elé. A beszélgetéssorozat így, teljes terjedelmében nem hangzott el, csupán néhány részletét szerkesztettem be a *Vannak álmok, félálomok – Mándy Iván rádiója* című, 2001. december 1-jén elhangzott műsoromba.

behívott, hogy beszéljek arról, hogy nyertem meg a negyvenhetes pályázatot. Nagyon kedves volt Tibor előlegezett bizalma, de hát azon a pályázaton én nem is indultam.

– *Elérkeztünk az ötvenes évekhez.*

– Még nem, még volt egy-két enyhébb év, de akkor valahogy nem kerültem sorra a Rádiónál. Nem politikai megfontolásból, csak hát éppen nem. Ez megesik. Két hét múlva már nyilván műsorra kerülhettem volna, nyilván egy novellával, de körülbelül két hét múlva már kezdett beborulni az ég. És néhány hét vagy hónap múlva isten tudja miért – nem csak az isten tudja, én is tudom –, Szobotka Tibor eltűnt a Rádióból. És vele együtt eltűnt az az irodalmi légkör is, ami úgy Tiborra, mint ránk, munkatársakra annyira jellemző volt.

– *Ebben az időszakban mikor szerepelt konkrétan rádiós műfajban a Rádióban? Az Előadók, Társszerzők c. kötetének a fülszövegében azt írja: „Ötvenes évek. Kizuhánva az irodalmi életből, kizuhánva mindenhonnan, jó, hogy ez akadt: előadások, átírások.” Tehát ekkor az ifjúsági rádió valósággal az életét mentette meg. Az, hogy „átcsúsztatott” néhány hangjátékot. „Dobja fel, Mándykám!”, ezt az utasítást kapta. De hát jó írók írásait általában nem kell feldobni.*

– Az Ifjúsági Rádió ha nem is az életemet, de az éhezéstől mentett meg. Nagyon sokat tett értem. Akkoriban senki sem tett értem semmit.

– *Milyen műveket vitt a hallgatóság elé?*

– Hát néha nagyon jó műveket is. Azok tényleg jók voltak, csak némi igazítás kellett, de miután mégsem az enyém volt, egy idő után már azoktól is megkeseredtem. A jó műveket valóban nem kell feldobni, de nagyon sok rossz – ha lehet azt mondani – mű is került elém, amiket egyáltalán nem is lehetett feldobni, mert nem is voltak megírva. Ezek gyerekhangjátékok voltak. Volt egy szovjet hangjáték, amelyik nem hogy rossz volt, de egyszerűen nem is volt szövege. Én emlékszem, már nem tudom, melyik, hála istennek, már nem tudom, melyik hangjátékból, úgynevezett rádiójátékból egy bizonyos Mitrics apóra, akit egyszerűen nem is tudtam megszólaltatni. Szinte agyvérzést kaptam tőle. Azzal a fáradsággal, azzal az idegkimerültséggel három regényt megírhattam volna, mondom ezt én, aki egy regényt is nagyon nehezen írok meg. Egy novellát is.

– *Ez gondolom, azt is jelentette, hogy a későbbiekben megtanulta magát a műfajt. A rádiót, a rádiószerűséget.*

– Ez sokkal később volt, amikor azt megtanultam. Akkor volt nekem egy dramaturgom, aki furcsa módon költő volt és a barátom is – ennyi szerencse már sok is az embernek –, és ő vezetett rá rendkívül baráttan és határozottan, mert határozott jellem volt. Ez Kopányi György volt.

– *Körünkben ül Kopányi György dramaturg, aki egy-két tucat Mándy-hangjáték dramaturgja volt.*

– Én 1961-ben kerültem a Rádióhoz. Azt is hozzá kell tennem, hogy amikor én rávettem arra, hogy a Rádiószínház számára dolgozzon, nagymértékben meggyőződésből csináltam, nem a barátság volt ennek az indítéka. Eleve tudtam, hogy ha van Magyarországon író, akinek a hangjáték jól áll, akkor az Mándy Iván. Ő tulajdonképpen anélkül hogy tudta volna, előtte is írt hangjátékokat. Illetve olyan műveket, amiket egy az egyben áttéve mikrofonra, nyugodtan be lehetett volna mutatni...

– *Miből érezte ezt, miből tudta?*

- Egyszerűen az írói látásmódja bizonyította, a dialógusai, és ezt pontosan egy olyan korszakban, amikor én odabent a Rádióban naponta olvastam borzalmasabbnál borzalmasabb dialógusokat. Még azt is hozzáfűzhetem, hogy akkor menő szerzőktől. Óriási lehetőséget éreztem abban, hogy Iván nekünk, a Rádiósínház számára írjon hangjátékokat. Sokkal egyszerűbbnek hittem Mátyás Iván bevonulását a Rádiósínházba, ugyanis eleinte visszakaptam a kéziratait. Két megjegyzéssel. Az egyik, hogy ne csak a baráti körömből szedjem elő a szerzőket, a másik pedig az volt, hogy lehetőleg ne kispolgárokat szerepeltessenek a Rádióban. Hadd mondjam el, hogy nem is volt ez olyan egyszerű harc. Körülbelül két éven keresztül rengeteg kéziratot kaptam vissza, igazi írók kéziratait, elsősorban Mátyás-hangjátékokat, míg aztán a légkör is változott, nemcsak a Rádióban, de a Rádióon kívül is, így aztán végre teret kaptunk. Számomra ez azért volt külön öröm, mert nekem már nem kellett megtanulnom Mátyásul, jó néhány éves barátságunk arra is jó volt, hogy megismerjük egymás mentalitását. Én úgy éreztem, a Rádió örülhet, hogy Mátyás-hangjátékokat mutathat be.

- Hát én mindenesetre boldog voltam. Egészen furcsa, hogy egy formai újítást is itt fedeztem fel, ez valószínűleg meglepően hangzik. Itt fedeztem fel a csöndet. Hogy a csönddel mit lehet kifejezni. Ezt később a rádiójátékokból vittem át meglepő módon az ősi műfajomba, a novellába.

- *Talán Kopányi György a novellákból kiindulva fedezte fel, hogy itt milyen lehetőség rejlik?*

- Hát természetesen, hiszen azokat olvasta először. Miután megírtam.

- A következő fázis valóban az volt, hogy hozzászoktassam a műfaj elengedhetetlen követelményeihez, ami tulajdonképpen annyit jelentett, hogy azokat a különben nagyon jó és szellemes, mindenki által ismert instrukciókat, amiket ő a novellában leírásként szerepeltetett, a hangjátékban el kellett hagyni, és még kurtábban, még rövidebben, csak dialógusban ugyanezt kifejezni. Úgy néz ki, mintha hízelegnék, de az igazság az, hogy ez nem volt olyan nagy munka, rávenni Mátyás Ivánt arra, hogy helyenként hagyjon el az eddig ismert szövegéből valamit, és helyette két mondattal helyettesítse be.

- Nem volt nehéz, mert az alapvető természetemen semmit sem akart változtatni, semmit sem akart beleerőszakolni. Nem emlegette a műfaj törvényeit, hanem hogy miképpen megy át ez, hogy siklik át hangba, csöndbe, szünetekbe.

- Hát ennek az egyik oka az volt, hogy én itt az évek alatt tényleg beleszerettem ebbe a műfajba. Rájöttem arra, hogy olyan lehetőségeket rejt magában a hangjáték, amit nagyon kevés műfaj még ezen kívül, elsősorban azt, hogy idézőjelben szólva, egyetlenegy térrel rendelkezik az ember a hangjátékban, és ez a hallgató agya, fantáziája, mindent abban kell megjeleníteni, ennek következtében nincsenek korlátai a hangjátéknak. Ha ugyanezt a filmben megjelenítjük, helyenként ostobának tűnhet.

- *A Vera szerelmei c. hangjátékban éppen az ön által említett filmszerűség dominál.*

- Hát ezt nem tudom.

- Én azt hiszem, hogy ez így van. A filmszerűség ebben az, hogy rengeteg vágással manipulál a szerző, mert ahhoz, hogy egy szituáció megteremtődjék, például nem kell benyitni egy szobába, és köszönni, a szokásos és unalmas bevezetőket elmondani, hanem rögtön a lényegre lehet térni.

- Benn vagyok a szobában.

– *Visszatérve az ötvenes évekre: ön már 1955-ben a Vág utcai fiúkért és más mai elbeszéléseiért kapott nívódíjat.*

– *Ez igaz, ezt az Ifjúsági Rádióknak köszönhetem.*

– *Ha jól veszem ki a szavaiból, az átdolgozásoknál és az ifjúsági hangjátékoknál kicsit saját maga próbálta, gondolok itt a Robin Hood-dramatizálásokra, megtanulni a műfajt.*

– *Eltartott egy darabig, amíg a Csutakig eljutottam. A Robin Hood előbb volt, az botrányba fulladt. Mert a sherwoodi szegénylegények körülbelül úgy beszéltek, mint a Teleki téri árusok. Nem is nagyon leleplezően, de azért ez átszivárgott. Nem tudtam nem becsempészni, nem tudtam másképp megszólaltatni őket. És hát ez némi felháborodást keltett, nagyon megtámadták. Később László Bandi lett a rendezője, nagyon jó vázlatokat csinált ehhez, átfésülte, és más nagyon okos dolgokat is csinált. Ő volt az egyik legkedvesebb társszerzőm, illetve talán: a kedves társszerzőm. Vele mindig lehetett beszélni, humora is volt, megértés is volt benne, később vele csináltam a többi Robin Hoodot. Ez a Robin Hood gyenge volt, valóban gyenge volt, de nem amiatt támadták meg, ami miatt megtámadhatták volna, hanem ennek volt valami vad politikai színezete is. Hogy ezek nem igazán szegények, hogy ezek nem azért harcolnak, amiért harcolniuk kell, szó volt a hatalomról, a leleplezésekről, rengeteg mindenről szó volt, a hangjátékról már nem is volt szó. A Csutakhoz sokkal később jutottunk el. Nagy Imre ötvenhármas beszéde után kezdődött. Dramaturgom – nagyon kedves dramaturgom volt, nagyon értő –, Boros Rózsa nagyon sokat tett érte, hogy eljussak a komisz kölyök naplójáig. Amit akkor még a kiadó se mert kiadni. A Vág utcai fiúk idején már lassan felfigyeltek, akkor már Török Sándor is nívódíjat kapott.*

– *Kevesen tudják, hogy ön írt dokumentumjátékot is, amely egy nagyon érdekes műfaj.*

– *Rendkívül érdekes. Olyan világot adott nekem a szerkesztő, olyan világra hívta fel a figyelmemet, ami nagyon is közel állt hozzám. Ez a szerkesztő nagyon kitűnő szerkesztő, ennek szenvedélye volt, ami nagyon ritka. Az kell. Ez Borvető Béla volt.*

– *Milyen témában írta a dokumentumjátékot?*

– *Hát például szerencsétlenül elzüllött lányokról, fiatalemberekről, a cigányok borzasztó nehéz sorsáról, Így nem lehet élni címmel. Ebből nem derült ki viszont, hogy hogy lehet élni. Ez megjelent kötetben is, a hangjátékkötet előtt, néhány hangjátékom már megjelent kötetben Séta a ház körül címmel. Azt, hogy így nem lehet élni, ma már nem is tudom, miért, egy kicsit újságírónak találtam. De lehet, hogy itt én finomkodtam el. Talán az eredeti az jobb cím lett volna.*

– *Ugye élmény alapján írta meg ezt a hangjátékot?*

– *Mondhatnám önironikusan, hogy minden hangjátékot csak élmény alapján, élményeimből tudtam megírni. Az nekem kell, hogy aztán ez az élmény az apám volt vagy egy kilincs vagy egy lavór vagy az édesanyám, ez lehet hogy rondán hangzik, elég kegyetlenül, az tökéletesen mindegy.*

– *Jó néhány Mándy-hangjátékot lehallgattam, és nekem úgy tűnt, mintha ön az életrajzát írná ezekben a hangjátékokban.*

– *Ezekben a hangjátékokban és azokban a novellákban. Én mindig furcsa módon valamilyen önéletrajzot írok. Vannak álmok, vannak félálomok, vannak durván megtörtént dolgok, az életemből nem is kellett ellesni őket, némelyiket, mert ötké bennem volt, bennem van, halottak, akiket nem is ismerek. Apám még most is ott ül, és látom, hogy gúnyosan hunyorog.*

- Ez a fajta állandó jelenlét a múltban olyan elementáris erővel jelenik meg Mándy Iván írásaiban, hogy a hangjátékon belül ez még fel is fokozódik. A jelen hatására, a jelenidő megkomponálásában. Az, hogy önéletrajz Mándy Iván életműve, ez szinte magától értetődő. Nekem az az igazi író, aki önmagával kegyetlen elsősorban. Mándy ezek közé tartozik.

- Igen, ezzel le kell számolni. Az ember csinál marhaságokat, csinál hibákat, sok mindent csinál, vannak sikertelen írásai, sikertelen mozdulatai, szerencsétlen megjegyzései. Az ember önmagának – s ez az írást is jelenti – nem hazudhat.

- *Érzek a hangjátékokban valami tragikomikust, és ugyanakkor realitást, néha azt is érzem, hogy olykor a fantasztikumba is átcsúszik.*

- Sőt, tulajdonképpen abszurdnak is mondhatnánk...

- Ugyanakkor teljesen hétköznapi is valamennyi. Lehet abszurditásnak nevezni. Abszurdum, szokták mondani, olykor az utcasarkon valamire, ami egészen jelentéktelennek látszik, de nem az. Ez egy nagyon könnyed fogalmazás, amivel az emberek meglógnak egy kicsit az elől, hogy az életük tele van ilyen abszurdításokkal, amik véres valóságok.

- Erről van szó. Hogy az abszurd, az igazán tiszta abszurd, elsősorban véres valóság. Az nem abszurd, ami stilizált.

- *Mándy, akárcsak a novelláiban, a hangjátékokban is állandóan keresi a gyerekkor, az ifjúság helyszíneit.*

- Nem is nagyon kell keresni, bennem vannak, előjönnek. Csak rá irányítom a figyelmemet.

- *Aztán itt jön a Mándy-hangjátékoknak az a nagyon fontos szerepe, hogy szinte képszerűen élénk idézik a színházakat, a Teleki teret, a családot, a tárgyakat.*

- ... és a kudarcokat, a kudarcok özönét... Például a *Bemutató* című hangjátékban: Hát ez az író, akit a frász kéne, hogy kitörjön a darabja miatt. A darabja sorsa miatt. Egyébként a frász ki is töri. De még eközben sem tud leszokni, mert miért is szokna le, az alapvető természetéről. Hogy mint egy tolvaj, mint egy ragadozó, egy tragikus ragadozó, aki valahogy önmagát is tönkreteszi, de ez méltó pusztulás, figyel, figyel, figyel, az előtte lezajló hangokra, emberekre, eseményekre, tört eseményekre, morzsákra, amik nem morzsák, hanem sok minden benne van, tragédia, murisnak tűnő komédia, ami azért nem is olyan muris. Tehát figyel, figyel, figyel, mert egyszerűen nem is tud mást csinálni, és ettől nem tud, de lényegében nem is akar megszabadulni.

- *Az 1970-es már sorra kapta a különböző díjakat, kritikusi díjakat, hangjátékpályázatot nyert. 1974-ben a Rádiószínháznak volt ez a újítása, hogy elindította a Zsebrádiószínház sorozatot. Ez, gondolom, fegyelemre szoktatta, kényszerítette az írókat.*

- Ugyanis kiderült az, hogy a társadalom tűrőképessége megváltozott, azzal szemben, amit ma művészetnek nevezünk, rájöttünk arra, hogy egy csomó ember képtelen arra, hogy egy órán keresztül ott üljön a rádió mellett, és végighallgasson egy rádiójátékot. Rájöttünk arra is, hogy ez igenis egy műfaj, nem rosszabb, nem gyengébb, mint más műfajok, mondjuk egy hosszú elbeszélés.

- Ez egyáltalán nem a terjedelmen múlik. Én egyébként semmiféle fegyelmet nem éreztem. Olyasmit választottam ki, amit később egy másik novellában, egy másik hangjátékban aztán továbbvittem, továbbfejlesztettem, az életdarabnak egy másik arcát, egy másik fordulatát mutattam meg. Én a novellaírást is tárcanovellákkal kezdtem, amelynek megvolt az az előnye, hogy nem lehetett locsogni. Locsogni

hosszú hangjátékban sem lehet. Viszont rövid hangjátékot is lehet hosszadalmasnak és unalmasnak érezni.

- Az egészen rövid hangjáték a legnagyobb erőfeszítést követeli az írótól. Mégpedig azért, mert ugyanazt el kell mondani, mindenképpen ki kell mondani egy teljes mondatot, egy írói gondolatot, mondandót húsz vagy akár tizenöt percen belül, és ez igen nagy önfegyelmet követel az írótól, még akkor is, ha Mándy azt mondja, hogy ezt nem érezte. Lehet, hogy nem érezte, mert ez a tömörség benne van, ő ösztönösen is nagyon tömören fogalmaz.

- És hát az írói mondanivalót segíti a rádiószerűség, a rádió által felkínált hanghatások, hogy a különféle hangokkal hogy tud bánni, hangkulisszákkal, zörejekkel...

- Hogyne, ez követelmény, a zörej nagyon fontos, és ez a rádióban nagyszerűen megvalósulhat. Hogy a tárgy, amire ránézek, az életre kel és megszólal. Nagyon szerencsétlen a magyar irodalmi életben, tényleg csak itt egy nagyon furcsa és szerencsétlen vonás, hogy nem vették észre a rádiójátékot. Hogy ez milyen érdekes, milyen egyéni, bizony, újszerű műfaj volt, amikor megjelent. Az egész világon ismert volt és közismert, a legkitűnőbb írók írták őket, és megbecsülték őket. Itt pedig az emberre rámerednek, hogy „Mi ez, hangjáték? Miért nem írsz valami komolyat?” Hogy komoly alatt mit értenek, azt nem tudom.

- Volt önnek egy hangjátéka 1985-ben, az volt a címe, hogy *Lovam, a fekete mén*. Ez talán azért lehet érdekes, mert itt tulajdonképpen hangkulisszákkal, zajokkal, zörejekkel dolgozott.

- Igen, azoknak volt a legfőbb szerepük.

- És hogyan készült ez a hangjáték?

- Mintha emberek szólaltak volna meg. És olykor meg is szólaltak. Beszéltek a tárgyakkal – miért ne beszéltek volna –, és a tárgyak vagy válaszoltak, vagy nem, vagy jóindulatúak voltak, vagy rosszindulatúak, mert azok tudnak rosszindulatúak is lenni.

- Azt hiszem, az volt az alcíme, hogy *a hangok játéka*... Ugyanakkor hangjátékaiban nagyon sokszor alkalmazza az emberi belső monológot. Elsősorban a *Szivarfüst-keringőre* gondolok itt.

- Hogyne. Ott nagyon megmutatkozik egy ember. Általában belső monológban élünk. Én például rengeteget veszekszem valakivel borotválkozás közben.

- Ha erről akarunk beszélni, a *Szivarfüst-keringő* című hangjátékról, akkor mindenképpen kiérezhető belőle az a fajta együttérzés, ami az elesett emberek iránt jelenik meg. Egy szerencsétlen figura, egy volt futballista betörésre készül. A betörés előkészítése, maga az úgynevezett betörés végig inkább szánalmat kelt, és nem ellenszenvet.

- Én voltaképpen egyet szeretnék: a részvétet felkelteni. Ebben van érzés, és őszintén remélem, semmi érzelmesség. Isten őrizz.

- Ettől megment téged az az irónia, ami minden írásodat, még a tragédiákat is állandóan kíséri.

- Humanizmus és irónia. Irónia és önirónia.

- A fenti hangjáték kitűnő példa arra, hogy ha egy betörőt Mándy mutat be, akkor az csak peches betörő lehet.

- Igen, egy szerencsétlen betörő nálam nem érvényesül. Nem jut el a betörésig. Még a betörés sikeréig sem. Egy nyomorult helyzet viszi a betörésbe.

- Tehát a betörő alkatilag nem betörő. Csak egy szerencsétlen figura.

- Igen, ez mindig kiszámíthatatlan, hogy hova vezet egy sors. Rengeteg meglepő dolog történik. Ártatlan lelkekből szülehetnek szörnyűségek.

- Ezekben a hangjátékokban, akárcsak a novellákban, a nevek nagyon gyakran visszatérnek.

- Itt az a nagyon érdekes, hogy egy író, akit azzal vádolnak, hogy jóformán ki sem lép az utcára, ha kilép az utcára, akkor az az utca a Népszínház utca és környéke, ez az ember abban a pillanatban, hogy elhagyja az ország határát, tériszonyt kap, zavart lesz, kétségbeesett, anélkül, hogy ő egyszer is hivatkozna arra, hogy ő magyar. De ha kimegy ebből az országból, akkor vége van. Erre a legjobb példa az Idegen pályaudvar.

- Ez az író nem megy ki az országból. Vagyis: lehet, hogy kimegy, fizikailag, de nem megy ki, belülről itt van, itt ragadt. Hiszen mindenki vele van, vele van az egész Népszínház utca, mit tesz isten, megjelennek az emberek, Liszauerek, Ábrahámok stb., sokáig sorolhatnám a neveket. Vele vannak, utánuk kiált, hogy Zsiga, Zsiga. Vagy a blúzok is ott vannak, mindezt utána hozzák, egy pillanatra nem válnak meg tőle, végig kísérik, még ha Alaszkába megy, akkor is, ott is vele vannak. Hát ez Budapest világa...

- Budapest az Budapest. Nem tud kiszabadulni onnan, ahol leélte az életét.

- Már tulajdonképpen átmegegy Budára, ahová tulajdonképpen szeret is menni, mert tetszik neki. De az egy kirándulás. Felér egy utazással.

- Mindezekre nagyon erős példa az Idegen pályaudvar, amely lényegében a tériszonyról szól. Persze az írók általában megpróbálják megfogalmazni az utóéletüket is. Mindenki rettenetesen kíváncsi, különösen egy alkotó, hogy ha fizikailag megsemmisül, akkor mi marad utána. És ez a görcsös ragaszkodás nagyon sokféle művet hozhat létre. Mándy esetében például, számomra egyik legkedvesebb hangjátékában, a Hang a telefonban címűben valami olyasvalamit fogalmaz meg, amit nagyon kevés ember mer saját magával kapcsolatban. Arról van szó, hogy az író meghal, de a hangja bennreked a telefonban...

- Egy tárgy ragaszkodik hozzá, a telefon. Ez a tárgy megőrzi belőle valamit, megőrzi a hangját. Mást nem tud megőrizni. És a hangján át a lényét is. A legtöbbet teszi.

- És a Mándy-hangjátékok külföldi fogadtatása milyen?

- A legnagyobb visszhang német nyelvterületen volt tapasztalható. Olyannyira, hogy tavaly, ha jól emlékszem, csináltak egy sorozatot Mándy-hangjátékokból Németországban. Ennek visszhangja is volt.

+ Ebben nagyon szépen írnak Mándy Iván hangjátékairól, az írják, hogy „...Mándy hősei szabadok, semmilyen kényszernek nem engedelmessé válnak, egyenesen a szerző szeretetéből születtek.” És ez talán az egyik legfontosabb momentum, hogy a szerző mindegyik hőst szereti.

- Hát furcsa szeretet ez persze. Észreveszi a hibákat, vitatkozik az alakokkal, és állandóan a legkülönfélébb, legmeglepőbb helyzetekben beszélget, összevész velük, meggyűlöli őket, majd megint észreveszi az esendőségüket. és a végén általában megbocsát nekik. Néha kellemetlen ez a szeretet, kegyetlen ez a szeretet.

Mándy Iván hangjátékírói munkásságáról beszélgetek Varga Gézával 1997. febr. 24-én.

- Mikor ismerkedett meg Mándy Ivánnal?

- Ivánnal személyesen a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején találkoztam, de róla és munkásságáról már elég korán tudtam. Tudtam azt, hogy ő bejárt a Szép

utcában lévő belvárosi Művelődési Osztályhoz, egészen pontosan nem tudom, hogy mi volt a neve, tehát Mándy oda bejárt, és különböző apró novellákat vitt be, azt sem tudom pontosan, hogy csak beszélgetni-e vagy felkérték őt különböző helyeken előadásokat tartani, erre egészen pontosan nem emlékszem. Én a negyvenes évek végétől a Művelődési Minisztériumban voltam a színházi osztályon, amely osztály együtt volt a művészeti osztállyal, tehát irodalmárokkal, zenészekkel. Csak olyan neveket említek meg, mint Szabó Magda, Újfalussy József, Szöllős Andor, és oda bejártak azok az írók, akik különböző patronálásért jöttek be. De hát köszönőviszonynál több nem volt. Azt tudtam, hogy Nemes Nagy Ágnes Újholdköréhez tartozott. Olvastam apró novelláit. Munkaviszonyba vele csak a Rádióban kerültem, és akkor sem az ifjúsági hangjátékain keresztül, hanem a Rádiószínház vagy a dramaturgia felnőtt műsoraiban.

– *Miért mentek akkoriban az írók patronálást kérni a minisztériumtól? Ez volt az az időszak, amikor az ön által említett Újhold nemzedékének tagjai nemigen jutottak szóhoz?*

– Én nem voltam sokáig a minisztériumban, csak 46-tól 49-ig, de úgy tudom, az Újhold azért tovább volt, azt a korszakát az Újholdnak nem ismerem, de az biztos, hogy a háború utáni első években megfelelő lehetőséget biztosított a kultúrakormányzat arra, hogy az induló, kezdő írók, zenészek, festők, szobrászok valamiféle támogatásban részesülhessenek.

– *Tehát az önök igazi találkozása a nagyobb terjedelmű hangjátékokkal kezdődött itt a Rádióban. Az irodalomtörténet is megemlékezik arról, hogy Mándy Iván hangjátékokat írt itt az ötvenes években. Erről vannak emlékei?*

– Nincsenek. Én 1958-ban kerültem a Rádióba, azelőtt színháznál dolgoztam, pesti és vidéki színházaknál.

– *Ekkorra Mándy már megírta a Csutak című hangjátékát, elkészítette a Robin Hood átdolgozását, tehát, szakmailag úgy tűnik, rátalált erre a műfajra.*

– Nem tudom, hogy ő talált-e rá, vagy pedig mások találtak rá. Ő, nem mondom, hogy tiltakozott volna ez ellen, hogy hangjátékíró, de ő írónak tartotta saját magát, nem minősítette, hogy ő most színházi, film vagy bármilyen más művészeti ágban az írója. Azt tudom, hogy amikor elkezdtünk vele valamelyik hangjátékával dolgozni, előtte nem a rádió törvényszerűségei voltak az elsődlegesek. Ő a saját lelki-világát és a világról alkotott szemléletét próbálta elmondani. Nem hivatkozott a törvényekre, és néha nem is tartotta be azokat, hogy rádiószerű legyen valami, azt inkább a rendezők próbálták nála megvalósítani, és ha szabad ilyet mondani, persze túlzás, amit mondok: a dramaturggal együtt egy kicsit kikényszeríteni. Nem volt ez olyan nagy kényszer. Ő nem volt az, aki ellenáll a rádióknak. Talán nem is azt mondanám, hogy ő lebecsülte, keresztülnézett volna rajta, az ő egész élete nem a kötöttségekben rejlik, tehát ő nem akart kötődni, ő nem kereste azokat a törvényszerűségeket, hogy mi az a színház, mi az a televízió, ő írt, ő egyszerűen el akarta mondani mindazt, ami az ő lelkében van, a világról, az emberekről, az érzelmekről. Mert ilyen érzelemgazdag emberei ritkán vannak egy íróknak. Nagyon örültem, hogy vele dolgozhattam, hiszen az utóbbi ötven évben olyan kevés írónk akad, aki – nem gyerekkori értelemben mondom – mesét tud mondani. Elmond egy történetet, és az a történet emberi. Gyerekek története, tele érzélemmel, gondolattal, nagyon sok helyszínnel. Akkor, amikor elkezdtem olvasni az ő könyveit, meg kell mondjam, plasztikusan jelentek meg a figurák, színes embereket ír, színek jönnek elő az ember gondolatába. Én őt egy kicsit a keleti művészekhez hasonlítom, akik

csodálatosan tudtak négy-öt tusvonással képeket, hangulatokat, embereket ábrázolni és megteremteni.

– Önök Kopányi Györggyel és Mándy Ivánnal rátaláltak erre a műfajra...

– Az, hogy én ennyire egy húron tudtam pendülni Mándy Ivánnal, helyesebben, ahogyan megéreztem az ő pengetését, az azt hiszem, a gyerekkoromtól bennem van. Vidéken nőttem fel, és a természettel nagyon korán találkoztam. Egyedüli gyermek vagyok, tehát minden játékos dolgot magamnak kellett kitalálni, és azok a rövid, de nagyon precíz mondatok, szavak, amiket Mándy a múltból, az emberekről, a természetről ír, visszaidézték bennem az emlékeket. Ez az emlékezés indult el, amikor rátaláltam egy íróra, aki olyan képeket tudott felvillantani, amelyek bennem éltek, de sohasem fogalmazódtak meg. Na most ezeket az élményeket, ezeket az általa leírt gondolatokat és érzelmi telítettségeket próbáltuk mi a színészekkel megeleveníteni. Meg kell mondanom, hogy a színészek jól érezték, és örültek annak, hogy ezekben a hangjátékokban nem száraz emberekről van szó. Tehát azok a konfliktusok, az a konfliktushelyzet, amely minden drámának az alapja, ez Ivánnál nem minden esetben külső cselekvésben nyilvánult meg, tehát az akciói azok belső akciók voltak, hangulati akciók, sohasem élesek, a figuráinak sohasem szálfás jellemük volt, hanem nagyon finom, nagyon lecsiszolt.

– *Megint visszatértünk a rádiószerűséghez. Amit ön a rádió adta lehetőségekkel tudott kidolgozni. Mondana erre példát?*

– Legjobban talán azzal tudnám jellemezni Mándy Iván hangjátékművészetét, azt hiszem, nem fog megsértődni, ha hall engem, tehát hogy ő canavacciót, vagyis kanavászt írt. Tehát minden lehetőség a megvalósításra rendező kezében volt. Tehát azokkal az eszközökkel, a színésszel, az effektekkel, a zenével, a helyszínnek furcsa megteremtésével meg tudtam valósítani azt, amit ő elképzelt. Képzeld el, hogy nagyon lágy, nagyon finom, mint a brüsszeli csipke, ilyenek voltak Mándy hangjátékai.

– *Ezek a hangjátékok az irodalomtörténész szemével nézve tulajdonképpen új Mándy-novellák voltak.*

– Igen, ezek új Mándy-novellák voltak, ezekből kellett a Rádióban, az ő hozzájárulásával, hangokkal drámát csinálni. Az első találkozásunkkor, 1975-ben először Mándynak a Tárgyak című hangjátékát csináltam. Ám az első hihetetlenül izgalmas közös mű a Játék a téren volt, 1976-ban. Ezt sztereóban csináltuk, emlékszem arra, s ezt nagyon érdekes volt a rádióban megvalósítani, hogy a gyerekek hintáznak a téren és a hintán beszélgetnek egymással. No ezt sztereóban úgy lehetett megoldani, hogy hintáztattuk, de nem a gyerekeket, hanem a mikrofont, ez ment jobbról balra, és a színész vele ment. Tehát úgy éreztettük sztereóban, hogy valaki a hintán ül, és a hintán beszélget. Ilyen szituációkat lehetett megteremteni a rádióban, de nagyon sok helyszínt, amely érthető módon az ő írói munkásságában megjelent, kitűnően lehetett a rádióban megvalósítani. Nagyon jól lehetett jellemezni az ő kívánságát, az ő gondolatát, hogy mit akar megvalósítani.

– *Ön ötvennél biztos több Mándy-hangjátékot rendezett...*

– Nem tudnám megmondani, nem számoltam.

– *Ha valaki figyelmesen végighallgatja, akkor arra jön rá, hogy a Mándy-novellák önálló stílust képviselnek. Ez a stílus és az időtartam összefügghet?*

– Igen. Meg kell mondanom, itt az a kérdés, hogy az a gondolatsor, amit az író el akar mondani, elégséges-e erre az időre. Tehát ha ő azt érzi, hogy ez a cselekvés

elégleges arra, hogy huszonöt perc alatt kifejezze, ami szerintem sokkal nehezebb, mint a hosszabbat megírni... Mándy Iván sohasem volt fecsegő, olyan tömören fogalmazott, olyan tömören jellemzett, mondhatnám azt is, hogy aszketikusan vigyázott arra, hogy tömör legyen. Nem szeretett fecsegni, ha ötven perc vagy több volt egy hangjátékának az ideje, akkor az nem a fecsegése miatt volt, hanem annyira kibontott egy emberi kis életet, olyan mélyen tudott az emberi lelkekben olvasni, ami ritkaság a mai magyar irodalomban. Rá tudott tapintani, csak az érdekelte, a felület sohasem. Riadozott azoktól a mondatoktól, amelyek a felületen mozogtak... Mándy hangjátékait nem lehetett realisztikusan kezelni. Sokkal emelkedettebb, finomabb volt annál, „fehér kesztyűben” kellett hozzájuk nyúlni. Egyszerűen megfogott az a képi rendszer – a képi rendszerbe beletartoztak a személyek –, tehát nemcsak helyszínekről van szó, hanem emberekről is, akiket ő zseniálisan beszéltet. Mert nem Mándy beszélt, hanem azok a szereplők, de Mándy stílusjegyeivel felruházva. Ezek az emberek, akiket finoman jellemzett – a beszédstílusuk, ahogyan a gondolataikat kifejezték –, elindítottak bennem egy képet. Valami megérintett belülről, elindult bennem a gyerekkorom, felmerültek a régi képek, vízióban visszajöttek, az kezdett el foglalkoztatni, hogyan lehet ezeket a rádiójáték, a rádió eszközeivel, amennyire csak tudom, visszaadni. Nem volt nagyon szükséges Ivánnál különösebb presszió arra, hogy ebből hangjáték legyen. Ő elfogadta, lehet, hogy jó együttes munkának érezte azt, amit Kopányi Györggyel együtt csináltunk, megbízhatott bennünk, ellenvetései nem voltak. Kicsit a konfliktushelyzeteket szerettük volna erősíteni. Ő érthető módon a lágyabb, könnyebb, leíróbb jellegre volt hajlamos, mi pedig kértük az ütközéseket, kicsit a konfliktusok erősítését. Ő ezt aztán – a Gerbaud cukrászdában ültünk – meghallgatta, két-három skiccet csinált a számlára, majd hazament. Azt mondta, majd felhív, és meg fogja mondani. Tehát gondolkodott rajta, és nagyon röviden, pár szóval vagy pár mondattal kiigazította: megtette, amire kértük. Talán furcsa lesz, amit mondok: Mándy Iván soha nem gondolkodott megvalósításban. Ő íróként gondolkodott. Hogy miként fog megvalósulni, nem hiszem, hogy érdekelte, hála istennek. Tehát ő megírta, és akkor írt, amikor volt néki mondanivalója. Felkérésre nagyon nem lehetett őt rábírní. Nem lehetett azt mondani, hogy „Aj, de jó lenne, ha lenne valamid.” Mindig elzárkózott. Azt mondta, „Majd lesz valami.” Olyan volt, az megtörtént, hogy Kopányi Gyuri egy gondolatra, novellára, novellarészletre felhívta a figyelmét. Olyan volt, és akkor ő picit szabadkozott az időpontra, hogy akkorra nem tudja megcsinálni, de egy idő után, egy fél év után esetleg behozta. De ő csak akkor írt és azt, ami őbenne élt és amit ő meg akart valósítani. Felkérésre nagyon nehezen.

LÁDONYI EMESE

Szlovák–magyar kölcsönhatás a népzeneben és a népköltészetben a Felföldön

Bevezetés

A szlovák-magyar együttélés

A Kárpát-medencét elfoglaló magyarság kezdettől fogva érintkezett az itteni szláv népekkel. A szlávok későbbi századok folyamán lezajló differenciálódása után a kutatók egybehangzó véleménye szerint népünk a szlovákokkal állt a legintenzívebb kapcsolatban.¹

A Kárpát-medence északi része a Morva folyótól a Bodrogig szlovák nyelvterület. A magyarországi szlovákok először az 1720-as években alkottak nyelvszigetet Észak-Dunántúlon, Nógrád ill. Békés megyében. A pilisi tömb a betelepülés második hullámában keletkezett.²

A két nép közti kölcsönhatások számbavételekor meg kell említeni a pásztorkodást; a szlovák pásztorterminológiában sok a magyar jövevényszó. Az öltözékekben is magyar befolyás figyelhető meg a Felvidék déli részén mind a férfi-, mind pedig a női viselet egyes darabjain, valamint a dísztelen szűr megjelenésében. Szlovák hatást az építkezésben találunk.³

Fontos mozzanat, hogy a földrajzi elhelyezkedés következtében a nyugatról érkező újítások nagy része szlovák, illetve cseh-morva közvetítéssel jutott Magyarországra, sőt, a folyamat másik irányban való lefolyására is van példa.⁴

Szeretnék még kitérni az említés erejéig az egyes (részben etnikumhoz kötött) foglalkozásokra, melyek vándorló jellegüknél fogva a kultúra hordozóivá és közvetítőivé váltak. A fazekasárut, deszkát vagy egyebet szállító fuvarosok, a sonkolyosok, a drótosok, bádgosok, ablakosok, valamint az idénymunkás aratók nagy tömegei juttatták el az egyes kulturális jelenségeket a kétnyelvű határvidékektől jóval távolabb eső területekre is.

A zenei kölcsönhatások főbb típusai

A magyar és szlovák népzenei anyag szembetűnő hasonlóságára már Bartók felhívta a figyelmet,⁵ ő azonban inkább a magyar hatásokkal foglalkozott, a minket érintő idegen jelenségekkel kevésbé.⁶ Felfedezésének természetesen voltak előzményei: a Kisfaludy-Társaság kiadásában például 1866-ban jelent meg egy magyarra fordított tót népdalgyűjtemény, mely nem közöl ugyan dallamokat, de előszavában történik utalás a dallamegyezésekre:

„... a tót nép annyira kedveli a dalolást, hogy más nép dalait hallván, és a dallam fülében megmaradván, ahhoz azonnal keres saját dalai közt szöveget, vagy költ hozzá új dalt, még ha a dallam félreismerhetetlenül idegen is rá nézve.”⁷

Ugyanez a kötet hívja fel a figyelmet a dallamok rokonsága mellett a szövegek hasonlóságára, valamint egyes magyar szavak ill. ragok szlovák átvételére.

Kálmánfi Béla a közös balladatémák kapcsán hangsúlyozta a szoros viszonyt.⁸

A népdalok interetnikus „forgalmának” első lépése, hogy az átvevő etnikum saját nyelvére fordítja a szöveget. A továbbiakban kerül sor a dallam esetleges átalakítására, saját zenei ízléshez igazítására. A végeredményben lehet, hogy már csak néhány sor vagy dallamszerkezet fog emlékeztetni az eredeti folklóralkotásra.⁹ Erre a folyamatra jó példa, mikor egy részben szlovákká formált magyar dalt a magyarok „visszavesznek” és továbbalakítanak (tehát nem vissza-, hanem tovább!).¹⁰

a) Szlovák hatás a magyar anyagban

Az ilyen irányú befolyás nem annyira jelentős, és inkább a régebbi időkre jellemző, tehát a magyar új stílus megjelenése előtt. Bartók különböző kategóriákat különít el: átvétel; tót hatás alatt létrejött dallamok; tót közvetítéssel a cseh anyagból származók; kelet-közép-európai közismert dallamok („nemzetközi zenei zsargon”).¹¹ Szerinte az idegen zenei elemeket az úri osztály terjesztette el, tehát nem a parasztság közvetlen kapcsolatával jött létre a kulturális elemek cseréje.

Először a zenei jelenségeket veszem sorra, majd kitérek egyes zenei műfajokra.

Szlovák eredetűnek tartjuk a *ritmusszűkítést*¹² (pl. Bagoly asszonyka – három-üteműből kétüteművé válik a dallam), valamint idegen hatás a *fölfelé ugró tercsekvencia*¹³ és a *lefelé irányuló szekund*. Ezek egy része szlovák eredetű, és részben a műdalokban jelennek meg meg.¹⁴ A *tercváltás* szlovák népzenei sajátosság. Ami a magyar anyagban előfordul (egyházi népénekek, de népdalok is), az minden valószínűség szerint átvétel.¹⁵

Tari Lujza hívta fel a figyelmet egy mezőszegi jelenségre: az itteni magyar zenében használják a kizárólagos szlovák jellemzőként elkönyvelt *líd kvartot*.¹⁶ Ez eléggé új jelenség, az 1970-es évektől volt megfigyelhető.¹⁷ Földrajzilag kívül esik ugyan dolgozatom témakörén, de érdekesnek tartottam megemlíteni.

Vargyas az Áj-monográfiában is utal egy szlovákosodási folyamatra, de nem fejti ki.¹⁸

Ide kívánczik a *többszólamúság* jelensége is egyes vidékeken (Kassa környéke, Zemplén, stb.), ami ugyancsak szlovák hatást mutat, hiszen a magyar népdal mindenütt egyszólamú. Ennek azonban sajnos egyelőre nincs szakirodalma.¹⁹

Ehhez az alcímhez sorolom a magyar népzeneért cseh-morva hatást is, hiszen mint fent láttuk, ezek nagyrészt szlovák közvetítéssel érkeztek.

A kronológiai rendben az első hely a históriás énekeké, melyek egyaránt tartalmaznak cseh-huszita, német és olasz dallamképleteket.²⁰

Szomjas-Schiffert György foglalkozott elsősorban ezzel a témával, és megállapította, hogy azon alapulnak a cseh-morva és a magyar népzenei hatások, hogy mindkét nyelvben az első szótagra esik a hangsúly.²¹ Tanulmányában olyan cseh ill. morva jövevénydallamokat mutat be, melyek még nem alakultak át magyarrá, esetleg csak hangnembváltás történt.²²

Vargyas Lajos a balladák közt talált morva dallamút, mely csonkult (háromsoros) változatban él tovább.²³

Egyes (nép)zenei műfajok egy az egyben szlovák ill. morva mintára vagy hatás alatt jöttek létre. A *bakternóta* egyes típusai a Csallóközben és másutt idegen eredetűek, de többé-kevésbé alkalmazkodtak már a magyar nyelvhez és zenei ízléshez.²⁴ A kánai menyegzőről szóló lakodalmi ének mindhárom etnikum körében ismert, azonos funkcióval; itt nem történt kísérlet az eredet kimutatására.²⁵ A *kőfejtők munkarigmusai* azonban valószínűleg szlovák, ill. részben német eredetűek, nyelvük is vegyes, hiszen a betelepülő idegen etnikumú bányászok és kőmunkások hozták magukkal. Dallamterjedelmük igen szűk, általában egy kvintnyi. A hivatkozott tanulmány a Komárom megyei anyagot dolgozta fel.²⁶ A dallamok szerkezetében érhető tetten a szlovák befolyás a *zoborvidéki lakodalmas énekekben*: az aszimmetrikus szerkesztés és a két-, de főleg háromsoros dallamok nem magyar jellemzők.²⁷

Szövegátvételtre is van példa. Az alábbi eltorzult szlovák szöveg magyar anyanyelvűek ajkán élt, bár jelentését nem ismerték:

„Jásziburi ruzsicska, ü szi bujár,
Ö szi szi szicsmiska zaresztellá,
Zare sztem dávicsko mula szto mámicško
Dusa mojá.”²⁸

Magyar hatás a szlovák anyagban

Ennek leginkább szembeszökő példái az új stílus népdalkincsében található, de először a korábbi hatásokról szeretnék szólni.

A magyar régi stílus egyes elemei is megjelennek a szlovák zenei anyagban, de csak kevés ilyen dallamot ismerünk. Gunda Béla szerint például a szlovák pentatónia a magyarokkal való érintkezés következménye.²⁹ Erre Bartók és Kodály is utal.³⁰ A régi stílus virágzásának idején volt ugyan magyar hatás, de ez nem volt számottevő, sőt, mint fentebb láttuk, inkább a magyar volt a befogadó fél.

Szintén a régi stílushoz tartoznak a *dudanóták*. Ezek, valamint az emberi hanggal vagy hegedűvel történő *dudaimitációk* mindkét népnél megvannak; a szlovákoknál meglévő duda teljesen azonos a magyarral, és a használatban is kevés az eltérés, ezért nem igazán vezethet eredményre az eredet kutatása.³¹

Melich János a *„Haja gyöngye haja” refrénű hídjátékokról* mutatta ki, hogy a gömöri és nógrádi szlovák anyagban meglévő hasonló játékok (és szövegeik), valamint a morva változatok is magyar eredetűek.³²

Térjünk most rá az új stílusra. Felismerése Bartók és Kodály nevéhez fűződik, és Bartók volt az is, aki a szlovák népzene kutatás alapjait lerakta. Az általa gyűjtött kb. 2500 szlovák népdalból 320-ról állapította meg, hogy pontos magyar átvétel, további 90 pedig valamilyen mértékben torzított, de szintén egyértelműen magyar eredetű.³³ Azt is fontosnak tartotta kiemelni, hogy ez az erős befolyás teljesen spontán átvétel volt, nem valamiféle erőszakos „magyarosítás” eredménye.³⁴ Így ír a szlovák népdalkincs magyar vonatkozású darabjairól, valamint az új stílus elterjedéséről:

„Az újabb szlovák dalok főleg magyar eredetűek. Sokuk minden változtatás nélkül került át, mások a szlovák érzésvilágba beillesztve többé-kevésbé átalakultak, megint mások pedig – bár teljesen ismeretlenek magyar vidéken – azonnal elárulják magyar vonásaikat.”³⁵

„Ennek a zenei forradalomnak hatása nem szorítkozott kizárólag a magyarlakta földre: átcsapott tót, rutén, sőt az ország határán túl morva és talán galíciai területre is, ahol a fiatalság újabban – persze anyanyelvének szövegeire – szinte kizárólag a magyar új stílus dallamait használja...”³⁶

Megállapításait igazolja, hogy *A magyar népdal* c. könyvének példatárában számos dalnál jegyzi meg, hogy van tót variánsa.³⁷

Bartók a szlovák dallamokat a következőképpen csoportosította:

- 1) *autochton szlovák dalok*
 - a) *pásztordalok*
 - b) *egyres szokásdalok*
- 2) *magyar hatást mutató dalok*
 - a) *egyenes átvételek vagy csonkítás*
 - b) *magyar hatás alatt keletkezett dalok (pl. jellegzetesen magyar dallamsor-befejezés)*
- 3) *vegyes (gyakori a líd hangsor és a tercelő dallamok)*³⁸ – ezek, mint láttuk, hatással voltak a magyar anyagra. Bartók erre nem tért ki.

A magyar új stílus átvétele természetesen nem volt ennyire automatikus, volt néhány jellegzetessége. Módosították például a dallam szerkezetét: a jellemzően magyar ABBA-szerkezetet ABA vagy AABA formájúvá alakították, valamint alkalmazták a ritmusszűkítést, amiről már volt szó. A pontozott ritmust viszont változtatás nélkül vették át, holott az egyáltalán nem igazodott a szlovák szövegekhez.³⁹

Az ilyenformán megszülető szlovák népdalok gyakran szövegükben is hordoznak eltorzított, jelentésüket vesztett magyar szavakat, különösen refrénjükben („*čilagom, rad’agom, galambom*”; „*kišand’alom, ej*”; „*látod baba, látod baba*”; „*leva levele, ruzan dzerebebe, cuhaja*”).⁴⁰ A szöveget illetően megállapíthatjuk, hogy vagy valamelyik régi népköltési szövegüket éneklik az új dallamra,⁴¹ vagy újat költenek, esetleg lefordítják a magyart. Sőt, az is előfordul, hogy magyar szöveggel éneklik a teljes dalt, bár nem értik.⁴² Áj faluban és a szomszédos, szlovák lakosságú Falucs-kában például az történt, hogy a szlovákok nem tudtak szlovák nótához jutni, így rá voltak szorulva a magyarra.⁴³

Czambel Samu a századfordulón éppen abban látta kifejeződni a szlovák népköltészet egyediségét a többi szláv népével szemben, hogy ilyen intenzív kapcsolatban volt a magyarokkal.⁴⁴ Figyelemreméltó, hogy a szlovák népdalkiadványokban is utalnak a magyar befolyásra.

Nem lehet említés nélkül hagyni azt sem, hogy a szlovák népzene a műdalok is igen nagy hatással voltak.⁴⁵

Interetnikus kapcsolatok a folklór más területein

a) Epikus népköltészet

Itt elsősorban a nyelvi kapcsolatokról lesz szó, melyek természetesen a kulturális kontaktus hordozói.

A szlovák mesék nyelvi anyagát Pacsai Imre vizsgálta, és megállapította, hogy – a népdalokhoz hasonlóan – igen sok hungarizmust tartalmaznak. Különböző magyar kölcsönszavak („*tátoš*”; „*šarkan*”; „*bosorka*”; „*oriaš*”...), valamint állandósult mesei fordulatok tükörfordítása található ezekben a mesékben.⁴⁶ Egy másik tanulmány a mesék nyelvhatárokra való átjutását örökítette meg. Az itt élő kétnyelvű mesemondók közvetítik egyik vagy másik etnikum népköltészeti alkotásait a másik nép közönsége felé, egyben szűrő funkciót is ellátnak.⁴⁷

A csehekkel (huszitákkal) való érintkezésre is van példa, itt elsősorban helynevek és ezekhez fűződő mondák alkotják a közös folklóranyagot.⁴⁸

b) Jelesnapi és dramatikus népszokások

Ezt a témát csak érintőlegesen tárgyalom, hiszen nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de valamennyire összefügg a zenével, és jól példázza a két nép közti kulturális kapcsolatok sokszínűségét. A néprajzkutatók a Felvidék több népszokását vizsgálták interetnikus összefüggésben. Ezek egy része szlovák eredetű.

A *virágvasárnapi zöldág-hordás* a Zoborvidéken és a Nyitra vidékén szlovák átvétel. A kísérő ének szövege hol teljes egészében le van fordítva szlovákról magyarra, hol pedig egyes sorok az egyik, mások a másik nyelven hangzanak el.⁴⁹

Hasonló a helyzet a *kiszehajtással*, amit valószínűleg szlovákok honosítottak meg Észak-Magyarországon már a török hódoltság alatt; a szokásban szereplő rongy- vagy szalmabábu szlovák elnevezése *Morena* vagy *kysel*.⁵⁰

A *vendiuszjárás* húsvét első vasárnapján történik, egy Zemplén megyei faluban gyűjtöttek erre vonatkozó adatot, és párhuzamba állítható a szlovák télkihordó ünnepekkel. Az erről szóló tanulmány szerzője a szlovák eredetet is felveti.⁵¹

További párhuzamok fedezhetők fel a *lucázás* szövegei közt, valamint a *Szent Iván napi tűzugrás* szokásában.⁵²

A dramatikus népszokások kutatásával foglalkozó Ujváry Zoltán is több ponton kimutatta a szlovák-magyar érintkezést. A magyarok körében ismert temetésparódiák a szlovákságnál is megvannak, itt az ítélező játékokhoz kapcsolódva; ez utóbbiakra szintén van példa a magyar anyagban. A farsangi maszkos alakoskodásnál felbukkanó zsánerfigurák terén is vannak átfedések a két etnikum közt.⁵³

(A verses folklórműfajok nyelvek közti vándorlására ugyanígy van példa, bár ez talán nem olyan egyértelmű, mint a prózáé).⁵⁴

Összegzés

Írásomban megkíséreltem bemutatni a szlovák és a magyar folklór egyes területeinek kölcsönhatását, különös tekintettel a zenére és az ehhez kapcsolódó szöveges anyagra. Bartók és Kodály alapkonceptiójának bemutatása mellett az újabb, publikált kutatások eredményeinek felhasználásával próbáltam árnyalni és összefoglalni mindazt, amit a két etnikum egymásra gyakorolt zenei hatásáról tudunk.

JEGYZET:

- 1 Käfer 1976: 295., Kodály 1973: 61.
- 2 Manga 1973: 218-219.
- 3 Gunda 2000: 172-178.
- 4 MNL V: 60.
- 5 Bartók 1924., Bartók 1952., Bartók 1966.
- 6 Szomjas-Schiffert 1981: 28.
- 7 Szeberényi 1866: X.
- 8 Kálmánfi 1976: 102.
- 9 Kodály 1973: 61.
- 10 Pl. Bartók 1924: LXVII., Bartók 1952: 11.
- 11 Bartók 1952: 7.
- 12 *ritmusszűkítés*: ha valamely várható ritmus helyett annak összevont alakja lép fel. (Szabolcsi-Tóth 1965.)
- 13 *terc szekvencia*: háromhangonkénti ugrás. (*szekvencia*: valamely motívum más hangfokon való ismétlése) (Szabolcsi-Tóth 1965.)
- 14 Vargyas 1990: 129., Bartók 1924: LIV.
- 15 Sonkoly 1958.
- 16 *lid kvart*: a diatonikus hangsor emelt negyedik foka, ill. a lid hangsor első és negyedik foka közti távolság. A tiszta kvart meghonosodásával elhomályosult (Szabolcsi-Tóth 1965.)
- 17 Tari 1985.
- 18 Vargyas 2000: 67.
- 19 A többszólamúság kérdését érinti ugyan Kodály (Kodály 1992: 399.), de nem a magyar anyagra vonatkozóan, és eleve kizárja az esetleges német eredetet. – „A német szeret legalább két szólamba énekelni: a magyar soha, az ötfokú rendszer erre nem is alkalmas” (Uo.: 395.)
- 20 Szabolcsi 1955: 16.
- 21 Szomjas-Schiffert 1981: 33.
- 22 Uo.: 27.
- 23 Vargyas 1959: 5.
- 24 Szomjas-Schiffert 1999: 140-152.
- 25 Manga 1946: 53.
- 26 Békefi 1978.
- 27 Manga 1943.
- 28 Kodály 1973: 61.
- 29 Gunda 2000: 173.
- 30 Bartók 1952: 7., Kodály 1973: 60.
- 31 Vargyas 1956: 271.
- 32 Melich 1939., valamint Ujváry 1975.
- 33 Bartók 1952: 13., Manga 1973: 244.
- 34 Bartók 1966: 489.
- 35 Bartók 1966: 488.
- 36 Bartók 1924: XLV.
- 37 Bartók 1924.
- 38 Bartók 1966: 490-491.

- 39 Bartók 1952: 9.
 40 Bartók 1952: 38.
 41 Bartók 1952: 11., Kálmánfi 1973: 22.
 42 Vargyas 2000: 67.
 43 Uo.
 44 KÄFER 1976: 303.
 45 Bartók 1952: 14.
 46 Pacsai 1999.
 47 Banó 1948.
 48 Ferenci 1963.
 49 Manga 1976: 153.
 50 Manga 1969.
 51 Erdei 1982: 622.
 52 Manga 1973: 230., 240.
 53 Ujváry 1990.
 54 Paládi-Kovács 1982., Réthey-Prikkel 1998.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Ág Tibor (1974): *Édesanyám rózsafája. Palóc népdalok.* Pozsony.
 Ág Tibor (1979): *Vétessék ki szóló szívem.* Szlovákiai magyar népballadák. Budapest.
 Ág Tibor (1999): *Az Aranykert muzsikája. Csallóközi népdalok.* Pozsony.
 Banó István (1948): *Szlovákul hallott mese magyar elmondásban.* *Ethnographia* (LIX): 117-120.
 Bartók Béla (1924): *A magyar népdal.* Budapest.
 Bartók Béla (1952): *Népzénék és a szomszéd népek népzeneje.* Budapest.
 Bartók Béla (1966): *Bartók Béla összegyűjtött írásai I.* Budapest.
 Békefi Antal (1978): *A köfjejtők dallamos munkarigmusai és jelzőkiáltásai.* *Ethnographia* (LXXXIX): 388-425.
 Erdei Sándor (1982): *Vendiuszjárás és analóg szokások a magyar, a szlovák és az ukrán néphagyományban.* In: Balassa Iván–Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére.* Debrecen: 621-626.
 Ferenczi Imre (1963): *Huszita emlékek és néphagyomány. Műveltség és hagyomány* (V): 107-130.
 Gunda Béla (2000): *Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok.* In: Szekfű Gyula (szerk.): *A magyarság és a szlávok.* Budapest: 165-184.
 Käfer István (1976): *A szlovák népköltészet magyar recepciójának néhány kérdése 1918-ig.* In: Kósa László–Krupa András (szerk.): *Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia.* Békéscsaba – Budapest: 295-311.
 Kálmánfi Béla (1973): *Rozmarin zeleny. Slovensky folklór z okolia Esztergomu.* Budapest.
 Kálmánfi Béla (1976): *Szlovák népballadák Esztergom környékéről.* In: Kósa László–Krupa András (szerk.): *Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia.* Békéscsaba – Budapest: 93-103.
 Kodály Zoltán (1973): *A magyar népzene.* (A példatárat szerk.: Vargyas Lajos). Budapest.
 Kodály Zoltán (1992): *Magyarság a népzében.* In: Szekfű Gyula (szerk.): *Mi a magyar?.* Budapest: 379-418.
 Kósa László (1979): *Rozmaringkoszorú. Szlovákiai tájak magyar népköltészet.* Bratislava. *Magyar Néprajzi Lexikon I-V.* (1977-82). Főszerk.: Ortutay Gyula. Budapest.
 Manga János (1943): *Zoborvidéki lakodalmas énekek.* In: Gunda Béla (szerk.): *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára.* Budapest: 195-212.
 Manga János (1946): *A Kánai menyegző változatai.* *Ethnographia* (LVII): 49-64.
 Manga János (1969): *A magyarországi „kiszehajtás” történeti rétegei.* *Az MTA I. Osztályának Közleményei* (XXV), 113-142.
 Manga János (1973): *Magyarországi szlovákok. Népi Kultúra – Népi Társadalom VII:* 211-249.
 Manga János (1976): *Virágvasárnapi zöldág-hordás a magyar és a szlovák nyelvtérületen.* In: Kósa László–Krupa András (szerk.): *Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia.* Békéscsaba–Budapest: 145-168.
 Melich János (1939): *Adalékok a magyarországi hídjátékokhoz.* *Ethnographia* (L): 90-111.
 Pacsai Imre (1999): *Magyar-szlovák kulturális és nyelvi kapcsolat jegyei a szlovák népmesékben.* *Magyar Nyelvőr:* 310-322.

- Paládi-Kovács Attila (1982): *Cseregyermek. Népi kapcsolatok és nyelvtanulás a régi Gömörben. Kortárs* (2): 312-316.
- Réthey Prikkel Miklós (1998): *Magyar rímek szlovák bölcsőben.* In: Eperjessy Ernő–Grin Igor–Krupa András (szerk.): *Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében.* Debrecen–Békéscsaba: 489-498.
- Sonkoly István (1958): *Tercváltás jelenségek népzeneinkben.* *Ethnographia* (LXIX): 595-608.
- Szabolcsi Bence (1955): *A magyar zenetörténet kézikönyve.* Budapest.
- Szabolcsi Bence–Tóth Aladár (1965): *Zenei lexikon I-III.* Budapest.
- Szanyi Mária (1974): *Kölcsönhatások egy magyar és egy szlovák népcsoport harmincéves együttélésében.* In: Kósa László–Krupa András (szerk.): *Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia.* Békéscsaba–Budapest: 186-194.
- Szeberényi Lajos (1866): *Tót népdalok. A hazai nem-magyarajku népköltészet tára.* Ford.: Szeberényi Lajos, Lehoczky Tivadar, Törs Kálmán. Pest: Kisfaludy-Társaság.
- Szomjas-Schiffert György (1978): *Az új stílus (rondó forma) kifejlődése a magyar és a cseh-morva népzeneben.* *Ethnographia* (LXXXIX): 23-93.
- Szomjas-Schiffert György (1981): *Rokon dallamok a magyar, a cseh és a morva népdalkincsben.* *Ethnographia* (XCII): 27-58.
- Szomjas-Schiffert György (1999): *Hajnal vagyon, szép piros... Énekes virrasztók és órakiáltók.* Pozsony.
- Sztareczky Zoltán (1959): *Kékedi népdalok.* Miskolc.
- Tari Lujza (1985): *Recens szlovák népzenei hatás és a líd kvart használata a Mezőség hangszeres népzenejében.* *Ethnographia* (XCVI): 93-105.
- Ujváry Zoltán (1975): *Varia folkloristica.* Debrecen.
- Ujváry Zoltán (1990): *Dramatikus népszokások interetnikus kapcsolatai a Kárpát-medencében.* *Népi Kultúra – Népi Társadalom* XV: 231-248.
- Vargyas Lajos (1956): *A duda hatása a magyar népi tánczenére.* *Az MTA I. Osztályának Közleményei* (VIII): 241-291.
- Vargyas Lajos (1958): *Dallamegyezések magyar, szlovák és morva balladákban.* *Néprajzi Közlemények* (IV/4): 3-7.
- Vargyas Lajos (1990): *Magyar népzene.* In: Hoppál Mihály (szerk.): *Magyar Néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék.* Budapest. 5-184.
- Vargyas Lajos (2000): *Egy felvidéki falu zenei világa – Áj, 1940.* Budapest.

Nagy Márta: Gyökerek

Epilógus

*Melyet szerzett elválásuk
esztendejének utolsó napján*

Szerelemmel tartottalak,
puha szóval takartalak:
csöndjeimből fecsértél.
Semmi felé taszítottál,
hűből ketté szakítottál:
magam rossz társává tettél.
Szép vágyamat elvetélted,
igazam megfeszítetted:
hitemből levetkeztettél.

*

De mit hagytál, elég lesz,
egy világ ékítéséhez!

Négy haiku

G. F.-nek

Csobban a csöndben:
a hold fénymagokat szórt
miránk az éjjel.

Aranyló a nyár.
Cirpelő éj holdja
még nálad talál.

Elfonnyad a hold,
és vére hull az ágnak.
Többé nem várlak.

Terád találtam,
magamba feledkezve.
Kell most egy kis csönd.

Triptichon

I.

Kitakarítottam.
Kupacba dobtam
tavalyi pókhálót, lelki törmeléket.
Vágyamat is leporoltam.

Bennem minden tavaszt képzels,
a napokban benézel.
Úgy ígérted.

II.

Hosszú órák jönnek,
alkonyt szövő árnyak.
Csöppje hull a csöndnek:
csak estére várlak.

III.

Kattan
a zár.
Nyomaid
vigyázzuk:
én,
és a Csönd.

Címtelen búcsú

Ígéret voltál,
én igaz szándék,
s e néhány sor tán
késő, rossz ajándék
annak,
ki beváltatlan maradt.
Ne szabadkozz!
E néhány szó már
Nem tavaszt hoz.
Nincs zűr,
nem rág a bánat, és
nem leszek ki kiátkoz,
hisz nem maradt
nagy úr utánad,
legföljebb egy hiátus.

SALAMON NÁNDOR

Nagybányától Egerig – és?

Portré Kozma István festőművésze-ről

Az elmúlt másfél évtized képzelt – mert ilyesmi nem létezik! – kiállítási statisztikáit „böngészve”, sűrűn találkozhatunk Kozma István „nagybányai származású festőművész” nevével. Miközben – áttelepülését követően – már a harmadik helyen ütötte le sátorfáját, rendezte be soros műtermét, szokatlan megszállottsággal szervezi sorozatban önálló kiállításait szerte az országban, de Európában is. Galériákban, múzeumokban, aukciókon látva áradó, ám igényesen megoldott, sajátos színt, hangot megütő festményeit, óhatatlanul kíváncsivá tesz. Színes meghívóin, plakátjain, katalógusai címdalán kitartóan ragaszkodik a hittelt, meggyőződéssel vállalt, használt, fent idézett titulushoz. Nem mulasztják el kiemelni ezt a róla szóló, író minden rendű, rangú szónokok, tollforgató beavatottak sem.

Ki is hát a képeiről, jellegzetes kalapja karimája alól, modelljei mögöl kitekintő, jelenleg Egerben élő művész?

Sok év múlt el azóta, hogy neve fölbukkant nálunk. A centenáriumát ünneplő Magyar Iparművészeti Múzeumban a Nagy István erdélyi nyomdokait kutató Solymár István rendezett tárlatot rézdomborításáiból 1972-ben. A fiatal iparművészt Borsos Miklós mutatta be a hazai publikumnak. A folytatás azonban elmaradt. Olykor, mint „román” művész, bekerült egy-egy budapesti „nemzeti kiállítás” válogatásába, de még az utazás is nehézségekbe ütközött. Az 1990-ig terjedő évtizedek alatt sokoldalú, eredményes munkát végzett és építette életművét. 27 évi nagybányai alkotómunka után hagyta hátra fél élet tárgyi és művészi hozadékának nagy hányadát, hogy most már határon belül folytassa szabadabb légkörben – mint vallja – a „szolgálatot”.

Pályafutása modellezi a kisebbségi létből kitömi akaró, feltörekvő tehetség akadályokkal terhes sorsát. A „hozott anyag” mellé társult jó testi-lelki tulajdonságok, meg néha egy kis szerencse azonban segítette haladásában.

Kozma István: Önarckép

„Alapozás”

Kozma István 1937-ben Szatmárnémetiben született, de gyökeres nagybányainak tartja magát. Három esztendősen két testvérével költözött a családja a bányavárosba, ahol apja jól fizető géplakatos állást kapott. A magyar festészet bölcsőhelyének fényei akkor már kihunytak, az ott élő festők erőiket egymásnak feszítve, civódtak. Minderről még semmit sem tudott, a cseperedő gyermek emlékezetébe „még a magyar lelket őrző” élet vésődött. „Sovinizmusnak nyoma sincs, a románok is magyarul beszéltek. Olyan csillapodott volt a légkör, de érzékelhető a szegénység. Polgári arculatát a hatvanas évek elejéig nagyjából megőrizte a város. Akkor látott jellegének megváltoztatásához a román nacionalizmus. Környezetpusztító ipart, teljesen idegen népelemet telepítettek, toronyházakat emeltek. Németh László szülőháza helyére pártházat építettek” – idézi a távoli múltat. Az apa életviteléből fakadóan a gondok a Kozma-családban is fel-felütötték a fejüket, de rendszeren járt óvodába és iskolába. Az ötödik osztály rajzórán „fertőzte meg” a rajzolás-festés mágiája – örökre. Első rajztanára Makkai Piroska volt. A művészeti szakközépiskolába Nagy Oszkár és Balla József felvételiztette. Kezdetben „az utolsó nagybányai”, Csíkos Antónia tanította, majd a „szocreál”-ban „jeleskedő” Agricola Lídia és Weith László, akikre főként rajztudásuk miatt emlékezik jó szívvel. A városban nyitott szemmel járkáló fiú figyelmét nem kerülték el az utcán állványuk mögött álló festőművészek. „Nagyszerű hangulat volt még akkor Nagybányán. Még sértetlenül látszott a város sziluettje. Tiszta volt a levegő, virultak a gesztenyefák, tölgyesek” – színezi a képet az emlékezet. Ziffer Sándor képeinek „egyéni varázsa” (Muradin Jenő), akit később példaadó mesterének választott, elbűvölte. Mély benyomást gyakorolt rá Nagy Oszkár átszellemült festésmódja, témaválasztásának megállító ereje. Csíkos Antónia nagy tudásával, jó pedagógiai érzékével készítette bámulatra. Tőle tanulta meg a tusrajzolás technikáját, a fák ábrázolásának módszerét. Ragaszkodását az idős hölgyhöz főiskolás éve alatt is megőrizte.

Felkészülésében az első zavar akkor keletkezett, amikor megszüntették a művészeti iskolát. A növendékeket szétszórták Jassiba, Temesvárra, Kolozsvárra. Kozma a marosvásárhelyi intézetben folytathatta tanulmányait. „Itt talákoztam a székelységgel. Csodálatos népcsoport, csodálatos emberek a magyarságon belül. Megismertem kultúrájukat, jellegzetes mentalitásukat, összetartásuk erejét” – emlékezik a hajdani növendék. A mintegy kétszáz tanuló szakmai munkáját nagyszerű, a művész pályán emlékezeteset alkotó tanárok irányították. A Kultúrpalotában berendezett műteremben az elméletileg és gyakorlatilag felkészült Nagy Pál, Barabás István és a párizsi Julian Akadémián is tanult kitűnő akvarellista, Bordi András volt rá nagy hatással. A vakáció alatt festette meg első önarcképét, amely kivívta Nagy tanár úr és a társak elismerését.

A kolozsvári akadémián

Érettségi után a kolozsvári művészeti akadémiára jelentkezett. Hiába teljesítette a követelményeket, a nemzetiségi származásra alapozott kvótában „nem jutott helye”. A következő évben, esélyeit mérlegelve, a festészet helyett a textilművészeti karra jelentkezett és sikerrel felvételizett.

Kolozsváron is megkezdődött már az erőteljes „románosítás”, de még működött a magyar egyetem, pezsgett a szellemi élet, tartotta magát a polgári életforma. A főiskolán is elviselhető volt a légkör, sokat tanultak egymástól a vidéki iskolákból érkezett, eltérő szemléletű és felkészültségű hallgatók. A nagyváradiak például nagyon alapos, realista rajztudással érkeztek, de alig léptek később tovább. A legjobb rajzolóknak viszont a szobrászokat látta, tőlük lehetett tanulni. Neves tanároknak itt sem volt hiány. A művészi rajzot a tragikus sorsú Kádár Tibor tanította szuggesztív erővel, szabad gondolkodásra, nyitottságra biztatva a művészjelölteket. A textil tanszéket vezető Bene József engedékeny, „vonalas” mester volt. A tanársegédi státuszban alig megtűrt Szervátiusz Jenő krokizást oktatót meggyőző határozottsággal.

Nagybányán

Tanulmányait textiles, festőművész, rajztanár képesítéssel fejezte be. Nyert egy ösztöndíjat is, de nem engedték tanulmányútra. Bonyodalmak támadtak a diploma megszerzését követő „elhelyezés” körül is. Eredetileg Nagyváradra irányították, de az elosztó bizottság és a „hivatalosok” nem jutottak dűlőre. Nagybánya is „utána nyúlt”, ahol 21 évesen, 1958-ban jelentkezett először tartományi kiállításon, egyebek mellett Vida, Ziffer, Agricola, Mikola András, Balla József társaságában. Végül a népművészet iránt fogékony, politikai befolyással bíró Vida Géza hívta „haza” egy népművészeket foglalkoztató szövetkezet tanácsadójának. Az elismert szobrász beavatta mestersége „titkaiba” s vállalta a kezdő művész első kiállításainak megnyitását.

A biztos állás többféle előnnyel járt. Munkája részévé vált, hogy behatóan foglalkozhatott az avasi, máramarosi népművészettel. Ez egybevágtott a folklór iránti érdeklődésével s mintegy megtermékenyítette több műfajra kiterjedő alkotómunkáját. Így vallott erről: „A népművészettel tudatosan foglalkozom. Nem a népművészeti elemek pontos lemásolása érdekel, hanem a stílus tisztasága, szerkezeti felépítése és ennek lényege, őszinte humanitása, robosztus formavilága” (Solymár István előszava). Feltérképezte a fazekas, fafaragó, szövő, gyékényfonó hagyományokat. Munkára buzdította a mesterségüket már-már feladó, feledő falusi mestereket. Jól hasznosította kapcsolatteremtő képességét a műhelyek alapításában, a piackutatásban, a szövetkezetek szervezésében, működtetésében. A népművészeti iparrá alakult tárgykészítés sok száz ember megélhetését biztosította. Kis szériában készült munkáik külföldön – Keleten és Nyugaton – is sikert arattak. Kozma 27 évig – 1963-1990 között – vezette ezt a különös manufaktúra-hálózatot, „népi iparművészeti vállalkozást”. Természetesen érzékelte az előnyök mellett jelentkező, a forrás tisztaságát veszélyeztető hatásokat, de

Kozma István: Boglyák

terveivel, szakértelmével, befolyásával igyekezett megőrizni nemcsak a formák hitelét, hanem a népi kultúra hiteleségét is.

Aktivitása a párhuzamosan folytatott önálló alkotómunkában is érvényesült. Szép sikereket ért el az évtizedig szenvedélyesen folytatott fém (réz, bronz) domborításban. Monumentális, jeleket, jelképeket megformáló munkái „főleg díszítő jellegűek (...) csiszolt vagy eredeti kristályszerkezetet őrző kő- és ásványberakásokkal” (Gyöngyösi Gábor). A felhasznált motívumok erőteljes metamorfózis eredményeként új formai és tartalmi jelentésre tettek szert. „Olyan értékek zárkóznak bennük szigorú renddé, komoly alappá, mint tematikai gazdagság, árnyaltság a nyilvánvalótól a legfinomabb jelenségig; elmélyült anyagismeret, amely a mindenkori lényeglátástól a legapróbb felületi játékokig terjed; a megoldási lehetőségek bő skálája” (Balázs Imre). Fazekasként fekete kerámiát készített, amelyeket – jegyzi meg enyhe gúnnyal – „a románok rögvest a dákokkal hoztak kapcsolatba”. Textilben megálmodott terveit a szövetkezet szövőnöi tették át anyagba. „Szőnyegek (...) torontáli technikával, növényi festékekkel festett szálakból készülnek, (...) öthet színből tevődnek össze, s megpróbálják visszaadni a népviselet forma- és színvilágát is” (Gyöngyösi). Ugyancsak foglalkozott az üvegfestés kérdésével. Alapvetően mégis a festészet határozza meg pályáját, amelyet akkor sem adott föl, amikor másik műfaj kötötte le képzeletét, érdeklődését. Földije, a már idézett Gyöngyösi Gábor a hetvenes évek elején – amikor még javában domborításait kalapálta! – a nagyhírű nagybányai festészet „szellemi örököse és folytatójaként” aposztrofálta, aki indulásától rendszeresen kiállított a városi, tartományi és országos romániai seregszemléken. Szerepeltek művei a hivatalos külföldi „nemzeti” tárlatokon: Prágában, Izraelben, Svédországban, az USA-ban, Kanadában, Németországban és Magyarországon. Egyéni tárlatait táguló körben fogadták be az erdélyi kiállítóhelyek, múzeumok. Névjegyét 1963-ban tette le régi-új otthonában. A Nagybányán indult sorozat állomásai Zilah, Kolozsvár, Brassó. Hazalátogatott több alkalommal szülővárosába, Szatmárra is műveivel. 1967-ben Csíkszeredán Zsögödi Nagy Imre szervezte, nyitotta meg tárlatát. Kapcsolatukra emlékeztetnek azok a rézdomborítások a zsögödi házban, amelyekről Takács Tibor költő emlékezik meg útijegyzetében: Olyannyira jellegzetesek, hogy „csakis a nagybányai Kozma István művei. Ugyan ki másé?” – írja. Kiállított „álmai” városában, Nagyváradon és Bukarestben és másutt.

Látszólag jól szaladt vele a szekér! Műtermében sokasodtak a hagyományos nagybányai tematikát megragadó képek. Még éltek, festettek néhányan – Ziffer, Csíkos, Mikola, Nagy Oszkár és mások! – a régiek közül, akiket megfigyelhetett munka közben. Akkor még csak kevéssé sérültek, változtak a hajdani lokális hangulatot, színeket és látványokat őrző utcák, épületek, patakpartok, ligetek és távolabbi bányászkolóniák. Kozma szinte az utolsók közé tartozik, aki még megtapasztalt, megélt és képpé formálhatott valamit a város karakteréből. „Tiszteletben tartotta a nagybányai iskola hagyományait, de elvei megkövetelték, hogy (...) egyéni meglátása érvényesüljön munkájában” (Ilia Mihály). Kezdetben az impresszionizmus, majd már egy erőteljesebb kifejezés eszközeit használta fel hagyományos nézőpontból felvett vedutáin, tájképein. Csak lassú léptekkel távolodott példaképeitől és alakította ki egyéni stílusát. Lényegi változás a hetvenes években figyelhető meg vásznain, de látványosabb fordulat csak áttelepülése után következett be.

Vándorúton

Mindezek ellenére, kitörési pontot keresett, mert egyre kevésbé érezte jól magát a szociálsoviniszta prés szorításában. Már 1967-ben megfordult fejében a távozás, az áttelepülés gondolata, de amikor döntésre jutott, öt esztendő tortúra várt rá. Végül családgyegetés indokával – felesége után jött! – megkapta az engedélyeket. Először Zsámbékon ígérkezett tanári állás, de nem őt választották. A már-már fátumként ismétlődő „emberi tényezőbe” ütközött. Mezőkövesd a következő állomása vándorlásának, amelynek népművészete, a matyó hímzés és viselet élénk színvilága megjelent festményein. Terveket, álmokat szövögetett, kiállításokat rendezett. (Az egyiket Beke György, Erdély újkori barangoló krónikása ajánlotta a helyiek figyelmébe.) Talán sokan még örültek is letelepedésének (mások meg „románnak” bélyegezték, nem tudván mit kezdeni aktivitásával) –, néhány esztendei „matyóföldi élet” után a távozás mellett döntött s Miskolcon rendezte be új műtermét. A Rákóczi-házban mutatkozott be 1999-ben kollekciónival, miközben egymást követték tárlatai a fővárosban és vidéken (Szeged, Hódmezővásárhely, Sopron, Debrecen, Szolnok, Győr stb.), Bécsben, Németországban, Svédországban (a svéd képzőművészek szövetsége tagjai közé választotta). Képeivel az országot járva, kereste azt a „helyet”, amely – ha nem is teljesen! – városképben, épületekben, tájban, hangulatban, szellemiségében, és a polgárok mentalitásában pótolni képes a régi Nagybánya és az erdélyi városok elhagyott valóságát. Különösen megragadta Sopron atmoszférája, de 2005-ben mégiscsak Egerbe költözött.

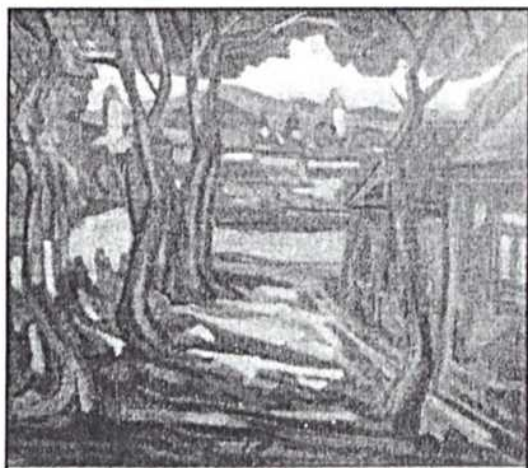
Már jóval előbb, 1998-ban bemutatkozott a városban, amikor kiállítása nyílt az Egri Galériában. Gyöngyösi szerint „Mezőkövesd Egerbe vitte Nagybányát”. A vonzalom gyökerei a múltba mélyedtek és összefüggésben vannak Ziffer Sándor pályafutásával, festészetével. Választott mestere ugyanis a város szülötte, s mostoha gyermekkoránál soha nem tért vissza szülőhelyére. „A százdombú Nagybánya (...) kebelére fogadta és táplálta. Ellátta javaival – tájaival elkápráztatta” –, festményei meg Kozmát, aki így mestere helyett érkezett újabb otthonába. Úgy vélte, a város bástyáival, hangulatos utcáival, tornyaival, szőlős lejtőivel, tetőkre kapaszkodó erdeivel, íves hátú hegyeivel talán feledtetni tudja az elhagyott „Édent”. Egyenlőre ugyan még emlékeiből „él”, de már felfedezhetők képein a „Zifferi látásmóddal” rokon egri motívumok, városrészletek, hangulatok. A „nagybányai származású festőművész” immár valóságosan is mestere „nyomdokaiba” lépett, összekötve Szatmár-Máramarost Észak-Magyarországgal.

Kozma István: Pénzverő utca

Festői világa

A pályakezdő művész törvénytörően eszményeket, példaadó irányokat és mesterreket választ első lépéseihez, hogy legyen később mit megtagadni, meghaladni – ha kellő erő birtokosa –, a maga útját megtalálni, bejárni. Kozma István számára eleve adottak voltak a választás lehetőségei. Szemléletének alakulását döntően befolyásolták a nagybányai hagyományok. A gyökerekhez nyúlt vissza. Nagy tisztelettel adózott a művésztelepet megalapító Hollósy Simonnak, felkutatta Máramaroszigeten elhanyagolt sírját, emlékjelet állított hamvai fölé. Nem véletlenül ismerhetők fel néhány korai munkáján a técsői mester közvetítette finom naturalizmus jellemző jegyei. Ám az erőteljesebben sugárzó Ziffer-szellemiség a főiskolai évek után rögtön büvkörébe vonta; de gondolkodását a tanulás éve alatt más korok eltérő irányzatai is megtermékenyítették. A kedvelt reneszánsz kor művészei közül különösen Dürert, Cellinit „szereti”. Nagy hatást gyakoroltak rá az impresszionisták és a Van Gogh, Gauguin, Cézanne „trió” festészete. Az „otthoniak” közül Zsögödi Nagy Imre bővérű festőiségét, Nagy Oszkár expresszív szín- és ecsethasználatát, témaválasztását tartja kiemelkedő értéknek. Képei kétségtelenül bizonyítják, hogy merített a szecesszió, a kubizmus, a Matisse-szal fémjelezhető fauvizmus és a bányai „neósok” kútfoiból is. A stílusok és rendszerek ható elemei fokozatosan alakították ki azt a képi egységet, amely ma már teljesen kiforrva jellemzi Kozma piktúráját.

Kozma István: Nagybányai táj

1911-ben *Nagybányai tájként*, szórt fényben festette meg a malom és a patak környezetét, és később is visszatért a témához. Kozma 1963-ban, más nézőpontból, erős szíkontrasztokat – kék, vörös, sárga, fehér – használva festette meg a kedvelt látványt. Jól érzékelhető feszültséget teremtett az összefüggő színes falak és a havas patakpart felhasogatott buckái között. Egy évvel később már szinte vonalrács szerkezetbe szorítva került vászonra ugyanezen tájrészlet, mintegy igazolva Szabó Júlia tételét: „A fauve tájkép vedutaszerűen topografikus, de színeiben végletesen mérész”. Hasonló metamorfózis számos kedvelt látképén is megfigyelhető. Az alkotási folyamat jó ideig egyértelműen a formák felbontása, elemzése felé mutat, de csak ritkán lépi át a tapintható, érzékelhető valóság határait s vált teljes absztrakcióba. A geometrizáló szándék ugyancsak végig vonul munkásságán, de érintkezési pontok figyelhetők meg az önberakásos üvegművészettel vagy a mozaikkal, de akkor sem

Az egyes fázisok és korszakok e képkavalkádban nehezen különíthetők el, még a datált művek is csak részben segítenek. Az egyértelműen látszik, hogy kezdetben (hatvanas évek) Ziffer Sándor téma- és színvilágát követi, de már e korai munkákon tovább mozdul. A megragadott formák kontúrjait, s ezzel a szerkezetet, a kompozíciót hangsúlyozza. Tiszta, keveretlen színeket – főleg a kék változatait! – átütő erővel rakja föl a vászonra. Nem készíti leltárt a látványról, az abból leszűrt lényegét alakítja át festői mondanivalóvá. Egy-egy téma átváltozásait jól szemléltetik a *Malomárok* variációi. Ziffer

szakít a látványcentrikus képfelfogással. Ugyancsak érvényes e megállapítás dekoratív egyszerűsítéseire, amelyek – textiles múltja alapján – megközelítik a hímzés-motívumok formai tisztaságát.

A változás csírái a hetvenes években határozottabban jelentkeznek. Szembetűnően távolodik az elsődlegesnek tekintett látványkövetéstől. Az új formák, a konstrukció uralkodik vásznain és nagy erővel már egy más minőségben ragyogtatja föl a bonyolult vonalháló szövevényére telepített, tisztán csengő, élénk színeinek harmóniáit. Bővül, gazdagodik témaköre, bár újra és újra visszanyúl a hagyományos motívumokhoz. A bányai részletek, a jellegzetes boglyák, a Virághegy, Kereszthegy kúpjai, a Híd utca, a Zazar-part fái, a hidak, a bivalyok, lovak, csendéleti motívumok rendre ismétlődnek, de szüntelen változó konstellációban. Egyetlen motívum nem hiányzik szinte soha képeiről, a református templom „gömbölyű fejű piros” tornya. Felmagasodik tájképein, betekint a műterembe, felbukkan a csendéletek háttérében és lendületes ívekkel megrajzolt női aktjai kísérelőjeként, már-már pajzán gondolatársításra csábító szimbólumként.

A kilencvenes években a női test ábrázolása válik uralkodóvá tematikájában, de nem a szigethegyek ösvényein siető, falvakban élő, állatokat őrző, szénát gyűjtő asszonyok a modelljei. Ezek a hölgyek a műterem csendjében „élnek”, mozognak, érzékenyen karcsú, lendületes vonalakkal megrajzolt alakjukkal ragadják meg a figyelmet. Ülnek, állnak, heverésznek, fának, bútoroknak támaszkodnak, hegedűvel játszadoznak, lóra pattanva, árkádiái tájak szereplőivé lényegülnek. Színesek, vonzóak, testük az élet lüktetését, hullámzó mozdulataik határozott életörömöt fejeznek ki. Megszépítik a festő teremtette világot. Alkalmat adnak a művésznek, hogy bizonyítsa: felkészült mestere a lendületes, kifejező vonalnak, a szárnyaló ecsetnek. Gyakran ábrázolja festményein a harlekint, a cifra ruhát öltő, csörgősipkás, hangszerén játszó bohócot. Önfeledten pengetik gitárjukat a manézsban, dobok között játszanak a számárnak vagy álmodoznak a soha be nem teljesülő szerelemről.

A hetven felé közeledő festőművész új pátriájában töretlen lendülettel dolgozik. Az életmű egésze s a műterméből kikerülő friss művek nem csillapuló munkaszünetéről tanúskodnak.

A mérleg megvonása nem egy „bemutató” írás feladata. Azt mégis leszögezhetjük – különösebb kockázat nélkül –, hogy festészete olyan kortársi jelenség, amely összekapcsolja a nagybányai hagyományokat – száz esztendő időködén át – az ezredforduló művészetével. Nemcsak „letéteményes”, hanem „továbbvivő”. Művészetében a hajdani alapítók, őrzők és újítók szelleme és vívmányai inkarnálódnak. Egyénisítő erejéből fakad, hogy a modern festészet jellegzetes közép-európai változatát teremtette meg, amely a tradíciókra épül, de olykor merészebbnek hat a nyugati rokontörékvéseknél.

Kozma István:
Nagybányai emlékek

PARDI ANNA

Az utas, ha Bartók

Az öszvér kikötve. Fülén lusta rovarok rajában
döng, donog a tér.
Két lefátyolozott prostituáltat, Turkniát és Fatnabánt
kísér két hivatalos személy.

A nők örülnek, hogy elhagyhatták utcáikat, melyeket
átlépni hatósági engedély kellett.
Énekeljenek – erre kérték a flegma, bajuszos rendőrök,
énekeljenek a messzi Európából jött idegennek.

Bartók arcáról veríték patakzott, de szemében
kérelhetetlen a fény,
a zene elemi tüneményeibe beavatódni Biskrában, a Szahara
szélén, mint Ipolyságban, Erdélyben, nemrég.

Kellett neki ez a nagy, kontinentális hajszolódás!
Cadixből átruccant az afrikai partra,
egy arab lebuiban egy órát ül, arab dallamot hallva,
s következő évben már gyűjtőutat szervez, a balga.

Az arab sejkék készséggel kirendelik szolgálóikat;
fezben, fehérben énekelnek a fiuk,
de Bartók asszonyi éneket is kíván hallani, s a mohamedán
nőknek idegen férfiakkal, ugye, tilos társalogni.

Így rendel ki két utcalányt a sejk, nagylelkűen, míg
Bartók öszvére kikötve a megmálházott térben; –
s lakodalmi énekeket zeng a két lány, igencsak különösen,
mintha titkos karavánút kanyarogna mindenki szívében.

Szahara, Szahara, virágének helyett homokéneket pergetsz,
sok fájó dallamot az egyetemes létbe.
S az a konok, idegen ott, a nemzeteken túli Bartók Béla
Turknia, Fatnabán keleties cifrázataiból

a máramarosi románok énekét kihallja.

SOLYMÁR JÓZSEF

A szurdokpüspöki regös cserkész: Pusztai János

*„Cserfakéreg bocskorunk,
Nyírfakéreg nadrágunk,
Ha szabad, becsoszogunk,
Haj, regő, rejtem!”*

Azok, akik eléggé elszántak és olvassák a jeles palócokat bemutató portrésorozatot (ha egyáltalán akad ilyen elszánt ember), a választott szubjektív hang „mián”, hőseim mellett az én emlékeimmel is megismerkedhetnek. Ettől a rossz szokásomtól most sem szabadulhatok. Eldicsekszem, hogy azon egyre fogyatkozóak közé tartozom, akik igaz, hogy csak látogatóként, de ott voltak az 1933-ban – világ-raszóló eseményként – megrendezett gödöllői nagy cserkésztalálkozón, azon a bizonyos Jamboree-n. Ekkor került be nyelvünkbe a dzsembori szó, és oly szívósan megragadt, hogy később Farkas Mihály néphadseregében a kiképző őrmester folyamatosan hangsúlyozta nekünk, az újoncoknak, hogy vegyük tudomásul, ez itt nem dzsembori.

Hogyan is kerültem Gödöllőre? Hát úgy, hogy a két világháború közt a vasutasok és családtagjai ingyen vagy csaknem ingyen utazhattak. Apám, a mátraballai állomásfőnök úr, úgy döntött, hogy nem csak a kilencéves Pisti fiát viszi el cserkészeket látni, hanem a három és fél éves Józsi gyereket is. Sajnos rossz napot választottunk, mert csaknem üres volt a nagy gödöllői park. A külföldi cserkészcapatok aznap Budapest nevezetességeivel ismerkedtek. Valami szervezési hiba miatt a rombuszformájú sapkát viselő lengyelek a táborban maradtak, s végül a sétatukon bóklászó látogatóknak ők tartottak egy tornabemutatót. Ennek során az egyik fiú felmászott egy magas póznára és odafenn derékszögben zászlót csinált a saját testéből. Az igazi élményt a kis Józsikának az jelentette, hogy a vasútállomáson kinyitották a kolléga családjának a királyi várót. Vörös bársony – vagy talán plüss – fotelek, kerevetek, aranyozott karfák és rojtok. Itt nemcsak Horthy, sőt még Ferenc Jóska és a szép Erzsébet királyné is üldögélt. (Valahol olvastam, hogy most felújítják ezt a királyi várót.)

Érthető, hogy amikor István bátyám cserkész lett, áhítattal próbáltam fel a klapját és nem győztem gyönyörködni a derékszíj liliomos, nehéz bronz csatjában. Aztán a cserkész jelszó így egészült ki: Légy résen, ugorj át a kerítésen! Majd a kamaszok világában a „Légy résen!” még egy pajzán értelmezést is kapott.

A háború elsodorta egyebek közt a cserkészmantikát is. Visszatekintve azt sem lehet tagadni, hogy a cserkészet irányítóinak egy része feledtetni akarta: egy angol főtiszt az alapító és a leventékkal versengve fúvatta a harci trombitát. Nagy versengés volt a különböző felekezetek között. Csak egy dologban értettek egyet: a

jelentős számban lévő zsidó cserkészek és cserkészcsapatok kiakóbbólintásában. Megszegve ezzel az alapvető cserkésztestvényt, miszerint a cserkész minden cserkésztestvérének tekint.

Amikor a fordulat éve táján pozdorjává zúzták hagyományainkat, nem a cserkésztestvének felszámolása volt számomra a legfájdalmasabb. Kicsit meg is lepődtem, amikor a múlt nyáron kedvelt falumba elkísért egy ügyesen fotografáló fiatalember és képet készíthettünk két cserkészruhás, csinos gimnazista lányról, akik épp egy közeli cserkésztestvényt meglátogatására indultak.

Megvallom, eszem ágában sem volt, hogy a cserkésztestvének történetéről valaha is egyetlen sort leírjak. Csakhogy nekem a már korábban bemutatott jeles palócok szerkesztőtársaim lettek. Jelen esetben Gaál Pista, aki egyszer csak átküldött egy újságcikket, a *Népszabadság* vasárnapi mellékletéből és megadott hozzá egy telefonszámot is. A *Bartók Béla XXI. század Magyarországon* című cikket Vitányi Iván írta, aki a Parlamentben a szocialista politikusok padsorában ül, s aki nehéz időkben is igyekezett becsülettel szolgálni az igazi értékek érvényre juttatását.

Bartók és Kodály elfogadtatásával kapcsolatban így ír Vitányi: „...csak viszonylag kis társadalmi csoport vállalta Bartókot. Elsősorban a városi zeneértő értelmiség, akik alig tették ki egy nagyobb koncertterem közönségét. (Galilei Kör, Huszadik Század, stb.) Azok, akik szerették Adyt, és a zenéhez is megvolt az affinitásuk.

A helyzet a harmincas években kezdett változni. Elsősorban annak a szellemi mozgolódásnak a következtében, aminek a népi írók mozgalma csak a jéghegy kiálló részét képezte. Bartók (és Kodály) felé is elsősorban etnikai-népi-nemzeti oldalról közeledtek. Nem Veres Péterék teremtették meg ezt az irányzatot, megvolt némileg korábban is. A népdalozást a regös cserkészek kezdték már a húszas években. Számuk évről évre nőtt, elérte a 10–20 ezret, ami az évek során százezret is kitett. Kialakulóban volt egy másfajta középosztály. Politikailag nem egységes, de mindenestre fogékony valamilyen változás iránt. Bartók és Kodály művészetének tehát lassan közönsége lett a fiatalabb évfolyamú értelmiségiek között is. Elsősorban a népdal felől közeledtek hozzájuk. Zömmel azokat a műveiket fogadták be, amelyekben ez közvetlenül megnyilatkozott.”

A regös cserkészeknek ez a balról jövő méltatása oldalba vágott, zavarba ejtett. Valami baj lehet a már megcsontosodott világképemmel. De ha így is lenne, vajon az én feladatom-e, hogy utána járjak ennek az információnak? És egyáltalán, a jeles palócok között helyet kell-e szorítani egy számomra ismeretlen öregúrnak, felhívjam-e ezt a Pusztai Jánost, akinek a telefonszámát Gaál Pistától megkaptam?

Nem kapkodtam el a dolgot. Rühelli Jónás a próféataságot – ahogy ezt Babits oly szépen megírta. De aztán eszembe jutott, mekkora élmény volt, amikor még az antinál is antibb világban a bátyám a *103 magyar népdal* című füzetecskét hazahozta és így kellett megismerni az Ázsiából hozott dallamot, a már ráragasztott új szöveggel:

*„Fúj, süvölt a Mátra szele,
Ingem, gatyám lobog bele,
Szeretóm is elhagyott már,
Rabságba vitte a tatár.”*

(Hát ez a szöveg sem tegnap keletkezhetett...)

És Vidróczky, akinek a nyája csörög-morog a Mátrában, és az a bizonyos szomorú féltékenységi jelenet Pintér Pistával („Hallottad-e Vidróczky nagy hírét, Pintér Pista hogy levágta a fejét...”)

Hát bizony én úgy cseperedtem fel a Mátra völgyében, az én palóc falumban, hogy Vidróczky tragédiájáról senki nem értesített. (Ma már van Vidróczkynak kocsmája Bodonyban és jó pálinkát mérnek benne.)

Több hetes habozás után tehát felhívtam az 1921-ben született, Rákospalotán élő nyugalmazott vasútépítő barátunkat, aki három bevásárlásból visszamaradt szatyorban oly mennyiségű dokumentumanyagot vágott hozzám, hogy ki se látszotam belőle. Rám bízta, hogy tetszés szerint szemelgessek belőle.

Régi mániám, hogy egyszer össze kellene írni mindazokat a himnuszokat, indulókat, mozgalmi dalokat, amelyeket immár több mint hét évtized alatt megtanítottak velünk. A japán *Himnusz*tól a *Bunkócskái*g. Kitűnő történelmi lecke kerekednék így ki, amely talán jobban érzékeltetné a magunk mögött hagyott korszakokat némely tudálékosan megírt tanulmánynál. Lenne benne két leventeinduló mellett cserkészinduló is, s ez az utóbbi harcosságában nem maradna el amazokétól.

A pontos szövegre már nem emlékszem, csak foszlányok maradtak meg az emlékezetemben: „*Fiuk, fel a fejjel, a harsona zeng. Álljunk csatasorba, vidáman... Ez a harc a miénk, katonái vagyunk valahányan... Jó fegyverünk, izmos karunk... Amerre járunk, megterem a győzelem, a győzelem...*”

A cserkészzetben kezdettől nagy szerepe volt a közös éneklésnek, szavalásnak, színjátékoknak és a mókázásnak is. A magyar múlt feltárására is nagy hangsúlyt fektettek, eljutva egészen a rovásírásig. Ezeknek az igényeknek a kielégítésére szerveződött a regös-mozgalom. Kezdetben a különböző rangokat „táltosok”, „sámánok” töltötték be. Csak a fehér ló feláldozása maradt el. És ez a hősi ősiség kezdett egyre inkább átformálódni, megtöltődni igaz és értékes tartalommal. A regös cserkészek – Bartók és Kodály útmutatását követve – hamarosan meglelték a tiszta forrást. És ez az élmény oly erővel hatott rájuk, hogy közellenségnek nyilvánították *Schneider Fánit*. Lenézték azt, aki a korabeli slágereket dúdolta.

Kezdetben Karácsony Sándor csak egy szűkebb társasággal kereste az utat a falu ifjúságához, az iparos fiatalokhoz, a tanoncokhoz, de a regös-hadak ily irányba történő bővítése egyre tudatosabban történt, mint ahogy a visszacsatolt területeken a szórványban élő magyar fiatalok tudatos felkeresése is. A regös cserkészzet erejét mutatja, hogy 1942-ben a Besztercén megrendezett nagytáborban már nyolcszázan vettek részt. Ott volt például Jancsó Miklós filmrendező és Béres Ferenc, a később oly népszerű népdalénekes is.

A regös cserkészek nem érték be a nótázással. Előbb csak a dalokat gyűjtötték, de aztán a meséket, régi történeteket és a táncokat is. Szükségszerűen eljutottak a falusi társadalom, a gazdasági szerkezet tanulmányozásáig. Az általuk szervezett tábortüzekhez egyre nagyobb számban érkeztek a környékbeli vendégek. Itt, a népdalok, népi játékok és táncok mellett Petőfi, Arany, Ady, Móricz, Tamási Áron, no meg Szabó Dezső verseiből, írásaiból mutattak be részleteket.

A legnagyobb vállalkozás Kodály *Háry János*ának eljátszása volt, amelyre több regös cserkészcsapat is elszánta magát. Példájuk később is követőkre talált. Mezőkövesden – doktor Lukács Gáspár tanár úr kezdeményezésére – 1947-ben mi is bemutattuk a darabot. Én voltam a segédrendező és emellett a muszka silbakot is

alakítottam. Első szerelmem, Liptai Magdi – akit később külföldre sodort az októberi vihar – játszotta Örzsét, s kínozta a féltékenység, amikor Oberna Jancsi Hány Jánossal – nem egészen színpadi – csókot váltottak.

A regösök hatottak a falukutatókra vagy fordítva? Alighanem kölcsönös volt ez a hatás. A regös cserkészeknél nem ment ritkaság számba, hogy az ifjúkorból kinöve sem fordítottak hátat a mozgalomnak. Karácsony Sándor és Görffy István tanítványai közül többen jeles néprajzkutatóként tevékenykedtek tovább.

Nem tudom, hogy okosan szólok-e, de számomra Mikszáth után Szabó Zoltán, a *Cifra nyomorúság* írója mondta el a legtöbbet és a legérdekesebbet Görbeország népéről. Mondhatjuk-e véletlennek, hogy amikor a regösök az ország különböző pontjain hat falut megjelöltek alapos néprajzi és szociográfiai gyűjtés céljából, ezek egyike Tard volt. Aztán Szabó Zoltán megírta *A tardi helyzet* című könyvét, amelyben kimondta a feltételezést, vagy inkább a következtetést, hogy a matyó Mezőkövesd szomszédságában lévő falucskát palóc nép lakja.

Tanúsíthatom, hogy minden Mátraballán szerzett gyermek- és ifjúkori tapasztalatom szerint *A tardi helyzet*ben leírtak a mi falunkban szerzett élményekkel maradéktalanul megegyeznek. Szabó Zoltán egyébként rádióelőadásában és a *Magyar Nemzet*ben megjelent írásaiban is nagyra értékeli a regös cserkész falukutató, népi értékeket mentő és megőrző tevékenységét. A regösök az idő múlásával egy értékes kis csapatból népes, jelentős közösséggé növekedtek. Jellemező erre az a szerep, amelyet a „szomorú végjáték” idején gróf Teleki Pál szánt a regös cserkészeknek. Nem a mi dolgunk Teleki életútjának bemutatása, értékelése. Közismert tény, hogy a – morális okok miatt – tiltakozásnak szánt öngyilkossága után Churchill üres széket akart neki hagyni a béketárgyalásokon. Teleki számos más közéleti feladata mellett, évtizedeken át komolyan vette, hogy ő a magyar főcserkész és az ifjúság nevelésének, az eljövendő nehéz feladatokra való felkészítése eszközét látta a mozgalomban. Az egyre fokozódó hitleri agresszió, a birodalmi német eszmék hazai elburjánzásával – talán naiv módon – a regös cserkészek növekvő szerepvállalását próbálta szembeszegezni. Mint tudjuk, nem sok sikerrel.

Gondolom, nem én vagyok az egyetlen, aki úgy vélte, hogy a fasiszmus uralomra jutása, majd a front, s az a bizonyos felszabadításunk gyakorlatilag a cserkészmozgalom, s benne a regös cserkész alkonyát jelentette. Ám nem ez történt. A rombadőlt, kifosztott országban azonnal elkezdődött a cserkész csapatok újrászervezése, s már az első összeírásnál több mint 25 ezren voltak.

Az országos elnök az a Karácsony Sándor lett, aki már a két háború között is erős, pozitív hatást gyakorolt a mozgalom céljainak meghatározására, s szellemi és gyakorlati irányítója volt a regös cserkészeknek. Ha arra volt szükség, jeleneteket írt, s előbb mankóval, később két bottal is eljutott a tábortüzekhez. Képzett pedagógus volt, aki a gyermeklélektant bécsi és svájci egyetemeken tanulta. Az első világháborúban mindkét lábán megsebesült.

Ez az ember gyökeresen szakított a korábbi kegyeskedéssel. A *Magyar béke* című könyvében maga mondja el, hogy amikor Trianon után egy ideig még Kassán tanárkodott, elkeseredésében naponta lerészegedett, s egy alkalommal ittas állapotban kővel verte be saját iskolája ablakát. Ez a nyers őszinteség teszi hitelessé mondanivalóját. És ezzel a tiszteletreméltó nyíltsággal szól minden problémáról, méri fel például a lehetőségeket, hogyan éljünk békességben a körülöttünk élő

népekkel, nem hagyva ki a legkisebb létszámú ruszinokat sem. Írásaiban gyakorta felbukkan a humor, a derűs életbölcesség. Erre csak két példát emelek ki. Axioma szerű mondásai szerint: „Lábbal tiporja a törvényt az a lány, aki csúnya.” Vagy: „Az ifjak látásokat látnak, az öregek álmokat álmodnak.”

Mélyen vallásos ember volt, becsületes, tisztánlátó, s ugyanakkor nyitott az új gondolatok befogadására. Ennek megfelelően jól elbántak vele. Elvhűsége és erkölcsi szigora miatt politikailag gyanús figura lett. Végül teljesen kiszorították a közéletből. Ám, mivel mi vagyunk a temetések népe, érdemes felidézni, hogy egyik kedves tanítványa, Szathmáry Lajos, hogyan emlékszik meg arról, miként adták meg a végtisztességet a mellőzött, látszólag elfelejtett mesternek.

„Több ezer ember gyűlt össze akkor a Mező Imre úti temetőben, ahol Bereczky Albert püspök mondotta a gyászbeszédet. A szertartás után én Németh Lászlóval és Illyés Gyulával bandukoltam a sír felé. A behantolás után a tanítványok oda gyülekeztek a fejfa mellé, és – lesz, ami lesz – sorra énekelték Sándor bácsi kedves zsolttárait, vagy egy jó félórán át. S nekem nem volt bátorságom, hogy csatlakozzam az éneklőkhöz. Talán Batiz Dénessel bandukoltam a kijárat felé. Lehet, hogy ha nem keveredem az elején Németh Lászlóék társaságába, én is csatlakozom a tanítványokhoz. De hát ez csak magyarázkodás. Péter módjára viselkedtem, már csak ezzel az önváddal fogok meghalni. Ezt az árulást csak Sándor bácsi maga bocsáthatja meg nekem. Ebben azonban erősen reménykedem...”

Pusztai János erősen a lelkemre kötötte, hogy méltóképpen emlékezzek meg Karácsony Sándorról. Igaza van, Karácsony valóban rendkívüli ember volt.

Érdemes alaposabban megismerni a regös cserkészek helyzetét a „felszabadulás” után. 1946-ban – a megmaradás érdekében – taktikusan úgy alakították át a cserkészszövetség országos vezérkarát, hogy abban megfelelő kompromisszumkészség mutakozzék. Keresgélem az ismerős neveket. A tiszteletbeli elnökök között ott van a később letartóztatott Sík Sándor, a fehérreverendás pap költő, akinek néhány verse mélyen beleívódott a két háború közti diákok emlékezetébe: „Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld... Csak az anyám tudta, hogy királyfi vagyok... Kikből nem lesz se honfi, hős, e fiúkért valaki felelős.”

Az országos elnök, Karácsony Sándor mellett, társelnökként ott van Jócsik Lajos és Tamási Áron, de megkapta ezt a rangot a korábbi cserkész múltú Ortutay Gyula és Boldizsár Iván is. Az országos társadalmi vezető (a sajtó- és propagandaügyekkel is megbízva) dr. Göncz Árpád lett. Az országos intéző bizottság tagjai között találjuk az író Varga Domokost, az irodalomtörténész Kristó Nagy Istvánt és Klaniczay Tibort, a már emlegetett Béres Ferencet, a borsodi palócokról – *Este a fonóban* címmel – oly tartalmas könyvet publikált Lajos Árpádot. A regös cserkészek vezetőjeként helyet kap ebben a csapatban Morvay Péter, aki a rendkívül ízlésesen előállított *Regös Könyvtár* szerkesztője és írója is volt. És az országos intéző bizottság tagjai között találjuk Pusztai Jánost, aki nem kis feladatot kapott: a falusi cserkészek képviselőjét, szervezését és a cserkészek falvakban végzett munkájának irányítását.

Lévén a népi hagyományok őrzője, mindenkor és elsődlegesen a magyar vidék, a falu, a tanya vizsgálata volt a legfőbb feladata. A regös cserkészek világosan megfogalmazták ezt az elvet: nem azért megyünk a parasztokhoz, hogy adjunk, hanem, hogy kapjunk tőlük. Felismerték: azt az értéket tudják igazán megbecsülni, amit

nem készen kaptak, amit maguk kerestek és találtak meg. Ezért a feladatok közül a néprajzi gyűjtés került az első helyre.

Pusztai János, a fiatal vasútépítő a Mátra lábánál, a Zagyva folyócskától a szőlő- és gyümölcsstermelő déli lejtő felé vezető út kezdetén, Szurdokpüspökiben született. Pontosabban nem is ott, hanem egy Zagyvaszentjakab nevű helységben, amelyet később csatoltak a nagyobb szomszédhoz.

Mivel minden szentnek maga felé hajlik a keze, érthető, hogy a korábban gyakorta vándorló regös-táborok számára ekkor egy itteni domb vált a legalkalmasabb táborhellyé. A regös cserkészek fenn, a dombtetőn; egy kondányi disznó lenn, a völgyben.

A tréfát félretéve, a természet és a palóc falvak szépsége – benne Rajeczky Benjamin ciszter szerzetessel, egyházi- és népzene-kutatóval, Csohány Kálmánnal és a kis Gaál Pistával – biztosította a kívánt környezetet. Pusztai János volt itt a jó házigazda. Megadott neki, hogy kitűnő, tehetséges társak számára megteremtse a nagy kaland örömét. Egy életre elkötelezte magát a szép és nemes ügy mellett.

1947-ben – a tervezett négyszáz személy helyett, az érezhető megszorítások miatt – már alig többen, mint százan mehettek csak a magyar delegáció tagjaként a Franciaországban megrendezett cserkész világtalálkozóra. Mivel a jó szereplés volt a cél, ebben a csapatban nagy számban kaptak helyet a regös cserkészek. Alig több mint százan voltak, mégis – a világ 46 országából összegyűltek közül – a magyarok nyerték el az első helyezést. Egymás után kapták a meghívásokat és az utolsó fellépésükre közvetlen a hazaindulást megelőző percekben, a Garde l'Este pályaudvar előtt került sor. Azt is érdemes itt megemlíteni, hogy ezt a delegációt Rábay Miklós készítette fel. A fiatalabb olvasók kedvéért elmondom, hogy ő volt az, aki később az Állami Népi Együttest a világhírig vezette és hosszú éveken át ott is tudta tartani.

A diadalmasan hazatérő cserkészeket itthon egy igencsak másodosztályú hivatalnok fogadta. A sajtó nem vette észre az eseményt. Majd 1948, a fordulat éve meghozta a szomorú döntést: a cserkészek olvadjanak be az Úttörő Szövetségbe. A regös cserkészek is látszólag eltűntek a színről, de mint Rábay Miklós példáján is láthatjuk, továbbra is szolgáltak ott, és úgy, ahogyan a mostoha körülmények között megtehették. Nem csak a különböző népi együttesek szervezésében, működésében töltöttek be vezető szerepet, de ott voltak a rádió műsorában, s mindenütt, ahol a népdalt, a néptáncot művelni és megismertetni lehetett.

Ezen az úton továbbmenve alakult ki a táncház-mozgalom, röpiült a páva és szerveződtek a különböző citera- és más jellegű zenekarok. Joggal elmondhatjuk, hogy a ránk zúduló globalizációs szemét ellenére még mindig szép számmal vannak, akik számára fontos a népi kultúra ápolása, s ez jelentős mértékben a regös cserkészek egykori kezdeményezésének, sikeres tevékenységének köszönhető. Más kérdés, hogy közben eljárt fölöttünk az idő és a régi formájában aligha lehetne feltámasztani a hajdani regös mozgalmat.

De hol maradt a történetből Pusztai János személyisége, aki az adatgyűjtést magára vállalta? Alig vártam, hogy a 86 éves, Rákospalotán élő nyugdíjas vasútépítő úrral végre – számos telefonbeszélgetés után – személyesen is találkozhatnék, végre eljusson hozzám, s leüljön az ebédlőasztalunkhoz, a jeles palócok vallató székébe. Ő is ritkán mozdul ki hazulról. Feleségét ápolja, s akkor indul neki, ha palóc vagy cserkész eseményre hívják. Szurdokpüspökire meg Pásztóra különösen szívesen megy,

hiszen ott mindkét szenvedélye együttesen van jelen. Egyébként szívesen dalolgat, s a régi iratok rendezésével tölti idejét. Az egyik papíron például megtaláltam, mely népdalokat ajánlja Pusztai a gyerekeknek, aztán a fiataloknak, a meglett korúaknak, s melyek lehetnének az öregek kedvenc nótái.

Ültünk hát egymással szemben, két vénember, ahogy illik, kortyintottunk egy aprót a borospohárból, és vártam az élettörténetet, a vallomást. És János az első percekben megkérdezte, hogy ismerem-e egy bizonyos nótát és már dalolta is. Nekem ugyan olyannyira botfülem és fals hangom van, hogy még katonáéknál, újoncként is felmentésem volt énekből, de legalább a szövegeket tudtam, s erről tanúbizonyságot is tettem. Szurdokpüspöki regös cserkész barátom fontosnak érezte, hogy rajtakapjon, s igazából akkor örült, amikor olyan népdalt talált, amelyet én korábban nem ismertem.

Így ment ez mindaddig, amíg el nem fáradtam. Egyértelművé lett, hogy ez a ritka szerény ember igazából nem akar a saját személyére egy szót sem vesztegetni. Számára csak az a fontos, hogy a regös cserkészlet, s benne a szurdokpüspöki táborozások emléke – a palóc múlt részeként – mennél tisztábban megőrződjék.

Utóirat

Megvallom, a három szatyornyai dokumentációt, amelynek csak egy csekélyke részét használtam fel, nehéz szívvel adom vissza. Számomra ez a nem várt szeminárium megszívlelendő tanulságokkal szolgált.

Szégyen és gyalázat, de Rákosiék az utolsó csatlósról, bűnös népről, reakciósról, fasisztákról, narodnyikokról szóló fejtágítása, ha nem is volt sikeres, de belénk ültette a gyanakvást, az óvatosságot. Talán, ha nem Vitányitól és Gaál Pistától jön a figyelmeztetés – mint már említettem –, elzárkóztam volna attól, hogy e téma feldolgozását, bemutatását magamra vállaljam. Próbáljunk hát megszabadulni az előítéleteinktől, öregem is gyermekszemmel rácsodálkozni a világra. És hazánk kulturális térképén, Pásztó mellett tűzzünk ki egy zászlócskát a szurdokpüspöki dombtetőre is.

ÁGAS LEHEL

Lázhullám

Szikrából tűz ébred
égő magány száll vérre
örjög a déli rekkenő
tengerbe szédült láva
örvénye arcod sírja
sóvárog éji szembogár

nyújtózom árból, még ha
fojt is a láz indája
szikláidon szétporladok
könnyekké morzsolt óra
jósfellegekből néha
lábam elé szór kincseket

*lázhullám
támad partodon
tébláboldsz, megállsz
izzó szőnyegen
reszketve
sejtem, merülnél
szólításra vársz
túnnél csendesen*

testedre hurkol lüktető
övem, ma csillagzó karám
ölem, szét nem bontható
tűz lobog fejpántod mögött
dobol, míg felszántatunk
igékre friss fényt hullatunk

éden, valóság nélküli
talált álmokép, de
boldogságunk hirdeti
holnap rést nyit száz kapun
repít szárnyas estelen
kacagva szórjuk gyöngyeink

*én innen, te
onnan csomózol
hágcsót, mely kaján
létünk otthona
hullámzó
tűzár fölött
szívbe zárva már
törvény és csoda*

partot, sziklát hörpölő
tűzfolyamból képözn
terem majd új korszakot
sejtjeink boltozzák eget
jó reményünk szentelő
fél-szavakban botladoz

Madaram

Kalitkádiban selyem,
aranypor tolladon,
óhajaid lesem.
Mi szomorít?

Éneked cifrázom,
szárnyaid mintázom,
szemedbe rejtezem:
mér' nem boldogít?

Sért a szép oltalom,
madaram, jól tudom,
fogolyként szólalni
csurom fájdalom.

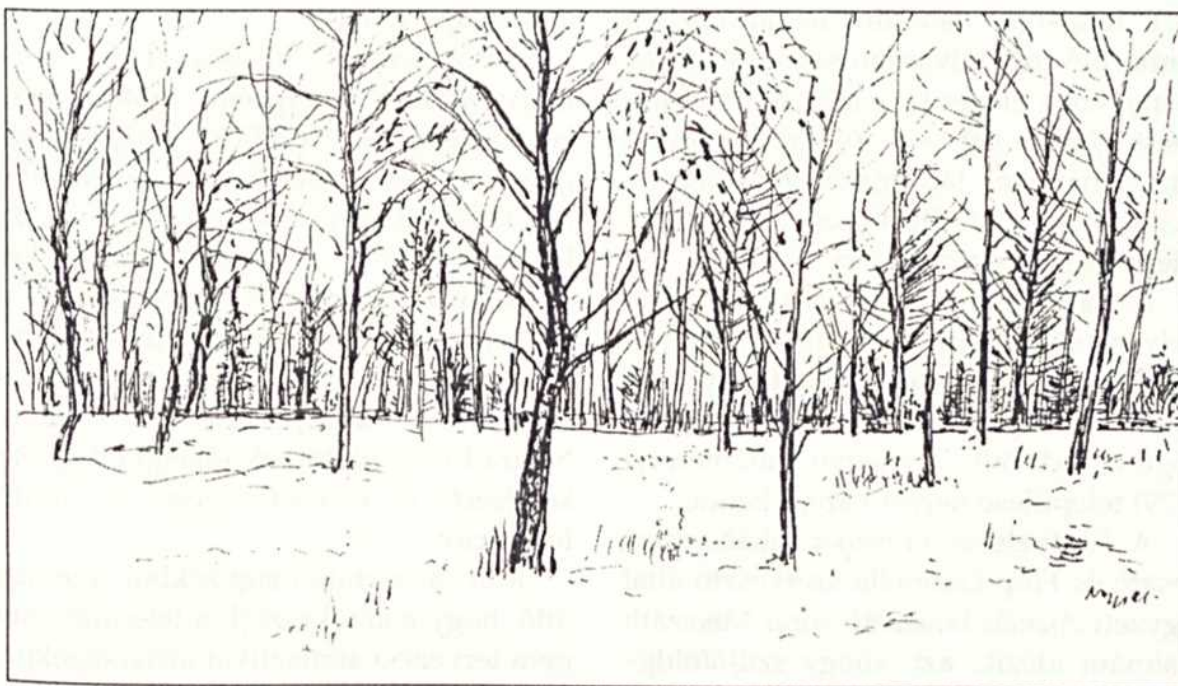
Odakint lakásod
lenne bár száz szoba,
szabadságod hona
igen mostoha:

ég helyett locska lom,
műsor és mű-barát,
fanyalgó vonzalom
kacagna rád.

Savakban fürdetett
maggal etetnének,
cikázó képjelek
vesztegetnének.

*Tenger színén sebbel-lobbal szálltam hajdanán,
nap-sziromból szőttem színes tollruhám,
ágakon lépdeltem, erdő volt az én hazám,
éneke hangjára lázadt a világ.*

*Szél sodrán felleget hasítottam hajdanán,
fényszálak festettek égő szivárványt,
gallyakon fészkeltem, tölgyfa levél-trónusán,
éneke hangjától lágyult a Halál.*

Nagy Márta: Erdő széle

BARÁTHI OTTÓ

Nógrád és szomszédsága mint „kincsesbánya”

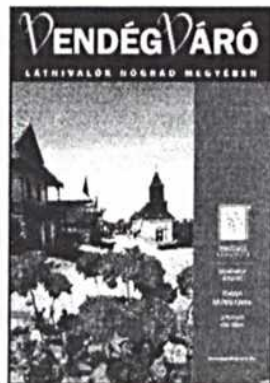
A VendégVáró sorozat *Látnivalók Nógrád megyében* című kiadványáról

A közelmúltban látott napvilágot a népszerű, Magyarország megyéit bemutató *VendégVáró* sorozat egyik legújabb darabja, a *Látnivalók Nógrád megyében* című útikönyv második, javított, bővített kiadása. Ahogy az egész sorozat, úgy a Nógrád megyéről szóló kötet első, 2000-ben megjelent kiadása – főszerkesztője dr. Csongrády Béla – is különlegességnek számított a hazai tájak szerelmesei körében.

Az első kiadás viszonylag rövid idő alatt eltűnt a könyvesboltok polcairól. Erre reagálva, valamint az időközben felmerülő és folyamatosan jelentkező igényeknek eleget téve a miskolci Well-Press Kiadó Kft. – a Nógrád Megyei Önkormányzat támogatásával – ez év májusában egy átdolgozott kiadással jelent meg a könyvpiacra.

A salgótarjáni Bányászati Kiállítóhelyen (Bányamúzeumban) a média előtt bemutatásra került kiadvány kedvező fogadtatásra talált. A bemutatón rögtön kiderült, a megye valamennyi (129) települése helyet kapott benne.

A Körtevényesi Erzsébet felelős szerkesztő és Filip Gabriella szerkesztő által jegyzett *Ajánlás* bevezető sorai Mikszáth Kálmánt idézik, azt, ahogy szülőföldjéről egykor feleségének, Mauks Ilonának áradozott: „...sok földet bejártam, de

csak mégis Nógrád vármegye tetszik a legjobban: hegyeivel, völgyeivel, egyenesre nőtt fáival; itt úgy látom, a füvek zöldebbek, a virágok illata édesebb, mint bárhol másutt a világon. Még a felhő is, mintha rózsaszínbe öltözne, mikor átsuhan felettük...” A nagy palóc lírai vallomása már a lokál-

patrióták fülében is jól cseng, ugyanakkor – ami jelen esetben a kiadvány és az általa idegenforgalmi célkeresztbe állított térség szempontjából fontosabb – plasztikusan jeleníti meg a szépséges nógrádi tájat, s így hatékony vendégcsalogató is lehet.

Az ízléses kiállítású kiadvány címlapján a tündéri szépségű, immár közel két évtizede az UNESCO Világörökségéhez tartozó hollókői Ófalu részlete – az előtérben pompázó piros muskátlikkal, a háttérben a tüneményes kis kápolnájával – látható. A borító belső és a kiadvány első oldalán települési névmutatóval ellátott és tájegységnevekkel kiegészített térkép található, amely Nógrád településeinek térségi elhelyezkedéséről és elérhetőségéről nyújt információt.

Már a tartalomjegyzékből szembe ötlő, hogy a szerkesztők a településeket nem tervezési-statisztikai kistérségekbe, hanem ún. kistérségbe integrálják, vagyis összesen öt nógrádi tájegység

nevével fémjelzett fejezetrészbe. A kiadvány a hatodik tájegységi – *Felvidéki utakon* című – fejezetében átlép az országhatáron és – a jószomszédság jegyében – Szlovákia egyik magyarlakta részére kalauzol. Így többek között a Mikszáth nyomán ismertté vált falvakba – Alsósztrégovára és Szklabonyára –, a füleki vár környékére, vagy éppen az egykor Szent Koronát őrző Ipolybalogra.

A *Hogyan használjuk a könyvet?* című útmutató tovább tudatosítja, hogy a szerkesztés alapelve az a tájegységi felosztás, amelyben a kistérségi természetföldrajzi sajátosságaik, másrészt megközelíthetőségük szerint, továbbá az utazási-turisztikai szokáshoz igazodva szerveződtek. Figyelemre méltó céltudatosságról árulkodik, hogy egy-egy „kistérség” belül a települések sorrendje, a hagyományos betűrend helyett – néhány kényszerű kivételtől eltekintve – egyben ajánlott útvonal is.

A település neve alatt – két fontos és jellemző információ – a postai irányítószám és a lakosok száma olvasható. A szöveg először a helység rövid történetét tárja fel, majd nevezetességeit és végül az idegenforgalmi szempontból is fontos rendezvényeit, szórakoz(tat)ási és szabadidős tevékenységi lehetőségeit mutatja be. A települések történelmére, kiemelkedő eseményeire, érdekességeire, személyiségeire, hagyományaira és különlegességeire vonatkozó információkat, feljegyzéseket és anekdotákat, a többnyire kronológiai, számszerű statisztikai adatokat tartalmazó szövegrésztől elkülönítve, sárga színnel kiemelve jelenítik meg. Miként sárgával „festik le” az utazó, a turista, az igazán érdeklődő és minden iránt nyitott vendég figyelmére ugyan érdemes, de kevesebb látnivalóval rendelkező településeket is.

A kiadványban – több mint háromszáz szemet-lelket gyönyörködtető színes fotóval, gazdag és választékos képanyaggal és a tájékozódást segítő színes térképekkel illusztrálva – feltárulnak a települések nevezetességei, történeti, természeti, táji, ökológiai értékei, a térségek jellegzetes termékei. Bemutatja a pihenési, üdülési lehetőségeket, a legfontosabb kulturális, folklór, sport és egyéb rendezvényeket, valamint a térséghez kötődő híres embereket. Az útikalauz említett hat fejezetét mintegy közrefogja a kötet elején található *Kincsestár* című fejezet és a kiadvány végén olvasható *Praktikus információk* kifejezéssel jelölt záró rész.

A könyv szubsztanciájának is tekinthető a dr. Csongrády Béla által jegyzett *Kincsestár*. Az igényes, új elemeket is tartalmazó összeállításban azok a különlegességek kapnak helyet, amelyekről nevezetes egy-egy vidék, táj és/vagy település. Az ajánlás nem teljes, de ezeket a látnivalókat, értékeket, jellegzetes „nógrádiumokat”, nemkülönben a megye kiváló személyiségeinek portréját vétek lenne kihagyni.

Dr. Csongrády Béla a gazdag *Örökség* között említi – természetesen Madách és Mikszáth szellemét is idézve – az egykori méltóságteljes, tekintélyt is kölcsönző nógrádi kastélyokat és kúriákat, valamint a műemlék vagy műemlék jellegű egyházi épületeket, mintegy táplálva az érdeklődést a mostanában divatosá váló templomturizmus iránt.

A *Programok* között több mint húsz „nagyrendezvényre”, többnyire visszatérő, évről-évre ismétlődő, kulturális és/vagy művészeti eseményre – köztük például a Nógrádi Nemzetközi Folklórfesztiválra, a Ceredi Nemzetközi Művésztelepre, a Nemzetközi Dixieland Fesztiválra és a Nemzetközi Ugrógálára – hívja fel a figyelmet. (Az utóbbinak

sajnos 2006-ban volt az utolsó rendezvénye.)

Helyi érték gyanánt említi a szépen muzsikáló Dűvő Népzenei Együttest, a tájegység lakóinak megélhetést biztosító nyugat-nógrádi bogyósokat (málna, eper stb.) és az őrhalmi burgonyát. A nógrádi unikumok közé sorolja a *Palócföld* folyóiratot, a megye egyetlen – immár több mint félévszázadot megért – irodalmi, művészeti, közéleti lapját. A szerző szerint is ismert nógrádi termék a Salgó tűzhely, a tarjáni öblösüveg és a finom szécsényi mézeskalács.

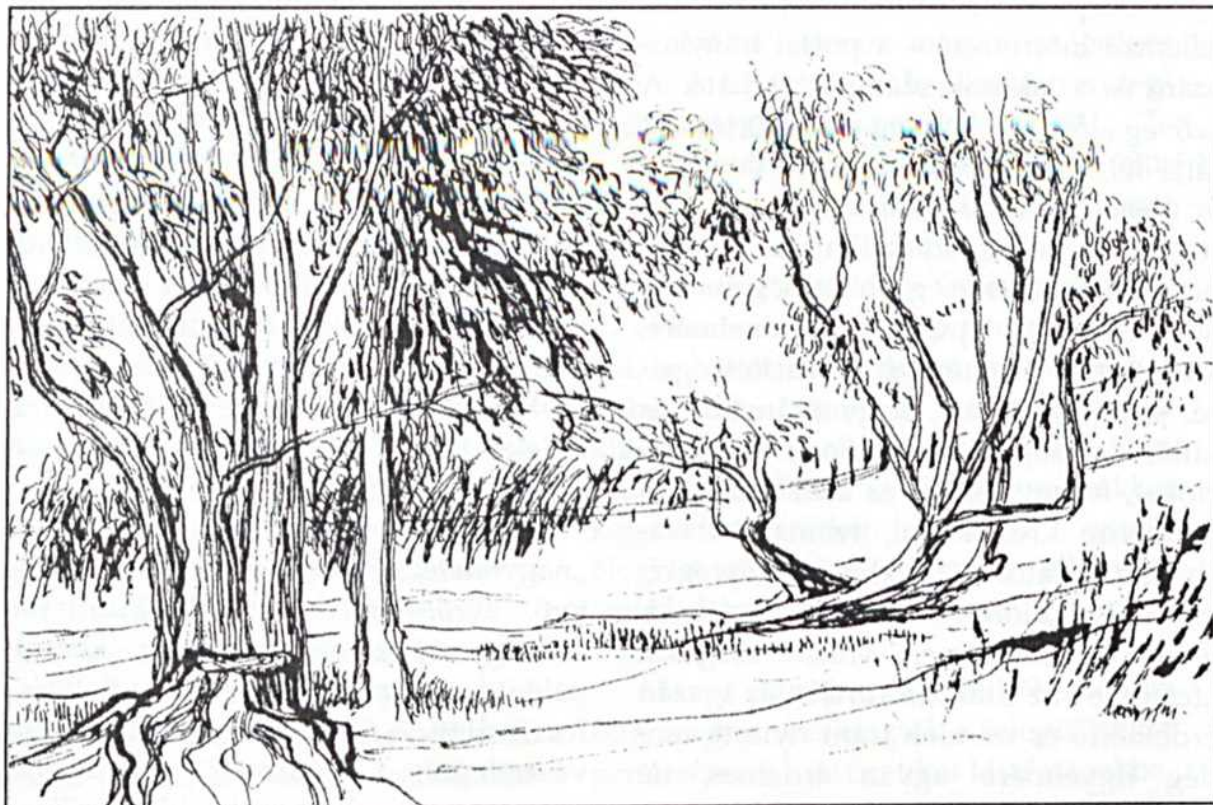
Fölöttébb felemelő a *Lexikon* válogatása, amelyben a szerző számos, hátraironkon túl is jól ismert személyiséget emel saját(os) piedesztáljára. Az egykori európai, sőt világhírű nagyságoktól (Balassi, Madách, Mikszáth, Szent-Györgyi Albert) kezdve, nemzeti büszkeségeinken keresztül (Rózsavölgyi Márk, Szabó Lőrinc, Tolnay Klári), egé-

szén a közelmúltbeli nagyra becsült személyes ismerőseinkig (Balázs János, Czinke Ferenc, id. Szabó István), összesen tizenhét tudós, művész, költő és író dobogtathatja meg minden nógrádi lokálpatrióta szívét és erősítheti Palócország megbecsülését.

A kiadványt illusztráló, szívet-lelket gyönyörködtető fotókat Rigó Tibor készítette. Az igényes könyvterv Szőke János munkája.

Az útikalauzt áttanulmányozva szemernyi kétségünk sincs afelől, hogy az teljes mértékben és minden tekintetben kielégíti a Nógrád megyével kapcsolatos speciális olvasói igényeket: tájékoztat, informál, tanít és szórakoztat, miközben maradéktalanul megfelel még az idegenforgalmi marketing műfajával szemben támasztott követelménynek is.

(Well-Press Kiadó, Miskolc, 2006)

Nagy Márta: Jákotpuszta

Egy huszonéves trubadúr – a Reviczky utcából

Udvardy Balázs: Fetrengő dallamok

A 2006-os Ünnepi Könyvhét egyik legifjabb és egyben legreményteljesebb szerzője Udvardy Balázs. Tehetnék úgy, mintha ismeretlenként lelkesednék írásaiért – de nem teszem. Mert igenis szívből örülök annak, hogy a máris könnyedén pontos ifjú formaművész szeretett tanítványaim egyike a Károli Gáspár Református Egyetemen. Mégpedig olyan tanítványom, akin igencsak fogott a hely szelleme, pontosabban egy Szabó Lőrinc névre hallgató egykori poétasihederé, aki az 1920-as évek felében Babits Mihály „albérlőjeként” és neveletlen neveltjeként itt, az egyetemünknek otthont adó Reviczky utcában fordította le először Shakespeare szonettjeit. Egyszóval, mifelénk még akkor is „szonettszagú” a levegő, ha egyébként éppen olyan szmogos, mint bárhol másutt. Udvardy ráadásul nem egyszerűen egy lazább szonettfűzérrel lep meg bennünket, hanem egy tizenöt szonettből álló, a legnemesebb trubadúrhagyományokat követő szonettkoszorúval, amelyben az első tizennégy költemény első soraiból épül fel a tizenötödik, az úgynevezett mesterszonett. Udvardy Balázs első tizennégy szonettje tizennégy finom állat-portré, amelyekbe az emberi világ is be-beszűrődik – tudományosan megfogalmazva: az antropomorf és a tériomorf szféra szinte észrevétlenül keveredik benne. Kutyák, macskák, kakasok, medvék, gólyák,

patkányok etc. vonulnak-vonulnak Udvardy Balázs poétai állatkertjében, hogy mire egy-egy szonett végetér, közvetítésükkel jobban megértsük az emberi világot is. A tizenöt szonettből most *A medvék* című kis remekművet szeretném felidézni:

„A medvék őrzik a tél kapuját,
üvöltésük tépett orosz regény,
tekintetük futó, felleges ég,
éber füleik hallgatag subák.

Kő mozdulataik olyan suták,
mint súlyos zsákot cipelő szegény
görcsöt kapott lábának a helyén
megdobbanó reménytelen magány.

Hajlékony nagybögő álmuk alatt
öles barlangban téllelkű fiú
mélyen lélegző mord teát kavár,

s tavasszal, ha zajong már a hiúz,
egy-hetyke virág verseket szaval,
s a hegyekből minden medvét kihúz.”

A kötet verseinek finomságát fokozzák, aláhúzzák az ifjú képzőművész-illusztrátorok készítette, kifejező és beszédes kis linómetszetek is. Bízvást és legfeljebb megengedett elfogultsággal elmondhatjuk, hogy Udvardy Balázs személyében ígéretes elsőkötetes poétát ismerhetünk meg, aki az elkövetkezendő években olyan természetességgel fog beépülni az olvasói köztudatba, ahogyan a versírók céhébe.

(Kapu Könyvek, Budapest, 2006)

A gyász vírusának karanténba zárása mint naplóregény

Hajtman Béla : „Már nyugosznak a völgyek”

A naplóregény a 2004. január 17. és 2005. január 17. közötti időszak eseményeit dokumentálja. A narrátor-naplóíró maga az író, aki két korábbi regénye után – amelyek *Hídon* és *Szivarfüstben* címmel jelentek meg – egy egészen más műfajú és témájú regényt tervezett, mint amit megírt, s amit az AB-ART 2005-ben kiadott.

A naplóregény tudatregény vagy vallomásregény. Olasz Sándor kifejezését felhasználva: konfesszionális regény.

Követve Olasz Sándorral Hamvas Bélát, a *Regényelméleti fragmentumban* – ahol a szerző a konfessziót, a vallomást a műfaj egyik ősfarmájának tekinti – ezt olvashatjuk: „Az individuum a konfesszióban alakul át személyé. Az archaikus mítoszban az ember... mindössze csak változik. Ez a metamorfózis. A regényben az ember fejlődik. A fejlődése történelmi folyamat. A konfesszióban tehát az ember nem mitikus metamorfózison esik át, az emberből nem csillag lesz, fa, kentaur, istenség, hanem az ember történelmi fejlődését csinálja végig és a létezés magasabb műveletei számára alkalmas lény lesz, személy.

A konfesszió nem egyéb, mint az a módszer, amely a sorsot feloldja. Feloldja, mégpedig azért, mert számára a sors kategóriái már szükeknek bizonyulnak.”

A narrátor-szerző a tudatán átfolyó, a tudat által regisztrált – egy év alatt

lezajló – eseményeket mondja el, miközben férj, családapa, vő, megválasztott iskolaigazgató, egyben fáklyaként lobo-gó pedagógus-kántor, újságíró, iskolamenedzser egy személyben, entellektüel a dél-szlovákiai magyar értelmiségi létben, aki gyászolja elhunyt édesapját.

Tudatában, álmaiban visszaidézi gyermek-, tinédzser- és fiatal felnőtt korát, annak helyenként idillikusan meghitt perceit, amit korábban már a *Hídon* című regényében anekdotaszerűen – és intarzaszerűen felfestve – megírt. Most viszont a gyász évében, az édesapa elvesztésének érzésével, a mindennapok értelmiségi mókuskerekének forgatagában újraél és újraértékel az édesapa hiányának fókuszán keresztül.

A korábbi vagány hangnem – ahogy Zorán énekelte generációnknak a *Gyé-mánt és arany* című dal refrénjében: „gyere Sors, igyunk pertut hát” – tónusa sötétebbre vált. Bölcsőbb, bölcselőbb lesz. Óvatos, mérlegelő. Csak időnként bukik ki a humoros, ironikus, önironikus világlátása. Az apa hiányát lassan fel dolgozó értelmiségi tudat bizonytalanságaiban a Mesterhez fordul akkor, amikor pizslicsáré szervező, ügyintéző feladatvégzések – iskolafenntartó, presbitériumülés, alapítvány, lobbizás, kapcsolattartási kényszer a MKP-funkcionáriusokkal stb. – közben az üdvösség útját keresi. Mindez egyfajta sorskényszer,

egzisztenciába-ágyazottság. Talán az író-összejövetelek jelentenek ezzel szemben némi szellemi-lelki felüdülést.

Olasz Sándor Hamvas Béla nyomán írja: „A regény tehát a sorsot likvidálja ily módon, s azt fejleszti személyes üdvtörténétté.”

Hamvas szerint a műfaj hermeneutikája Szent Ágostonhoz vezethető vissza. Kanonikus alakja Rousseau, Kierkegaard, s természetesen Proust.

Az emlékező-önéletíró irodalom a 17-18. században éli virágkorát. Nem árt újraolvasnunk néhányukat: Bethlen Miklóst, Árva Bethlen Katát. Szerb Antal szerint övék az első magánjellegű önéletrajz: „Tudjuk, hogy mosakodásait milyen időközökben végezte, milyen ételeket bírt el a szervezete, milyen betegségeken esett keresztül és milyen ravasz spekuláció alapján gyógyította nemi életét – egy pszichoanalitikus esetkönyv tárgyilagos részletességével adja elő.”

A 20. század nagy önéletrajzírói: Kassák Lajos, Márai Sándor, Móricz Zsigmond, Németh László, Nagy Lajos, Illyés Gyula, Déry Tibor, Vas István mellett nem feledkezhetünk meg a Rimaszombatban nemrég járt Faludy Györgyről vagy Fejtő Ferencről sem.

A naplóregény stílusa talán szokatlan napjaink posztmodern korának különböző variációjú – de Man-i retorikus,

derridai, szexualitások, dekonstrukciós – irodalmi alkotásai forgatagában. Szeccsziós, kitérő, vallomásszerű mondatai helyenként meghökkentőek, provokatívak. Az értelmiségi „sorstársakat” körülpillantásra kényszeríti – ez így megy?

A történetek még nagyon közeli: a Rimaszombatban felállított *Petőfi* szobor fejének nagyságát kritizálják a Pedagógusszövetség kongresszusának résztvevői. A regény folyamatosan íródik, de már megjelenik a lapjain egy e-mailen érkezett kritikája a regénynek. Éppen attól a kongresszusi küldöttől, aki *Petőfi* szobrának méreteit is kritizálta. Ő a kritikus egyéniség.

Emellett nem egy gömri író, alkotó szereplője a regénynek.

Tanúi vagyunk az emberi tudat információ-feldolgozó, kötelességteljesítő, teremtő-alkotó tevékenységének akkor, amikor a tudatot irányító központot megtámadja egy vírus, a gyász vírusa, s a központnak – tevékenysége idejére – ezt a vírust karanténba kell zárnia. Erről szól a regény. A gyász vírusának karanténba zárásáról.

Hajtman Béla műve a magyar konfeszionális irodalom északi peremvidékének új hozadéka.

(AB-ART Kiadó, Pozsony, 2005)

A teljesség felől

Valahol az Alexandriai-fennsíkra vezető hegyek között, mikor az emberből már kifogy a szusz, s a hirtelen beállt oxigénhiánytól a kérekpárt taposó láb remegni kezd, különös emelkedettség lett úrrá rajtam. A pillanat olyan volt, mintha saját fizikai határainon léptem volna túl.

Mintha elszakadtam volna attól a testtől, amely a jelenlétem feltétele. Ugyanakkor oly erővel tört rám a jelenlét zsigerig ható igézete, hogy sem előtte, sem utána nem tapasztaltam hasonló teljességérzetet. A világon kívüliség teljességérzetét. Azt a teljességérzetet, amelyhez a mives irodalmon keresztül is hozzájuthatunk.

A Lukáts János *Börtöncella a kártyavárban* című elbeszéléskötetében olvasható 33 írás az egyéni létezés teljességének különböző arculatait jeleníti meg. Plusz tartalmaz egy ráadást *Tisztelet a Süllyesztőknek!* címmel, melyben aeolusságáról, küldetéséről és a „megbízás” teljesítésétől való félelemről, egy időre megtorpanó irodalmi pályájáról vall a szerző.

Ha valakiben Istentől származó készítés munkál és 33 művet rendez egy kötetbe, akkor nem pusztán az alkotások irodalmi értéke fontos, vagy az, hogy milyen tematikai egységek találhatók benne, hanem joggal feltelvezhető az európai keresztény és klasszikus értékek melletti állásfoglalása is. És aki ez utóbbi igénylésével veszi kezébe Lukáts János könyvét, nem csatlakozik. Mint ahogy az sem, aki a

nyelvi megformáltság szépségeit, a történet keretbefoglaltságát, zárt egészkénti megjelenítését, az elbeszélés primátusát tekinti fontosnak. Ugyanis Lukáts János nem csupán odavakol valamit a papírra, rögzít egy pillanatképet, vagy jellegzetesen magyar módon, vagyis öncélúan posztmodernkedik,

Lukáts János klasszikus nyelvi megoldásokból építkezve teremt és teremtve építkezik, miközben egy világra csodálkozó ablakot nyit az olvasójában. Történetei történetek. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert – véleményem szerint – napjaink irodalmából kiveszőben van az események lineáris láncolatának megjelenítésmódja, a szerves egységben való gondolkodás, az emberi értékek melletti állásfoglalás, a humánus vállalása. Tudjuk, hogy a populáris fogyasztásban – a média szerepének növekedésével párhuzamosan – az egyre rövidebb snittekben való ábrázolás helyződött előtérbe a filmipar révén, s ez átterjedt a „szöveggyártói” gyakorlatra is. Viszont azt is tudjuk, az elbeszélés halála a snitt. Nevezhetnénk akár darabolós gyilkosnak is azt az író, aki képet villogtat, s nem egymásból és egymásra következő dolgok láncolatában meséli el történetét. Egyre kevésbé tűnik természetesnek, hogy a műnek nem csak a velünk egy akolban bégető szerzők körében, hanem az olvasó számára is dekódolhatónak kell lennie. Lukáts János ezt maradéktalanul megvalósítja.

Elbeszélései üzenetek, kiáltványok, nevelői szándékkal lejegyzett történetek,

amelyek az ilyenkor jelentkező demagógiába-csúszást elkerülik. Főszereplői emberek. Egy részük olyan, mint bárki más. És az életük bemutatott szeletében megjelenő probléma szinte már banális, de mert nem az, egyetemes. Egyes írásokban a generációs különbségek válnak hangsúlyossá. Az idős ember olyan, mintha a mások által „működtetett” világ ellenében lenne, miközben éppen ő teremt a világgal harmóniát. Mint a *Hirdetés* nénije, amikor a „tenyerével végig simította az apró, tömör leveleket, de csak „óvatosan”, vagy a *Vén bolond kertét csinálban* a lakótömb belső udvarának gazos, törmelékes részében virágágyat építő öreg ember, aki a természet szépségéért vívott harcában alulmarad a házmester haszonelvűségével szemben. Ennek mintegy ellentétpárja a *Gesztenyét tessék!*, ahol Róza néni kályhácskához kötött üzletével szemben megjelenik az üzletember abszolutisztikus akarata, a másik ellehetetlenítésének vágya. Kissé idealisztikus módon – s talán a mindennapi tapasztalatnak ellentmondóan – a hatalmat megtestesítő rendőr a tőke korlátot nem ismerő törekvésének vet gátat, amikor a gesztenyesütő pavilonnal szemben megvédi a hagyomány letéteményesét.

Más szempontok alapján értelmezhető tematikai egységet jelentenek azok az elbeszélések, amelyek egy már ismert mese, mitológiai történet, történelmi esemény új perspektívából való felidézésére vállalkoznak. A *Hófehérke-dosszié* a törpék rendhagyó visszaemlékezése az életüket fenekestül feldúló kisasszonyra és távozására. A *Szabad vagy, Ikarosz...!* című elbeszélésében Ikarosz knosszoszi rabságáról, tapasztalatairól és egy vásári mutatványos léghalójának segítségével végrehajtott menekülésig vezető útjáról mesél. A

békecsászár nagy háborújában Marcus Aurelius 173-ban a kvádokkal és a markomanokkal vívott diósjenői „győztes” csatáját eleveníti fel: az előzményeket, a mindent eldöntő vihart, a birodalom jövőjét, amit a császár előtt centúriója szavai világítanak, majd a csatát követő hírek erősítenek meg. Az emberi lélekben rejlő heroizmus mintapéldájának is tekinthető e mű.

Mélyen a keresztényi hagyományokban gyökerezik *A bárka és a romboló* című írása, amelyben az Özönvíz tizenhetedik napjától kezdődően pillanthatunk be Noé bárkájának életébe, amit a „nyolcvan évvel fiatalabb” Og tengerjáró rombolója és legénysége segítségével elfoglal a tizenkilencedik nap reggelén. Ettől kezdődően Noé intézkedéseiben a hit ereje taktikázik a nyers erőszak ellenében, hogy valamit megmentsen a rá bízott lényekből az elkövetkező világ számára. Aztán a bűn kilenc napi tobzódása után, a zsoldosoktól megtisztult fedélzeten három fia ismét mellé szegődik, hogy dolgos kezükkel Istentől kapott küldetésük teljesítsék.

Lehetne tovább sorolni az egyes művekben kibomló perspektívákat, vizsgálni a mondanivalót, az elbeszélések többségében megnyilvánuló belső vívódásokat a becsületről, az igazságról, az elhivatottságról, az emberi lét alapkérdéseiről, de Lukáts János ezt hitelesebben teszi. Egyébként is egy recenzió ne rontsa el mások tiszta tekintetét azzal, hogy túlbeszélve az író a leendő olvasót pozícionálja.

„Ne kérdezd, ne keresd, mikor indult el, ki indította el? Ki indítja zuhanni a követ, ki folyni a vizet, ki sugallja a téli törzsnek, hogy tavaszi zöldet hozzon? Rejtélyes, misztikus, talán annál is több: banális? Az, bármelyik, mindegyik lehet. Benned indul, de nem te indítod. Benned indul, de nem vagy

már ura. Sodor magával, sodor kanyarulatokon, dülőkön át – a legbiztosabb úton a cél felé. Nyíltan és titkosan, látványosan és észrevétlenül, fölényes mosoly és szívszorító bizonytalanság közepett.” (102. o.)

Adjuk át magunkat az elbeszélés-olvasás örömének! Nemesítsük lelkünket Lukáts János művei megismerésével!

(Mundus Magyar Egyetemi Kiadó,
Budapest, 2005)

Palócvidek eseménytára

Valami olyannal jelentkezni, ami első pillantásra idegen a folyóiratok természetétől, talán merészség. Mégis, ha küldetésről beszélünk, amely mögött 52 évnyi múlt sorakozik fel a palóc értékek ápolásában, teremtésében, alkotásokon keresztüli megőrzésében, akkor a művészeti események tárának útra indítása elkerülhetetlen lépés. Ugyanakkor olyan lépés, amelyet Mikszáth jó palócainak leszármazottai csak együttesen tehetnek meg azzal, hogy szerkesztőségünknek jelzik a Görbeországban élő alkotókkal és alkotásaikkal kapcsolatos történéseket – határon innen és túl.

Októberben Böszörményi István tartott előadássorozatot Mocsáry Lajos születésének 180., halálának pedig 90. évfordulója alkalmából Losoncon, Kalondán, Füleken, Ragyolcon és Fülekkovácsiban.

ALSÓSZTREGOVA: Október 6-án a Madách irodalmi nap keretén belül N. Tóth Anikó bemutatta Kerényi Ferenc *Madách Imre* című művét.

BALASSAGYARMAT: Szeptember 12-én a Helytörténeti Gyűjteményben Szirácsik Éva *A divényi uralom gazdálkodása a Zichy hitbizomány első száz évében (1687–1787)* című művével és az egykori birtokos család képviselőjével, a Bécsben élő Pálffy Katalin grófnővel ismerkedhettek meg a résztvevők.

CSÁKÁNYHÁZA: November 25-én *Kisebbségek fesztiválját* tartottak a környékbeli, a határ két oldalán működő néptáncgyűttesek, kórusok fellépésével.

CSESZTVE: Október 6-án a Madách irodalmi nap zárásaként megkoszorúzták Madách Imre síremlékét.

FÜLEK: Szeptember 17-én a füleki Bebek-ágyú másolatát leleplezték a várudvarban. • 23-án a Felvidéki humorfesztivált rendezték meg. • Október 23-án a történelmi Nógrád megye pedagógusai kicserélték tapasztalataikat. • 24-én REGIÓN NEOGRADIENSIS címmel határon átvélő területfejlesztési konferenciát tartottak. • November 10-én Afrika-fesztivált rendeztek a Vigadóban, amely a Szlovákiában élő feketék kultúráját, gyökereit, beilleszkedési problémáit volt hivatott bemutatni. • 17–19-e között a MOTOLLA kézműves baráti kör továbbképző tanfolyamot tartott a pedagógusoknak. • 25-én a történelmi Nógrád megye általános iskolásainak immár hetedik népdalversenye zajlott a Mocsáry Lajos alapiskola pedagógusainak rendezésében. • 29-én megnyitották a *Fülek 760* című kiállítást a Városi Múzeumban.

FÜLEKPÜSPÖKI: Szeptember 30-án a község első írásos emlékének 760. évfordulója alkalmából falunapot tartottak. Testvérfaluja, Szurdokpüspöki harangot ajándékozott a községnek.

LOSONC: Október 21-én Énekkarok Fesztiválja volt, melyen fellépett a losonci szlovák és magyar kórus, a füleki férfi és női kar, a rimaszombati kvartett, a salgótarjáni Pedagóguskórus. • 24-én a salgótarjáni Varietas Mikroszínpad műsorával megemlékeztek 1956-ról. • November 3-án Gergely József életét mutatták be versein keresztül a Magyar Kulturális Központban. • 17-én Vankó Attila – Füleken élő költő – verseskötetét ismertették a MKK-ban. • 25-én András-napi vigalom néven kultúrműsorral, kirakodóvásárral, tájjellegű ételek főzésével és kóstolásával tölthették a résztvevők idejüket.

PÁSZTÓ: Október 30-án a pásztói Athéné Alkotó Kör kezdeményezésére négy szervezet (Athéné Alkotó Kör, Balassi Bálint Asztaltársaság, Palóc Parnasszus, Spangár Irodalmi Kör) képviselői leültek a város könyvtárában az *Alkotók Nógrád Megyei Szövetségének* megalakításával kapcsolatosan felmerülő kérdések megbeszélése végett. Az együttműködést és közös programokat célzó elképzelések tárgyalását követően a résztvevők elvi egyezségeket kötöttek egy esetleges januári megalakulásról.

RAGYOLC: Október 21-én a község első írásos emlékének 760. évfordulója alkalmából falunapot rendeztek, melyen felléptek a helyi néptáncsoportok és kórusok, majd díszpolgáravatásra került sor.

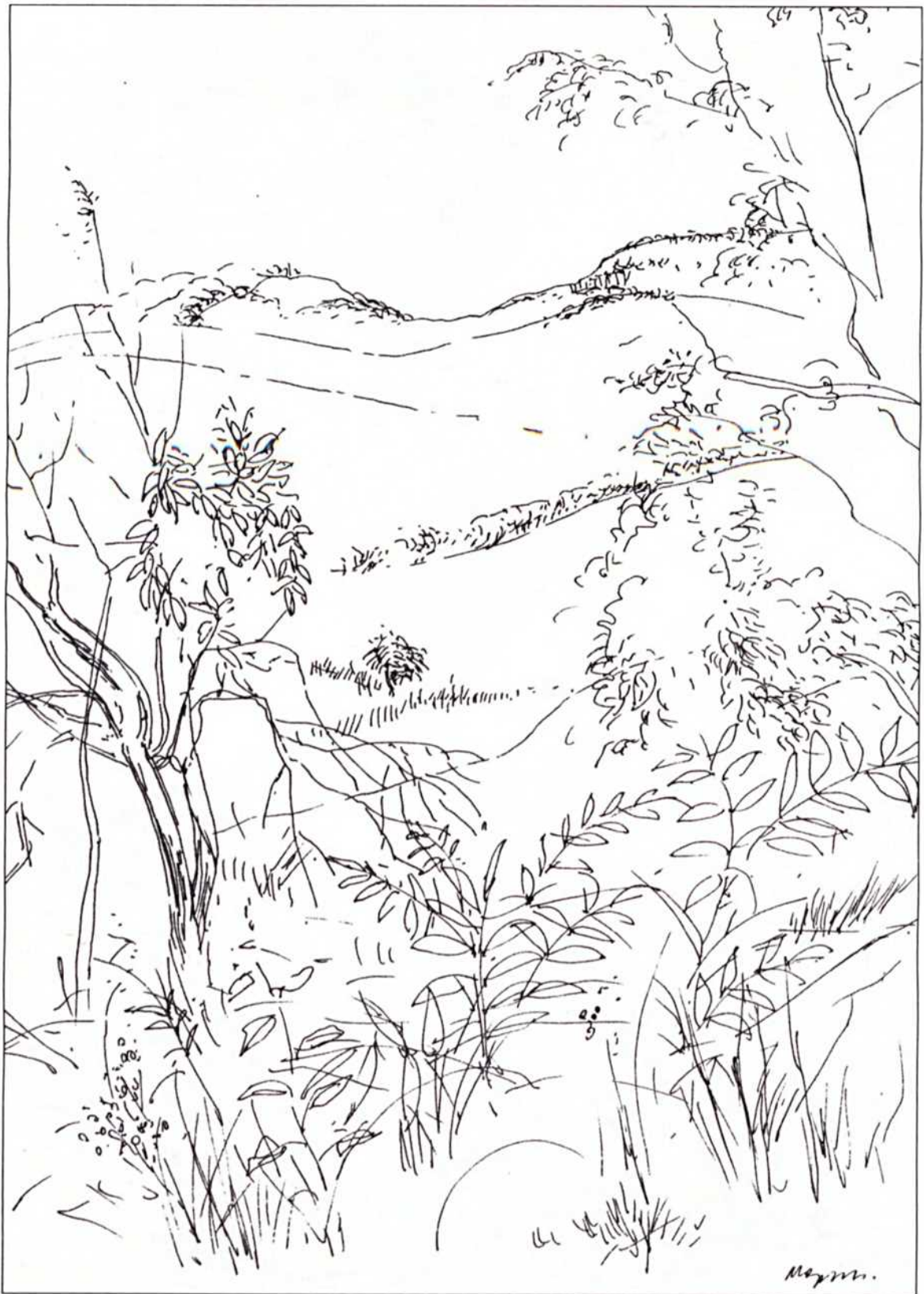
RÉTSÁG: A művelődési házban működő *Spangár András Irodalmi Kör* őszi megbeszéléseinek központi témája a *Költészet Napi* megemlékezésre megjelenő *Spangár antológia*, és az ehhez kiírt 2007. évi pályázat volt (a felhívás a *Börzsönyi Helikon* októberi „hírek” rovatában megtekinthető a *helikon.retsag.net*, illetve a *www.retsag.net* címen), valamint a *Jókai díj*, amelynek egyik alapítója a Kör vezetője, Végh József. • November 25-én megjelent a *Spangár-könyvek* első darabjaként Hörömpő Gergely *Pillanat* című kötete, amely a diósjenői lelkész-költő verseit és prózáit tartalmazza.

SALGÓTARJÁN: Szeptember 14-én Ercsényi Ferenc lapalapító és a szerkesztőbizottság tagjai bemutatták az újonnan induló közéleti és kultúráról szóló folyóiratot, a *Tarjáni Városlakót*. • 15-én a Pécskő út elején felavatták Szabó Tamás *Balázs János – a „Cigánydombon” élt – festőművészt ábrázoló szobrát*. • 18-án a Nógrádi Történelmi Múzeumban megnyitották a XI. Cered-Salgótarján Nemzetközi Művésztelép kiállítását. • 20-án Baráthi Ottó újságíró tartott felolvasóestet a TEMI Nógrád Megyei Könyvtárában – humorban sem ismerve lehetetlent. • 22-én Czinke Ferenc emléktáblát avattak a Szerpentin út 37. számú épület bejáratánál és átadták a Nógrádi Történelmi Múzeum képtárát. • 28-án megnyitották a felújított József Attila Művelődési és Konferencia Központot. Pusztai Béla polgármester köszöntőjét követően az egri Gárdonyi Géza Színház *Dezsavű* címmel idézte föl a XX. századot. • Október 18-án a TEMI-ben Sulyok László újságíró, tanár felolvasóestjén a résztvevők megismerkedhettek az íróvá válás rögös útjával, melynek fontos részét jelentette a sporttal és az '56-tal való foglalkozás. • November 15-én lezárult a *Palóc-föld* által meghirdetett Madách- és Mikszáth-pályázat. Az előbbire 31, az utóbbira 96 pályamű érkezett. Eredményhirdetésre 2007. január 19-én Balassagyarmaton, a Madách napon kerül sor. • 22-én a TEMI-ben Paróczai Csaba felolvasóestjén a tanár, költő alkotói életpályája három szakasza (születés, úton levés, megérkezés) elevenítődött meg költeményein keresztül. • 23-án a SITI fiatalok részére kiírt irodalmi pályázatának eredményhirdetésére került sor. Díjazott kategóriák: fiatal felnőtt vers 1. Balázs Beáta, 2. Boros Ágnes; középiskolás próza 1. Porkoláb Ádám, 2. Csendes Lilla; középiskolás vers 1. Botos Valentina, 2. Porkoláb Ádám, 3. Lakatos Lilla Patrícia; általános iskolás vers 1. Pál Eszter, 2. Vilimi Zsófia, 3. megosztott díj Besze Márton és Boros Bence között. • 25-én a Nógrádi Történelmi Múzeumban megnyitották a XIII. Országos Rajzbiennálét, melyen Salgótarján város díját a Somoskőújfalun élő Földi Gergely vette át. • 27-én Marschalkó Zsolt *Zsarnokölők* című történelmi színművének bemutatójára került sor a JAMKK színháztermében, a Vertich Színpad Stúdió előadásában. A szerző a Ferenc József két – fél évszázad elválasztotta – balassagyarmati látogatására való készülődés megjelenítésével tüzte pellengérré a magyar mentalitás végletességét. A színészek és a diák közönség együttlélegzése remélhetőleg nem csak igazolta a darab kitűnő voltát, de meg is teremti a további bemutatókat. • 27-én a Gyetvainé Szorcsik Angéla által szerkesztett *Kojnok Nándor emlékkönyvet*, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár kiadványát a kiadó intézményben bemutatta Praznovszky Mihály, mint olyan könyvtártörténelmi kiadványt, amely a hasonló jellegű kezdeményezések között kuriózumnak számít. • 29-én a 60 éves Praznovszky Mihályt a Mikszáth Kálmán Társaság tagjai az ünnepelt tanulmányaiból szerkesztett két kötetrel – *Madách vendéget vár* és *A hatodik, hetedik ember az országban* – köszöntötték.

SZÉCSÉNY: Szeptember 25-én állandó régészeti kiállítást nyitnak meg a felújított Kubinyi Ferenc Múzeumban.

SZENDEHELY: Szeptember 8-án a Szepi Fogadóban Hausel Sándor *Szendehely története* című monográfiájával ismerkedtek meg a község lakói.

SZLIÁCS: Október 7-én a Mikszáth Kálmán Társaság és a Nógrádi Történelmi Múzeum képviselői ifj. Szabó István készítette *Arany-Madách emléktáblát* helyezték el a Detva nevű fürdőépület falán.

Nagy Márta: Dombon

